

MANUEL RIU RIU

HISTÒRIA DE LA CONFRARIA
LAÏCAL DE LA MARE DE DÉU
DELS COLLS, DE SANT LLORENÇ
DE MORUNYS
(SEGLES XIII AL XX)

Series Minor 13

REAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES
ASSOCIACIÓ CULTURAL PATRONAT VALL DE LORD

Barcelona, 2009

Història de la confraria des dels seus orígens fins al segle xx. Fundada l'església parroquial de Sant Llorenç de Morunys, aquesta confraria laïcal adquirí una finalitat benèfica i social, assolí un patrimoni notable, governà tres pobles de la comarca del Solsonès, Clarà, Perecamps i els Torrents, i posseí drets sobre diversos masos a altres municipis de la mateixa comarca. Reuní la major part dels habitants de la vila i rodalia, i va haver d'enfrontar-se amb la cúria episcopal per defensar el seu caràcter laic i independent. L'organització del seu patrimoni afavorí la formació d'un senyoriu o baronia als inicis de l'època moderna, amb la col·laboració de la casa comtal i ducal de Cardona. Fou regida fonamentalment per mercaders i artesans dels teixits que a la vegada invertien el seu capital en obres religioses de qualitat i en tasques socials que influïren en el benestar de la comarca.

Història de la confraria laïcal
de la Mare de Déu dels Colls,
de Sant Llorenç de Morunys
(segles XIII al XX)

Series Minor

Núm. 13

MANUEL RIU RIU

Història de la confraria
laïcal de la Mare de Déu
dels Colls, de Sant
Llorenç de Morunys
(segles XIII al XX)

*Edició a cura de
M. Carmen Riu de Martín*

REAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES
ASSOCIACIÓ CULTURAL PATRONAT VALL DE LORD
Barcelona 2009

Obra inserida en la col·lecció Series Minor
de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

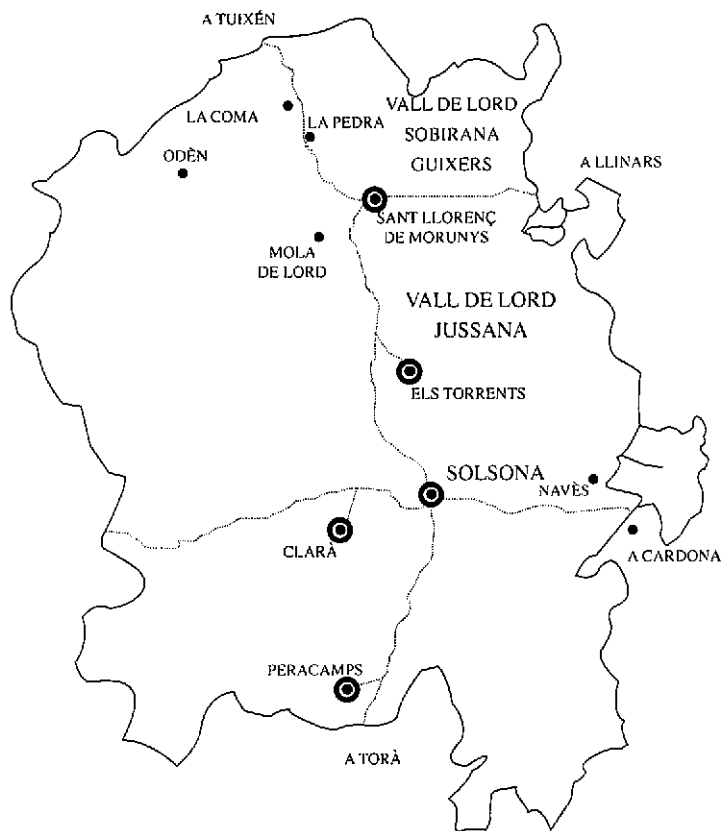
Publicació de l'Associació Cultural del Patronat de la Vall de Lord.

Patrocinada pel Consell Comarcal del Solsonès, els Ajuntaments de
Sant Llorenç de Morunys, Navès, Guixers i la Coma i la Pedra.

- © del text introductor: Manuel Riu Riu
- © Text revisat i preparat per M. Carmen Riu de Martín

- © de l'edició: Reial Acadèmia de Bones Lletres
C/Bisbe Caçador, 3.- 08002 Barcelona
Pàgina web: www.boneslletres.cat
- © Associació Cultural Patronat de la Vall de Lord
C/ Estret, 1. - 25282 Sant Llorenç de Morunys

Revisió de proves: Albert Corbeto
ISBN: 978-84-933284-5-0
Dipòsit legal: L-551-2009
Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S.L.
C/ Sant Salvador, 8.- 25005 Lleida

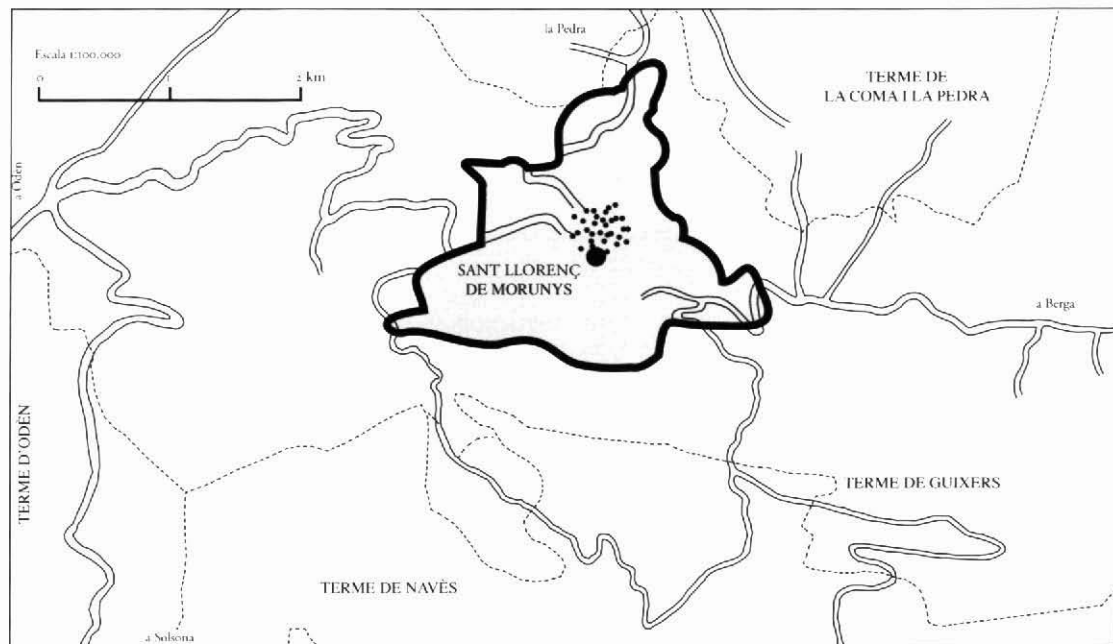
Mapa esquemàtic de la comarca del Solsonès.

Comarca de Solsona.
Subcomarca de la Vall de Lord.

Comarca del Solsonès.

Planta del terme del monestir de Sant Llorenç de Morunys.

ADVERTÈNCIA PRELIMINAR

Aquest llibre resumeix la història de la Confraria de Nostra Senyora dels Colls, l'esplendor de la qual hom pot admirar a la nau lateral dreta del temple parroquial de Sant Llorenç de Morunys, vila del Solsonès a la Vall de Lord. Es basa en l'estudi de l'arxiu que es conserva a un armari de la sala de la primera planta del Museu del Patronat Vall de Lord, fundat el 1947 a la Casa de la Mare de Déu, edifici central de la confraria. Componen l'arxiu dues seccions descatades: els pergamins i els lligalls. La secció de pergamins consta de noranta-tres peces dels segles XIV al XVII. La secció dels lligalls es compon de trenta-dues unitats de documents en paper.

Ambdues seccions foren hàbilment aprofitades per Manuel Segret en el volum dedicat a la confraria i altar dels Colls. No hem pretès analitzar aquesta documentació, sinó solament d'anotar la part que ens semblà més interessant referent als aspectes institucionals i socioeconòmics.

Constitueix un avantatge el coneixement de la història d'aquesta institució i els seus més variats aspectes; entre ells la relació dels béns, en el seu aspecte feudal i senyorial, que perduraren fins al segle XIX.

LA POSSIBLE DATA DE FUNDACIÓ

La data de fundació de la confraria laical de la Verge Maria des Coll, des Colls, o dels Colls, resta imprecisa. Com veurem, el pare Joan Melé la fixà el 1343 i Manuel Segret l'avençà al 1323, en examinar el pergami núm. 51 de l'Arxiu de la Confraria. Aquest pergami —que és una *Memòria dels censals morts que pren la Confraria de Santa Maria hi en qual temps són pagadors*—,¹ conté anotats quinze censals, pels quals percebia els corresponents censos anuals, pertanyents als anys 1406 a 1408, i entre ells un referit al 25 de maig de 1323, pel qual, amb lletra diferent de la resta, es veu que aquell any ja existia la confraria, regida per quatre priors. El suposat document fundacional de 1343 deu ser una falsificació, per les sorprenents irregularitats paleogràfiques que mostra i pel tipus de lletra i de paper utilitzats. Però el document datat el 25 de maig de 1323 conté una frase no menys inquietant, tota vegada que consigna que “Guillamó de Marunys quondam de la dita vila [de Sant Lorenç de Morunys] davie a la dita confraria [Des Colls] nou florins d'or d'Aragó, confessam haver aguts e rebuts aquells per mà de na Sibilia muller del dit Guillamó” i és el cas que el 1323

1. A.C.D.C. (= Arxiu de la Confraria dels Colls) pergami núm. 51, constituït per un plec de tres fulls de vitela de 22 x 30 cm.

Armari de l'arxiu dels Colls.

encara hom no encunyava florins d'or a la Corona d'Aragó. La data en conseqüència degué ser incorrecta i Manuel Segret pensa que el document podria ser de 1427, data en la qual era efectivament prior dels Colls en Joan del Mas.

Revisant la col·lecció dels pergamins de l'arxiu, a més, n'hem localitzat un del 7 de gener de 1310 que ens demostra que en aquesta data la confraria ja existia i disposava de cabals importants. En efecte, aquest pergami² conté l'apoca o rebut de la quantitat de 205 lliures atorgada per tres priors de la confraria de Nostra Senyora Des Colls a la reverent comunitat eclesiàstica de la vila de Sant Llorenç de Morunys per la celebració de les misses matutines dels divendres i dissabtes a la parròquia. Ho signen, a més dels procuradors i testimonis, Joan Casafont, que es declara notari públic de la vila de Sant Llorenç de Morunys per l'autoritat apostòlica i per la del prior de Sant Llorenç, qui ho va escriure i signà.

Creiem, en conseqüència, que el 1310 la confraria Des Colls ja existia, fundada en l'església de Sant Llorenç de Morunys. I si la Verge ja havia estat "trobadà" el 1297, quan consta que existia una capella al Puig (Puit) dedicada a Santa Maria, podem relacionar ambdues dates i considerar que, des de la fi del segle XIII, pogué existir ja el culte i la confraria de Nostra Senyora des Colls, si bé inicialment es diria "dels Coll", en singular.

No sabem, però, la data exacta en què la confraria de la Mare de Déu dels Colls es fundà a l'església de Sant Llorenç

2. A.C.D.C., pergami núm. 47, de 17 x 32 cm.

de Morunys, on tingueren lloc les seves primeres reunions trimestrals i anuals. Des de bon principi es qualificà a si mateixa de “laïcal” o “laica”, titulant-se “confraria laïcal de Santa Maria”. Si bé el document fundacional no s’ha conservat al seu arxiu, n’hi ha (com hem dit) un de fals que en vol precisar la data. Parlem-ne.

EL DOCUMENT FALS DEL SUPOSAT 1343

El pare Melé, en la seva *Notícia i novena*,³ transcriu una còpia notarial, signada per Josep Jové el 26 d’octubre de 1812, de la suposada acta de fundació de la confraria de Madona des Colls, continguda en un llibre, amb cobertes de cuiro, presentat pel senyor Josep Coromines, prior de la confraria, al senyor Josep Jové, notari públic de Solsona, cridat a la vila de Sant Llorenç expressament per a donar fe del seu contingut.

No hem pogut localitzar aquest llibre esmentat pel pare Melé, però a l’Arxiu de la Confraria⁴ es guarden unes fulles de paper gruixut i grisenc, mida foli, on amb tinta morada hi ha escrits de Francesc Descavall (segle xrv), Jaume Vilasaló (segle xv) i Joan Romaguera (segle xvi) els quals es qualifiquen d’escrivents de la confraria.

El contingut d’aquests folis és exacte a la còpia transcrita pel pare Melé, i això ens fa pensar que tal volta formaren part

3. P. Joan MELÉ C.M.F., *La mare de Déu dels Colls. Breu notícia i novena*, Foment de Pietat, Barcelona, 1924, 64 p.

4. Dipositar al Museu del Patronat de la Vall de Lord, de Sant Llorenç de Morunys.

d'aquell llibre desaparegut. No les transcriurem, doncs, sinó que ens limitarem a citar-les.

Francesc Descavall ens hi explica que la confraria —o “Santa Congregació” com ell l’anomenava⁵— es fundà amb motiu del sermó que el 25 de març de l’any 1343 féu mossèn Josep Còdol, regent de la cura d’ànimes de la vila de Sant Llorenç.

En aquell sermó mostrà al poble les misèries i afliccions de l’època, exhortà a l’ajuda mútua, al perdó i a la paciència, i conموغué tant l’auditori que els caps de casa es reuniren en consell, convocats a tocs de campana segons costum, i s’acordà la fundació d’una confraria, destinada a socórrer els que ho necessitessin; per la qual cosa fou decidit fer un *escot* o col·lecta anual i designar quatre *prohomens* assessorats per trenta-tres *prohoms* més com a administradors dels cabals que es recollissin. Aquells quatre *prohomens* foren anomenats “priors” i el seu càrrec era biennal (o anual) i per elecció. Els altres trenta-tres constituïrien el Capítol. Aquesta confraria o societat benèfica es fundà, doncs, reunint les quantitats que aportaren cadascun dels veïns de la vila i de les parròquies forànies de Santa Creu i Sant Serni, i es nomenà a la vegada una comissió que anés a demanar ajut monetari al vescomte de Cardona, Ramon Folc. Els resultats foren altament satisfactoris, s’aplegà la quantitat de 3.059 sous i 3 rals d’argent,

5. No ens consta que mai fos anomenada així. Manuel SECRET, al llibre *Altar dels Colls* (parròquia de Sant Llorenç de Morunys, 1984), pp. 17-22, reflexiona també sobre la data inicial de la confraria i considera que el pergami núm. 51 de l’arxiu té la data equivocada. És molt possible que sigui així car, datat el 25 de maig de 1323, el rodegen altres documents dels anys 1406 a 1408.

dels quals, el 15 d'abril del mateix any 1343, es destinaren 343 sous per a socórrer les cases necessitades; 350 per a edificar un hospici o hospital, i 6 sous i 3 rals de plata per als presos. Els administradors o priors laics —mercadets o artesans— que regien la confraria es quedaven amb la resta.⁶

L'any següent (1344) hi havia en la caixa la suma de 2.084 sous, dels quals, abans del 30 de març, se n'invertiren 284 en diversos socors. Fou acordat que la confraria tindria una finalitat exclusivament benèfica. Més tard s'establí que cada any, el dia 24 de març, festa de l'Encarnació, se celebraria una missa i una processó a la tarda portant ciris encesos tots els confreres que poguessin. El duc de Cardona es féu protector de la confraria i la festa es traslladà al dia de l'Assumpció de la Verge, el 15 d'agost. Les armes dels Cardona figurarien als retaules i estendards de la confraria, i al segell amb el qual aquesta segellà els seus documents: el Coll, en principi un de sol, i més endavant dos monticles, i el card dels Cardona.

El segle XVII el segell de la confraria esdevé rectangular, presidit per la imatge de la Verge, amb tres castells, rodejada per la inscripció: "NOSTRA SENIORA DESCOLLS CLARÀ, PERACAMZ I LO TOREZ."⁷ Un altre segell rodó, amb una creu al mig i la

6. Pascual MADROZ, *Diccionario Geográfico, Estadístico, Histórico*, Madrid, 1848, tom IX, p. 617.

7. L'exemplar de 43 x 36 mm es conserva al Museu del Patronat de la Vall de Lord. A mitjan segle XVIII hi ha altres segells, a més del de la confraria (A.C.D.C., lligall 22, doc. 1, fol. 97c), el de la cúria de les baronies de Clarà, Peracamps i els Torrents (id. fol. 130v) i del batlle de Peracamps (id. fol. 207v).

Segell metàl·lic del senyoriu dels Colls (s. XVIII).

Segells de la confraria dels Colls (s. XVIII).

llegenda al voltant de Clarà, era usat encara pels confreres el 1842 en diversos rebuts.

LES RELACIONS AMB LA CÚRIA

Un cop incorporada la vila de Sant Llorenç al bisbat de Solsona, creat el 1593, i havent pres possessió de la parròquia com a prior el bisbe de Solsona, l'any 1624, volgué sotmetre la confraria dels Colls a la seva autoritat. El 14 de febrer de 1716 el litigi entre la confraria i el bisbe empitjorà. La confraria sempre s'havia administrat independentment de la parròquia i sense el control d'aquesta. El duc de Cardona es posà, doncs, al costat de la confraria, que, com a societat laica, i administrada per laics, desitjava seguir sent independent. El 14 de setembre de 1721 el bisbe de Solsona i la seva cúria suscitaren que la confraria devia sotmetre's a les visites periòdiques del seu prelat. I el plet tingué lloc entre la Cúria secular de la Reial Audiència i del duc de Cardona per una part, i la Cúria eclesiàstica de Solsona per l'altra. El conflicte es considerà finalitzat el 20 de setembre de 1723, anul·lant la signatura feta en la Cúria secular de Cardona i aprovant la feta en la Cúria eclesiàstica de Solsona. La confraria estava en desacord amb el resultat; per tant apel·là, escrivint al rei Ferran VI, i aquest resolgué la qüestió manant anular l'acte de la Cúria solsonina i afegint, el 24 d'abril de 1755: "*ac regiam jurisdictionem non perturbetis*" (i no pertorbeu la jurisdicció reial).⁸

8. Més detalls sobre aquest afer en l'obra de M. SEGRET, *Altar dels Colls, cit.*, cap. XII, pp. 100-116, on s'examinen les relacions de la confraria amb la cúria de Solsona des del segle XVI fins al XVIII.

LES IMATGES DE LA MARE DE DÉU DELS COLLS

La confraria dels Colls tingué per patrona la Verge Maria dels Colls, antiga imatge sedent de talla romànica, trobada, segons la tradició, en un petit coll situat a l'extrem SE de la vila, en el lloc dit Cap del Puit on l'any 1297 ja hi havia una ermita dedicada a Santa Maria.

El pare Narcís Camós, en el seu *Jardín de María, plantado en el principado de Cataluña*,⁹ l'any 1657 ens la va descriure així:

“En la nave de la parte de la Epistola, de las tres que tiene la Iglesia Parroquial de S. Lorenço de Morulls, se venera con mucha devoción una imagen del Serafin Encarnado, Maria... Intitúlase ésta, del Coll, por averse hallado en un collado que dista un tiro de arcabuz de la Villa, poco mas o menos, azia la parte de oriente. Vivian antiguamente en esta iglesia, y casa, religiosos de Sn. Benito..., salían algunas veces por aquellos montes a exercitarse en actos de virtud; y sucedió que llegaron dos a dicho lugar, cerca del cual avía un pastorcillo, que aparentava por allí su ganado. Advirtió éste..., que razonavan los monges..., con alguna persona que estava cerca dellos, y buscando curiosos si lo podia advertir, llegó al collado, despues de ausentarse los dichos monges, vió esta imagen de María con que quedó el pastor con grandísimo contento.”

9. N. CAMÓS, *Jardín de María plantado en el Principado de Cataluña*, Barcelona, 1657, cap. XVI, p. 401. Vegeu també Manuel SECRET, pp. 17-43, a l'obra de Joan BELLMUNT I FIGUERAS, *Devocions marianes populars: El Solsonès*, Pagès Editors, Lleida, 1998, sota el títol “La Mare de Déu dels Colls de Sant Llorenç de Morunys”.

I segueix dient: “Publicóse muy presto el nuevo portento por los vezinos de aquel lugar y demás del convento... Fueron luego a buscarla con una muy devota procesión...” “Desta invención (supuesto que faltan otros testigos) autentica mucho una santa costumbre, que desde tiempo inmemorial tiene esta villa [cal recordar que el pare Camós escriu a mitjan segle XVII] y es, que todos los años, el dia de las rogaciones traen con procesión la Santa Imagen al lugar donde fue hallada y esto se haze con tanta certeza que aviendo dexado de hazerlo un año, sucedió (como algunos dizen) que la hallaron en el mismo collado, con que asseguraron no dexarlo de hazer jamás.”

Al Puig o *Puit* on havia estat “trobada” la imatge de la Verge dels Colls, es va erigir l’any 1682 una nova capella a la Mare de Déu dels Àngels, per un devot de la Verge. Dues pedres treballades, situades a dos angles de la façana, mostren esculpits, respectivament, l’escut de la Verge amb els dos Colls, coronats per dues creuetes al costat dret, i a l’esquerra l’any “1682”, ja esmentat. El 1936, arran de la Guerra Civil, la nau rectangular de la capella de Nostra Senyora dels Àngels fou saquejada i la imatge destruïda, però després de la guerra el pintor Joaquim Pintó ordenà netejar el temple i enrajolar-lo i va pintar un quadre-retaule amb la nova imatge de la Mare de Déu dels Àngels. La porta de metall amb dues finestrelles permet de veure l’interior, on la gent sol tirar monedes en fer súpliques a la Verge.

La imatge de la Mare de Déu dels Colls degué venerar-se primer a la seva capelleta construïda el segle XIII al cap del Puit. La imatge antiga de la Verge era una talla de fusta, sedent en una banqueta sense baranes ni respall, amb la figura del Nen Jesús assegut sobre el genoll esquerre de la Mare en actitud de beneir amb la mà dreta alçada. Era una verge de les anomenades “negres” de tradició romànica, amb la cara fina. Hi ha qui ha cregut que la primitiva imatge de la Verge dels Colls tenia el nen Jesús assegut a la falda, però d'aquesta circumstància no en queden testimonis fidedignes.

L'any 1711, en ocasió d'encarregar la confraria a Joan Francesc Morató, escultor de Vic, que esculpís el retaule barroc de l'altar major, li va encarregar també la confecció d'una altra imatge de la Verge dels Colls, destinada a presidir el pis central del nou altar major, i feta a imitació de l'antiga, segons contracte.

En la seva obra *Baronies de Pinós i Mataplana*,¹⁰ mossèn Joan Serra i Vilaró va escriure: “Tinc en mon poder una antiga imatge..., aquesta imatge fou trobada a la golfa de la casa Llobet, de Sant Llorenç dels Piteus, els actuals posseïdors de la qual són descendents, amb tota probabilitat, del Joan Llobet que intervingué en el transcrit contracte. Això em fa suposar que la meua és l'antiga imatge de la Mare de Déu dels Colls, i que la que actualment es venerada a Sant Llorenç en una singular capella..., fou esculpida per Francesc Morató.”

10. J. SERRA I VILARÓ, *Baronies de Pinós i Mataplana*, Biblioteca Balmes, Barcelona, 1930-50, vol. III, p. 272.

Fins al 1925 hi havia encara a Sant Llorenç tres imatges de la Verge dels Colls. Una d'elles, "molt vella", restava abandonada en un dels perxes de la vila (a cal Buriol o a cal Llobet?) i mossèn Serra se l'emportà al Museu Diocesà de Solsona, si bé no és segur que hi arribés, potser se la quedà a casa seva, per passar anys després a un dels seus nebots de Barcelona (a la plaça de Sant Joan, a un pis de la casa del xamfrà Gran Via de les Corts Catalanes-carrer Bailén?), al costat de la pastisseria de la família Serra.

L'altra imatge era una capella o vitrina de la sagristia de la capella dels Colls. Cada any la treien en processó fins al Puit. Sembla que fou cremada el 1936.

I la tercera, des de l'any 1780 aproximadament, i amb vestits de roba sobreposats que requerien certes modificacions dels braços, presidia la capella i l'altar xurrigueresc dels Colls. L'any 1936 fou trencada, estellada i cremada, tan sols va salvar-se la cara de la Mare i la del Nen, entre les cendres. Aprofitant les dues en Jaume Pujol (dit "el Pipes"), escultor local, esculpí l'any 1943 la imatge actual, imitant l'antiga. Els salesians de Sarrià la retocaren i encarnaren i avui és venerada al cambril de la capella xurrigueresca. Amida 80 cm d'altura per 28 d'amplada, a la base del seient. Du una túnica daurada i un mantell blau cel i porta un card a la mà dreta. El nen Jesús amb rostre afable seu sobre el genoll esquerre de la Mare i beneeix el poble amb la mà dreta. La cara de la Mare, al coll i davant de les orelles, mostra l'afegit d'una peça independent de la resta.

Un cop feta la nova imatge de la Verge als inicis del segle XVIII, els priors dels Colls, cridaren l'argenter de Solsona, Bartomeu Aguilar, perquè fes les corones de la Verge i el Nen, i a tal fi li entregaren les corones velles de plata. El 10 d'agost de 1717 l'argenter presentà el compte per la corona de la Verge i el dia 3 de maig de 1718 enllestí i cobrà la del Nen. La de la Verge pesà 62 unces i mitja. Era de plata daurada com l'anterior, que sols pesava 16 unces i quart d'argent. Tenia sis dotzenes de pedres i les dues corones costaren en total 189 lliures, 19 sous i 6 diners, pagades en tres terminis.

ORGANITZACIÓ DE LA CONFRARIA: ELS PRIORS I ELS CONFRARES

La confraria laïcal de la Mare de Déu dels Colls fou fundada el darrer terç del segle XIII, a l'església prioral de Sant Llorenç de Morunys o dels Piteus. Hom escollia cada any dos priors entre els mercaders i artesans de la vila. I, amb els dos priors que continuaven de l'any anterior, els quatre estaven destinats a presidir i governar la confraria durant dos anys. La confraria celebrava tres reunions l'any, la més solemne el dia de Nadal. El capítol o reunió de Nadal, fou traslladat, abans de finalitzar el segle XV, al primer diumenge després de Nadal, i els altres dos capítols tenien lloc el primer diumenge després de Pasqua i el primer després de Tots Sants. El primer capítol de l'any s'escollien els dos priors que havien de substituir els que complien els dos anys, i tots els confreres units pagaven quatre diners per capítol, o bé 20 sous d'una sola vegada en vida o 10 en la mort. A més d'artesans, pagesos

Antiga imatge de la Mare de Déu dels Colls (anterior al 1936).

Imatge actual de la Mare de Déu dels Colls.

i mercaders, la confraria aplegava clergues i nobles, com la comtessa Joana de Cardona, que el 1423 pagà 2 florins pels 12 diners que li corresponien, o bé 20 sous, per tot, el 1488. El comte Joan de Cardona i de Prades, gran conestable d'Aragó, i la seva esposa Aldonça pagaren la quantitat total d'una sola vegada, com també mossèn Marlés, senyor del castell de Sant Guim. Però ni els nobles ni els clergues mai no governaren la confraria, sinó que deixaren aquest afer i l'administració dels béns als mercaders de Sant Llorenç, com Joan del Mas, Pere de Gatuères, Bernat d'Ollers, Pere de Torruella, Bernat Çelat, Joan Riu, o bé Bartomeu Pla, Agustí Rovira, Bernat Canals i Agustí Pla, qualificats de senyors pels vassalls dels seus senyorijs.¹¹

Els "Coerns" o Quaderns

Els "Coerns" i "Quaderns", en principi anuals, permetien conèixer el nombre de confreres i el lloc de residència, tota vegada que la confraria s'estengué ben aviat per tot Catalunya occidental i el sud de França. El cartell o quadern de 1423 esmenta dotze confreres clergues, i 215 homes i 184 dones de la vila i dels masos propers. Consten al castell de la Pedra els masos

11. A.C.D.C. Diverses entrades. Vegeu l'estudi detallat dels cartells de 1429 a 1470 a M. Riu, "Una posible fuente para la estadística demográfica medieval: los «cartells» de cofradías de laicos", *Homenatge a Jaume Vicens Vives*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1965, vol. I, pp. 591-605. Caldria fer un estudi aprofundit dels quaderns, car proporcionen molta informació complementària. El segle XV-XVI hom hi troba inscrits fins a seixanta-nou clergues.

de les Tragines, les Nogueres, la Plana, Cardona de Coguls, Castellar, Castell, Bella, Sala, Sant Lleí i Melers. Al Castelltort hi havia: les Corts, Guixerons, Soldevila, Can Blanc i Tresserra. Hom constata, a més, el castlà de Sisquer, Andreu Comelles, o bé una esclava de Joan del Mas, anomenada Caterina, i cinc confreres de Solsona. Els anys següents el nombre de confreres i confreres tendí a augmentar. La vila el 1429 tenia 425 habitants i el 1470 en consten 402. L'any 1488 el nombre de clergues s'elevava a vint-i-un, presidits pel prior benedictí de Sant Llorenç fra Bertran Barber, que seguiria essent-ho fins al 1521. Els confreres de la vila restaven consignats per carrers. Així trobem al carrer Jussà onze homes i deu dones, del total de quatre famílies. Al carrer de la Font vint-i-vuit homes i vint-i-una dones, de nou famílies. Al carrer d'en Coromines, vint-i-vuit homes i vint-i-nou dones, de catorze famílies. Al carrer del Forn, quaranta-tres homes i quaranta dones. Al conegut amb el nom de Nou, vint-i-un homes i disset dones. Al carrer d'en Llois, deu homes i onze dones. A la plaça, trenta homes i trenta-una dones, de disset famílies. I al carrer d'en Rovira, cinquanta-un homes i quaranta-una dones. En total 424 vilatans. Entre ells el procurador del comte de Cardona, Pere Sabater; el ciutadà de Barcelona Bernat Guarro i el canonge d'Urgell mossèn Pere Simon. El nombre de solsonins afiliats havia augmentat a set. A aquests confreres cal afegir-hi onze persones, de la par-ròquia de Santa Creu d'Ollers, cinc homes i sis dones; nou persones de Sant Serni del Grau; setze de Canalda; onze de la Coma; vint-i-una de la Pedra; vuit de Castelltort; cinc de la Corriu, i set de les Cases de Posada.

En total vuitanta-vuit l'any 1423, reduïdes a trenta-dues al 1488. Però aquest darrer any havien augmentat els pobles que tenien confreres inscrits. Odèn, Lladurs, Valls, la Vall-dora, Llinars, la Selva, Casserres i Tost, amb un total de vint-i-tres confreres. Cinquanta-cinc entre tots, a afegir als vilatans. En total 479, dels quals 436 eren vilatans.

Els anys següents es manté el nombre de confreres i confreresses amb certa tendència a augmentar. L'any 1489 el nombre de clergues suma vint-i-tres, presidits encara pel prior fra Bertran Barber, que continuaria essent-ho almenys fins 1521. A la vila de Sant Llorenç hi ha set carrers i una plaça (la Plassa) on viuen seixanta-un confreres. S'hi ha afegit la Canal amb cinc inscrits. El carrer d'en Coromines, amb cinquanta-vuit confreres; el d'en Llois, amb vint-i-un, i el d'en Rovira, amb noranta-tres, són els únics que porten el nom de persones assenyalades. Tres carrers porten els noms de la Canal, el Forn (amb vuitanta-dos) i la Font (amb quaranta-vuit), de llocs importants. Dos recorden la seva situació: carrer Jussà (amb vint-i-dos) i Nou (amb quaranta). En total, a la vila hi trobem la xifra de 430 vilatans. Als quals cal afegir-ne deu de la parròquia de Santa Creu i quatre de la de les Cases de Posada. A més de Solsona (set), Canalda (sis), la Coma (vuit), la Pedra (dotze), Castelltort (quatre), Odèn (cinc), Lladurs (cinc), Valls (quatre), la Valldora (dos), Llinars (un), la Selva (tres) i Tost (un). En total seixanta-nou, que sumats als vilatans fan 499. El 1491 s'hi ha afegit Navès (amb un) i Vilacireres (amb dos) que ens completen l'àmbit de la Vall de Lord.

Les famílies dels confreres

Per l'any 1491 podem ja donar notícia dels cognoms de les famílies que vivien a cada carrer de la vila. Al carrer Nou hi viuen tretze famílies anomenades: Casanoves, Verger, Junyent, Gili, Beringuer, Monegal, Salavert, Simón, Sala, Cortal, Ordigues, del Mas i Cases. Al carrer d'en Lois (Luys), hi viuen sis famílies, dites: Cestots, Pla, Lois, Gili àlies Gatuellas, Còdol i Rius. A la plaça, catorze famílies anomenades: Còdol, Cestots, Valielles, Çelat, Neral de Sorribes, Rovira, Pla, Vall-delort, Clusa, Viladorralt, Vilasaló, Eroles i Barber. Al carrer d'en Rovira, el més poblat, trenta-tres famílies amb els noms següents: Beringuer, Barber, Vives, Planes, Canals, Valielles àlies Canals, Crexans, Monegal, tres famílies Riu, Rovira, Cerdà, Casagualda, Cestots, Serra, Tarida, Crexans, Monegal, Boxader, Pasquet, Sala, Cristòfol, d'Esperics, Balaguer, Puig, Llopis, Soler, Monegal, Sans (del bisbat de Tarba), Llinars, Saurina i Furtaner, alguns d'ells amb el cognom repetit, i un provinent de França. A la Canal hom consigna tres famílies: de la Canal, Cavall i Barber. Al carrer Jussà, sis famílies: Aguil·lar, Eroles, Riu, Colic, Lurnet i Gatuellas. Al carrer de la Font, dotze famílies: Ordigues, Jarri àlies Ordigues, de les Cases, de Sant Martí (de la Corriu), de Guixerons, Costa, Nogueres, Gatuellas, Sauri, Simon, Piquer i Galí. Al carrer d'en Coromines, tretze famílies: Llois àlies Vilasaló, Soler àlies Pagès, Sala, Cardona, del Mas,¹² Blanc, Valielles, Torentaler (sic),

12. Joan del Mas, en el seu testament de l'11 de maig de 1499, va fer un llegat de 24 lliures perquè es fes un joiell per l'església de la Verge Maria de Lord. A.C.D.C., perg. núm. 30, de 17 x 31,5 cm.

Vilagoenç, de Santa Eulàlia (de les Cases), Traver, Fàbregues i de Castellenprés. Al carrer del Forn, dinou famílies de cognom Rovira, Casafont, Pla, del Mas, d'Altarriba, de Cantallops, Grau, Sastre, Ferrer, Solsó, de Vilanova, Sala, de Sant Martí, Salmuria, d'Ollers, Turneula, Codina d'Esperics i Crexans. En total sumen 129 famílies que amb un coeficient de 3,3 habitants per família ens donarien les 430 persones anotades.

Als *coerns* de 1521 i 1522 hi consten, respectivament, 317 i 286 confreres a la vila, amb tendència a anar baixant agrupats en els set carrers i la plaça.

El *cartell o coern* de l'any 1540 l'encapçala la família ducal de Cardona, amb el mateix duc, Joan de Cardona, i la duquessa, cadascun amb 35 sous, segueixen la comtessa de Trevinyo, Joana de Cardona, Ferran Ramon Folch que es titula també duc de Cardona i sa muller, marquesa de Pallars, tots ells amb 35 sous d'almoïna i, amb 30 sous, Isabel de Cardona. Els clergues sumen cinquanta-sis, amb el prior Bertran Barber. Els altres confreres vilatans de Sant Llorenç segueixen agrupats per carrers i la plaça. Hi ha ara deu carrers i la plaça, distribuïts així: al Portal de la Canal, vint-i-tres persones; a la Plaça, setanta-tres; al carrer d'Agustí Rovira, vuitanta-quatre; al Cap Carrer (avui carrer de l'Estudiet), trenta-cinc; al carrer d'en Gregori Grau, vint-i-quatre; al carrer Nou, cinquanta-set; al carrer Jussà, quaranta-vuit; al carrer de la Font, 148 confreres; al carrer de mossèn Coromines, seixanta; al carrer del Forn, vuitanta-sis i al carrer d'en Llois, cinquanta-tres. El total de persones, amb nou no comptabilitzades era, doncs, de 700,

amb 275 matrimonis. Cal afegir-hi els confreres i les confreres dels nuclis de població veïns: Solsona (tretze persones), Cardona (dos), parròquia de Santa Creu (deu), parròquia de Sant Serni (quatre), parròquia de la Coma (cinc), la Pedra (divuit), Canalda (vuit), Castelltort (sis), Valls (quatre), la Valldora (tres), Cases de Posada (quatre), Lladurs (cinc), Clarà (tres), Olius (un), Odèn (set), Vilacireres (tres), la Seu d'Urgell (tres), Gósol (tres), Bagà (tres) i Llinars (nou). Sumats aquests darrers confreres als vilatans de Sant Llorenç i als nobles i clergues, resulta un total de 954 confreres i confreres. Suma molt respectable, per la primera meitat del segle XVI, inclosos seixanta-nou sacerdots en finalitzar el segle XVI.

LA CÚRIA O TRIBUNAL DE LA CONFRARIA

Des de mitjan segle XVI la confraria dels Colls actua com un senyoriu col·lectiu i estableix una Cúria o Tribunal per a jutjar els vassalls, les actes de la qual enregistrà un notari de la vila de Sant Llorenç. Les actes de Cúria, sols en part conservades, ens mostren com actuen els priors exercint la funció de senyors, i els problemes que això els presenta. Així, per exemple, una sentència donada el 15 de gener de 1559, i enregistrada pel notari de Sant Llorenç Joan Piquer contra Francesc Montraveta, fou apel·lada per Pere Montraveta de Peracamps, als priors, el 23 de febrer del mateix any.

El comportament dels priors de la confraria com a senyors no devia plaure gaire els vassalls. Tota vegada que el

17 d'agost de 1638, iniciaren un procés, davant del notari de Sant Llorenç Antoni Torrebadella, contra Jaume Noguera àlies Pujoltell, perquè havia dit públicament “que els vassalls be tenian bona senyora, però que los balitres la regien”, referint-se als priors. Havia tractat de “balitres” els priors, és a dir, de belitres, homes roïns.

Sabem que hom defraudava el delme, s'emportava la palla, no pagava els censos, es venia les herbes, tallava i transportava llenya, hi havia baralles entre els veïns i els familiars, no es volia pagar el dret de passatge de bestiar, ni els assentaments, es caçava en llocs prohibits, es robava la rella als veïns, etc, o ens trobem amb malfactors com Francesc Viladric, dit en Malabarba, perseguit (1631-1636) a Clarà, o bé amb problemes d'herències, difícils de solucionar. El procurador fiscal de la cúria de la confraria, que ho era de les baronies de Clarà, Peracamps i els Torrents, el segle XVII instava una inquisició contra Josep Boix de Peracamps perquè havia garrotejat Raimunda Piñol, el 8 d'abril de 1698, segons el notari Josep Vidal.¹³

Els notaris de Sant Llorenç solien actuar a instàncies de la Cúria de la confraria. La cúria estava contra els malfactors i disposava d'un escrivà nomenat pels priors, el qual redactava les lletres citatòries i altres documents contra els pagesos de les baronies del senyoriu.¹⁴ Els batlles locals exercien el poder per delegació dels senyors, i aquests batlles solien ser veïns dels llocs de senyoriu i persones de la confiança dels priors.

13. A.C.D.C., lligall 23, docs. 1 a 5.

14. A.C.D.C., lligall 23, doc. 6.

Aquests tribunals senyorials de muntanya ens proporcionen també algunes curiositats dignes d'esment sobre la vida als senyorius, principalment els segles XVI i XVII. Així, per exemple, hi trobem el fragment d'uns interrogatoris de la segona meitat del segle XVI, a un tal Gaspar Ramon que requeria d'amors a la criada de la casa i li proporcionava "petons furtius". I li digué "sis volie metre al cap del llit ab ell que ell li darie un real". Segons que sembla la criada refusà la invitació. Un altre fet, aquest datat el 18 de setembre de 1671, és el referent a una declaració de Pere Capdevila, batlle dels Torrents, qui comunicà als priors de la confraria que l'hereu del mas Santandreu dels Torrents trobà dos garrots, un de boix i l'altre de roure, davant la porta de la casa i no sabia qui els hi havia posat, ni el significat que podien tenir.¹⁵ Entre els judicis seguits a Clarà hi consta la causa contra Joan Esteve per haver robat una arma de foc (una "xispa" diu el text) de la casa d'en Pere Joan Pla de Clarà.¹⁶

No pretenem ara estudiar aquests aspectes, car ens allunyariem massa dels nostres objectius. Els exemples esmentats creiem que seran suficients.

INVENTARI DELS BÉNS DE LA CONFRARIA

Els priors de l'any 1453 varen fer, en acabar el seu mandat, un inventari dels béns mobles de la confraria, per entregar-lo als seus successors. Gràcies a aquest inventari, fet pels vene-

15. A.C.D.C., lligall 23, docs. 29 i 28.

16. A.C.D.C., lligall 23, doc. 44.

rables Joan del Mas, Joan Rovira, Joan Torruella i Francesc Rovira, coneixem el detall dels béns adquirits els primers cent cinquanta anys de la seva existència i la seva funció essencialment litúrgica, tota vegada que eren destinats a l'església de Sant Llorenç. Diu així...

- É primo lo calze de la segrestia d'argent
- Ítem los canalobres d'argent
- Ítem una creu d'argent
- Ítem dues canadelles d'argent
- Ítem un drap frontal de velut
- Ítem un drap de seda vermell, servcix als morts
- Ítem los vestiments subirans dels morts
- Ítem una capa missal de vert ab ses camis e seu gorniment
- Ítem una stola i un maniple
- Ítem un cofret ab dos pany, buit
- Ítem 6 migs brandons de cera blanca
- Ítem 16 brandonets
- Ítem 16 lliures de candeles de sera
- Ítem 37 brandonets
- Ítem cera nova en pans, 26 lliures, 2 onces
- Ítem un missalet vell
- Ítem 4 sobrepellissos de scolans e dos vells de tenir la parma
- Ítem un drap negre per tenir davant l'altar la Qoresma
- Ítem 6 caps de brandons en la casa dels priors
- Ítem un capdelet de cotó filat
- Ítem un pany nou ab ses arnells i forrellat
- Ítem en la caixa del prevere un missal cruxi
- Ítem una capa vella ab camp blau d'or de Lucca
- Ítem una capa de tots jorns ab son gorniment

Ítem un calze e patena d'argent e 2 canadelles de stany
 Ítem un coffret ab ses claus de la casa dels priors
 Ítem dos ganfanens ab images de la Verge Maria
 Ítem sobre l'altar de la Verge Maria 5 draps, lo frontal de velut
 vermell, e lo sobre altar de cuyro, e dos canalobres de ferro
 Ítem una caixa que stà davant lo cor
 Ítem un drap de morts de listes grogues e vermelles
 Ítem un mantell de Santa Maria ab dos cordons
 Ítem una caxeta ab uns corporals
 Ítem 2 àmits e uns camis e una capa squinçada de morts
 Ítem un coxí
 Ítem una capa dolenta
 Ítem un davant altar groc
 Ítem un trosset de canamàs, poc més de una alna
 Ítem dos llibres nous de cuberta de pergami de comptes.¹⁷

ORDENACIONS DE LA CONFRARIA DE LA MARE DE DÉU DELS COLLS

Prenent com a base les ordinacions fetes el 31 de desembre de 1560, es varen actualitzar les ordinacions al 1812, en paper segellat de 40 morabatins, pels priors i confreres, en presència del notari Josep Jou de Solsona, el qual certificà que a l'arxiu de la confraria, a l'església parroquial de Sant Llorenç, es guardà una còpia de les ordinacions antigues que li havia facilitat Josep Coromines, fuster de Sant Llorenç, en nom dels priors, per tal d'actualitzar-les.¹⁸ I comencen així:

17. A.C.D.C., lligall 9, "pliegos sueltos", núm. 4.

18. A.C.D.C., lligall 14, núm. 2.

En nom de Deu Jesu-Crist, la Verge Maria, St. Llorenç i tots els sants de la parròquia, pels honorables priors i administradors de la confraria de la Verge Maria des Colls, foren convocats tots els confreres a capítol i reunits a l'església de St. Llorenç, determinaren establir les ordinacions següents: confirmant en part les antigues amb les que de nou s'estableixen. Això es féu el 31 de desembre de l'any 1560.

Segons les ordinacions antigues que no sabem si eren les primeres, els confreres restaven obligats:

- 1) A reunir-se en capítol tres vegades l'any: el diumenge primer després de Tots Sants, el diumenge primer després de Nadal i el diumenge després de Pasqua de Resurrecció, havent de resar tres parenostres i tres avemaries en cada reunió. És confirmat.
- 2) Que el diumenge després de Nadal un dels quatre priors, o bé la persona escollida, comunicui als confreres les noves i antigues ordinacions.
- 3) Que es reuneixin els confreres en capítol, a més de les esmentades, les vegades que sigui precis, segons disposició dels priors.
- 4) Dades les dificultats de reunió i el fet que alguns no hi acudeixen, els que no hi acudeixin pagaran un sou cada vegada.
- 5) El diumenge immediat després de Nadal es nomenaran els dos priors nous, els quals hauran d'ésser aprovats per la junta capitular de confreres i governaran la confradia amb els dos que quedin de l'any anterior. Els altres dos, cesaran.
- 6) S'han d'anomenar per priors, persones laiques i no eclesiàstics, resta prohibit anomenar cap eclesiàstic.
- 7) Ordenen els priors i confreres que els dos priors més antics, després d'haver servit dos anys, deixin l'administració de la confraria als més nous, i donin comptes als nous de la seva administració.
- 8) Els priors nous, un cop aprovats pels confreres, no podran renunciar al càrrec. Si algun no volgués acceptar-lo, sigui esborrat del llibre dels confreres.
- 9) Ningú pugui ser admès

com a confrare, si no és en un dels tres dies fixats. 10) El qui ingressa a la confraria pagarà 4 diners en ingressar i, dintre el termini d'un any, pagarà 8 sous més. 11) Si morís un confrare o confrasesa, dos confreres vetllaran el seu cos durant la nit a casa del difunt, i no serà sebollit fins el dia següent. 12) Si mort un confrare o confrasesa, els priors hauran de fer un pregó pels carrers de la vila, perquè els confreres resin i acompanyin al confrare a l'enterrament, i paguin els *ardites* aplicadors a la confraria, menys el que —amb justa causa— no pugui fer-ho. 13) Confreres i confraseses estan obligats a resar pels confreres difunts les oracions que tinguin devoció, i no, si ho volen, els 50 parenostres a que els obligaven les ordinacions antigues. 14) El cadaver del confrare o confrasesa difunts l'hauran de portar a enterrar els confreres designats pels priors, amb altres que portaran ciris encesos, com ja indicaven les ordinacions antigues. 15) L'hereu del confrare difunt pagarà 10 sous a la confraria i 5 sous a Sant Llorenç en sortir el cadaver de la casa, com a penyora dels priors. Tots hauran de portar dita penyora, redimible en el termini d'un any. Passat el qual es podrà vendre la penyora al millor postor. 16) I per aquests 15 sous es faran tots els honors al difunt, acompanyant-lo de la casa a l'església i al cementiri, a la missa amb diaca i sotsdiaca posant-hi sobre el túmul el pali de la confraria, amb la creu, i ciris, es facin les absoltes després, i s'acompanyi els parents a casa del difunt. Amb multa de 6 diners als que hi faltin sense causa justificada. 17) Que cada any, pagades totes les despeses, es faci la caritat del sobrant a tot el poble, es pagui al predicador de la Quaresma, al mestre de primeres lletres, al subjecte destinat a la vila per ensenyar al jovent els rudiments i catecisme de la doctrina cristiana, que també es contribueixi a la col·locació en matrimoni de donzelles orfes i pobres, filles de confreres, i als confreres pobres, que hauran de complir, en consciència, els priors. 18) Que els priors hagin d'encarregar i pagar tots els anys als eclesiàstics aconductats per celebrar a la capella de la

Verge Des Colls, proveint les set làmpares que cremen a l'església, els altars i ornaments, de la forma que s'ha practicat fins el present per l'augment del culte diví, augmentar el clergat per celebrar misses, i resar l'ofici diví en l'església, i tot el que s'ha fet fins ara, encarregant als priors tot això, ... sota consciència, donaran compte de la seva administració, i faran nous altars. 19) Ordenaren els priors que els ciris o cera que cada any es distribueix als confreres el dia de la Purificació i Presentació de la Verge del mes de febrer, de onza i mitja de cera, l'han de distribuir els priors, i ha de ser bona. 20) Com hi ha el costum a l'església de Sant Llorenç de no vendre espelmes, ciris, ni cotó, s'estableix que ningú en pugui vendre, tret dels priors o bé la persona que ells designin. 21) Mes "com podria succeir que algun subjecte, induït pel maligne esperit, intentés disoldre la confraria per alguna via eclesiàstica o temporal per a turbar les rendes de la mateixa", apoderant-se de l'administració de dita confraria, per aquest motiu i per «precar» dits danys, la junta present ordena que per garantir el pagament del predicador, el mestre, i el que es dona als eclesiàstics conductius, i defensar la renda de la confraria, es compleixin dits pagaments. 22) També ordenaren els priors i confreres que en l'esdevenidor no puguin acatar cap persona forastera que no sigui de la vila, a menys que pagui els 20 sous acostumats d'entrada. 23) Degut a problemes, ordenen els priors que en la distribució de cera el dia de la Purificació no donin als clergues cap més ciri del que s'acostuma donar als confreres. 24) Els priors han d'entregar els ciris personalment als confreres que ho demanin. 25) Els priors seran sempre senyors dels castells de Peracamps i Clarà, per acabar les disputes suscidades entre els vassalls, poden exigir la dieta de 16 sous, d'ardites pagadors per litigans; han d'anar dits priors en cavalls amb les cavalleries, i no poden exigir més de 4 sous. 26) Els priors quan hagin d'anar per dependències de la confraria no podran percebre més de 4 rals d'ardites per dia, anant a cavall i 4 sous anant a peu. 27) Els cape-

llans de Sant Llorenç, per les completes, maitines, misses, vespres i processió hauran de percebre 1 sou i 10 diners d'ardits cadascu. 28) El dia de difunts els priors entregaran sous per misses a tots els capellans; aproximadament un sou per missa. Si algun clergue no pogués celebrar missa, que la celebri després i se li doni el mateix. 29) Si hi ha algunes dificultats, pels capellans conductius de dita confraria, es celebraran algunes misses en dies de festa, i per la de la Verge Maria el capellà al qual toqués cantar dita missa, que la celebri, i no celebri les que li toqui per estar de setmana. El que li toqui la missa del Gall que la celebri, amb el diaca i sotsdiaca, i així es distribueixin per altars de l'església de Sant Llorenç, assistint casa una de les capelles. 30) El capellà encarregat de la clau de l'altar de Santa Maria no podrà prestar-la, ni deixar-se-la, ni altra cosa de la sacristia sense que la paguin al comptat, si ho fa d'altra manera, haurà de pagar-ho al prior. Tampoc es podran deixar les capes... 31) Si s'ordenessin nous capítols, sa excelència [el duc de Cardona] per utilitat de la confraria, diu que es puguin fer per dits priors i confreres, amb permís dels oficials del ducat de Cardona, per don Alfons Ramon [Raimundo] Folc, abans d'Aragó, i dona Joana Folc, consorts ducs de Cardona i de Segorbe, autoritzant als priors i confreres. Sig+na Francesc Joan Vidal, notari public de Cardona, el 6 d'agost de 1560.

A 8 de març de 1564 els priors i confreres de la confraria Des Colls, congregats a l'església de Sant Llorenç saben que estan obligats a dar compte de la seva administració.

Sig+natura de Francesc Martínez, doctor en medicina i batlle de la vila de Cardona i els seus batllius i procurador general del ducat, aprova en nom del duc les ordinacions a 4 de març de 1565.

L'octubre de 1812 ho signà el notari Josep Jou i transcriví les ordinacions que hem resumit en llengua castellana.

EL PRIVILEGI DEL 28 D'OCTUBRE DE 1577

Dom Dídac Hernández Ramon [Raimon] Folc, duc de Cardona, marquès de Comares i de Pallars, comte d'Empúries i de Prades, vescomte de Vilamur, senyor de la Baronia d'Entença, per l'administració ordenada per la senyora Joana Folc i de Cardona, òlim (=en altre temps) d'Aragó, duquessa de Cardona i de Sogorb, concedí un privilegi a la universitat de la vila lliure de Sant Llorenç de Morunys, en el qual, entre altres, atorga la concessió de territori propi per tot el ducat de Cardona a la confraria laïcal de Nostra Senyora dels Colls, per via de privilegi. El precepte fou transcrit pel notari de Barcelona Pau Castellar el dia 28 d'octubre de 1577.

El privilegi indica prèviament que cal que els senyors regeixin amb benignitat éls seus vassalls, concedint-los gràcies, llibertats i favors. I com sigui que els cònsols de la vila han sol·licitat certs capítols al duc, a canvi del servei de 5.000 lliures que li fa la vila, es detallen les concessions que demanen per via de privilegi els cònsols i prohoms de Sant Llorenç. Són les següents:

- 1) Que sempre es processí un fill de dita vila, habitant i domiciliat en ella, hagin de restar presos a les presons que el duc té a la vila. Pla a sa excel·lència sempre que es tracti de causes civils.
- 2) Que cap cònsol, prohom o jurat no pugui ésser empresonat, i en tot cas ho sigui en les presons que sa excel·lència té a la vila. Si és cònsol o conseller l'han de portar a la Casa del Consell.
- 3) Com sigui que la vila des de fa poc temps ha augmentat de població i segueix augmentant, i té necessitat de més sustent,

demanen els sigui concedir privilegi de tenir en el terme i emprius de la vila 300 caps de bestiar menut.

4) Com moltes vegades no hi havia oli a la vila, fins al punt de deixar sense llum el Sagrament, demanen privilegi de fer unes ordenances, en mans dels batlles de sa excel·lència.

5) Que puguin tenir tenda de l'oli forçada i puguin fer les ordinations.

6) Que si alguns consellers són vells, puguin per això ser extrets de la bossa els seus noms mentre tinguin ple coneixement, sempre que a la major part els sembli idoni.

7) Es demana que la confraria de Nostra Senyora dels Colls pugui tenir territori general per tot el ducat amb poder administratiu i justícia, conforme amb la jurisdicció.

8) Demanen que es perdoni els delictes i crims fets, fins al dia present, sempre que no siguin casos de mort, ni altres pels quals de dret se'ls pugui dar mort. Plau a sa excel·lència exceptuats els casos de mort i mutilació de membres i altres que de dret no es poden remetre.

9) Atès que s'hauria de reparar la presó de sa excel·lència a la vila, i no han bastat 60 lliures de les rendes de sa excel·lència, mana que siguin destinables fins a 112 lliures a aquest fi. [es dona una missiva al receptor de les rendes ducals a la vila, Joan Gatuelles a aquest fi].

El duc ho firma i ordena segellar-ho [manca el segell que degué existir segons acrediten els forats a la part baixa del pergamí].

Concedit al castell ducal de la vila de Cardona el 24 de novembre de 1595, expedit pel notari Joan Salavert.¹⁹

ADQUISICIÓ DE CASES A LA VILA DE SANT LLORENÇ

Els priors de la confraria dels Colls (Dez Col) Francesc Rosinyol, Guillem de Morunys, Pere Cerdà i Antoni d'Ortignes, adquiriren, el 10 de febrer de l'any 1399, de Blanca de Coma, esposa de Jaume de Coma, de la parròquia de Santa Creu d'Ollers, la casa que posseïa a la vila de Sant Llorenç de Morunys, procedent del seu fill difunt, Bernat Coma, ferrer de la vila. La casa limitava per una banda amb la casa de Bernat Celat, per l'altra amb la de Bernat Canalda, i per les altres dues amb altres tants carrers. Blanca ens diu que cedeix a la confraria els drets que tenia a la casa, per ella i els seus successors, fent als priors la definició, cessió i relaxació pertinents, per les quals declara haver rebut 120 sous en moneda barcelonesa de tern, quantitat per la qual es considera ben pagada. Ella entrega 20 sous a la confraria, segons sembla per a constituir en una causa pia. Actuaren de testimonis Bonanat de Postils, habitant a Sant Llorenç, Berenguer d'en Bella, de la parròquia de Sant Lleïr, i Joan Riu, sastre de Sant Llorenç. Actuà de notari Guillem Company, prevere, que regia l'escrivania de la vila per autoritat del seu prior benedictí.²⁰

19. A.C.D.C., perg. núm. 93. S'han conservat deu privilegis més des del 28 de setembre de 1283, expeditos pels comtes i ducs de Cardona als habitants de la Vall de Lord.

20. A.C.D.C., perg. núm. 24, de 43,5 x 37 cm.

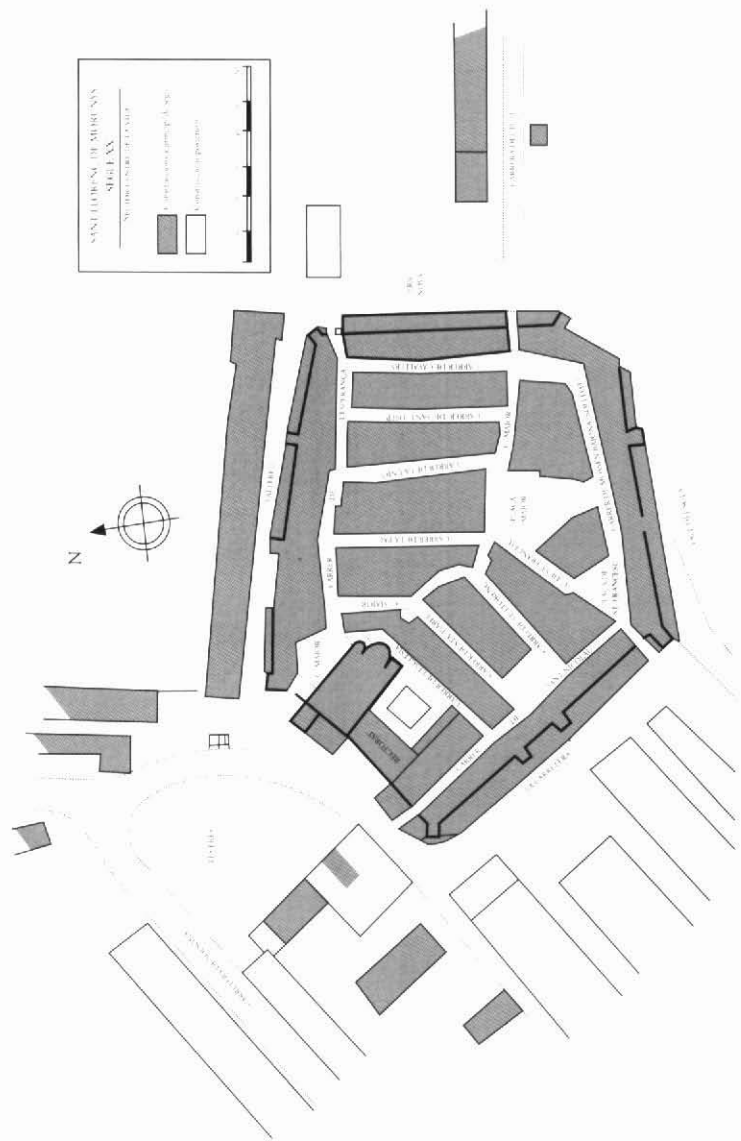
Un mes després, el 13 de maig de 1399, Blanca, vídua de Jaume de Coma, resident a la parròquia de Santa Creu d'Ollers, firma l'època en la qual declarava haver rebut dels priors dels Colls les 6 lliures (o sigui els 120 sous) que li devien per la "definició" de la casa que posseïa a la vila.²¹ Atorga el document el mateix notari.

Aquesta casa era la primera que la confraria adquiria a la vila de Sant Llorenç. El 9 de novembre de 1410 els priors de la confraria adquirien també en encant públic, per 35 florins, la casa del carrer de l'Hospital, a la vila de Sant Llorenç que els marmessors de la difunta Sibília, vídua d'Arnau, havien venut. El prior benedictí fra Arnau Guillem de Lordat lloà l'operació, reservant-se els seus drets. Mentrestant, Antoni Deulofeu, notari públic de la Seu d'Urgell, el 9 de maig de 1393, signava el nomenament de procurador, a favor del prevere i canonge Vicens Morató, canonge de la capella de Sant Ot en l'església d'Urgell.²²

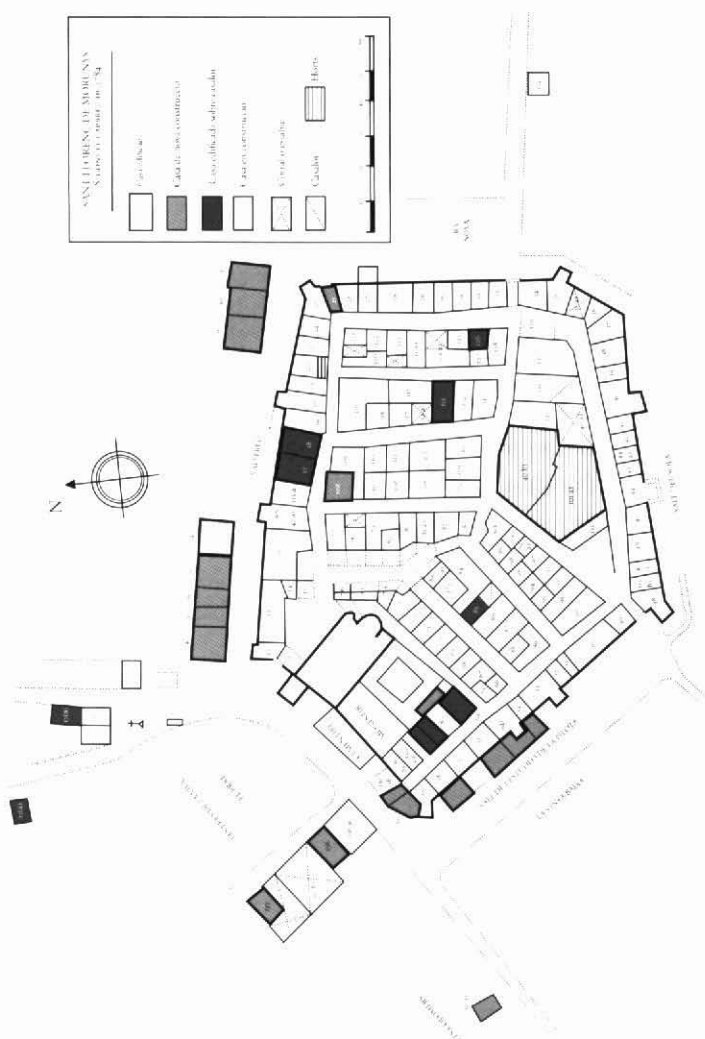
Sis anys i mig després, el 22 de novembre de 1400, comparegué Berenguer Pont, de la vila de Sant Llorenç, diòcesi d'Urgell, davant del venerable Guillem Ponç de Puig, en nom propi i en el dels priors de la confraria dels Colls: Pere Cerdà, Antoni Ortigues, Guillem de Morunys i Ramon Reyt. En el del venerable Arnau Guillem de Lordat, prior del monestir de Sant Llorenç; en el de Jaume Farrera, canonge de Sant Llorenç, en el de Francesc Rossinyol, beneficiat en dita església de

21. A.C.D.C., perg. núm. 25, de 8,7 x 35,5 cm.

22. A.C.D.C., perg. núm. 27, de 40 x 45 cm.

Planta de Sant Llorenç, per Manuel Segret.

Planta de la vila de Sant Llorenç, per Manuel Segret.

Sant Llorenç, i en el del prevere Francesc Còdol, capellà del Sant Esperit, i els còsols de la vila, donant-los permís per tal de poder construir cases a l'esmentada vila. Segueix una llarga llista de més de quaranta-sis veïns²³ als quals es dona poders per construir cases. Entre ells: Pere Pallerols, Bernat de l'Areny, Guerau d'Aguilar, Pere d'Altarriba, Ramon de Guerau, Guillem Casanoves, Ramon d'Artedó, Joana Borrella àlies la Manya, Bernat d'Estals, Pere Amorós, Bernat de Lordat, Bernat de Munt, Joana Castell, Pere F., Guillem de Sant Pere d'Arsadó, Berenguer Sarayana, Pere Estalella, Arnau de Cornellana, Ramon del Pont, àlies Planella, Guillem Baga, Guillem Foix, Francesc d'Arrià, Jaume Bellifant, Joan Serrat, Arnau Alinya, R. Solanell, R. Sastre, Q. Cellà, Pere Cardona, Anton de Buantza, Jaume de Bellpuig, Bartomeu Serra, Pius de Vilanova fill de Berenguer de Vilanova, Berenguer de Villalostha, Ramon d'Aguilar, Joan Ribes, Jaume de Riu, Pere Sastre, Felip Quarel, Aparici Sola, Francesc de Soldevila, Guillem Bernat Gajo..., i molts altres. Actuà de notari Martí Mas, per autoritat del bisbe Guillem d'Urgell, i el notari Antoni Deuslofeu signa el 9 de maig de 1393 nomenant procurador el canonge Vicenç Morató, capellà de Sant Ot a l'església d'Urgell.

La casa de la Mare de Déu

El segle XVI els priors de la confraria dels Colls decidiren construir una casa de pedra ben treballada, feta de grans blocs

23. A.C.D.C., perg. núm. 49, de 57,5 x 64 cm.

esquadrats, al costat de l'església parroquial de Sant Llorenç de Morunys i a l'inici del carrer anomenat de l'Església, dels Claustres, o carrer Estret. Aquesta casa fou establerta com a Casa de la Confraria el 8 d'agost de 1598 pel canonge i prior de la catedral de Solsona, Cosme Rohego, que actuà en representació del bisbe Lluís Sans, el qual, com a prior de Sant Llorenç des de la creació del bisbat de Solsona, ho aprova, confirma i de nou estableix. Eren priors aquell any de la confraria laïcal de Santa Maria dels Colls Joan Gili, Jaume Maura i Joan Eroles. La casa restava lliure de tot cens i el bisbe els diu que la millorin. Actua de notari Miquel Pintor de Guissona, i com a testimonis el paraire Joan Onofre Riu i el teixidor de llana Joan Pintó, ambdós de Sant Llorenç. Aquesta casa que, des del 1598 es convertí en el domicili social de la confraria dels Colls, estava formada per una planta baixa amb tres arca-des, dues obertes al carrer Major de la vila i una a la plaça de l'Església.²⁴ Un primer pis, amb porta al carrer Estret, format per una habitació amb una gran finestra al carrer Major, i un finestró enreixat a la plaça de l'Església. Una escala d'accés al segon pis degué ser modificada a la fi del segle XVIII (1797) en què es construí una volta escarsera sobre el carrer Estret amb finestra i porta d'accés al temple, per una de les finestres romàniques de l'absis major. La modificació, que implicava un augment de la superfície del segon pis, comportà que es tapiés la finestra principal del primer pis i s'enreixés el finestró per convertir el primer pis en presó de la confraria per als vassalls

24. A.C.D.C., perg. núm. 28, de 36 x 30 cm.

delinqüents. El segons pis, ampliat i adossat a l'absis lateral del temple romànic, i il·luminat per una gran finestra, es convertí en sala de juntes de la confraria; s'hi afegí un banc de fusta seguit i adossat a les quatre parets i una capelleta empotrada amb una imatge de la Verge al costat de la finestra. Els pintors Maura, el segle XIX, decoraren les parets i els sostres d'aquesta sala amb greques i sanefes, amb un ram de flors enmig.

Quan el 1950 el bisbe de Solsona don Vicente Enrique i Tarancón decidí suprimir la confraria dels Colls i incorporà els seus béns a la parròquia, aquesta sala havia passat a ser usufructuada des del 1939 per les Conferències de Sant Vicenç de Paül, bo i conservant la seva documentació. Però, el 1947, la planta primera de la casa havia estat habilitada com a Museu del Patronat de la vall de Lord i s'hi havia dipositat tots els materials aplegats. De fet es tracta d'un dipòsit provisional que des del 1950 abasta les dues sales, un cop suprimides les Conferències de Sant Vicenç de Paül. Es convingué amb el rector mossèn Urbici Santamaria, que es pagaria 1 pesseta de llum i 50 pessetes de lloguer cada any a la parròquia per l'usdefruit de l'edifici i la il·luminació artificial de la sagristia.

OBRES I BENEFICIS A L'ESGLÉSIA DE SANT LLORENÇ

El prior del priorat benedictí de Sant Llorenç de Morunys, fra Francesc d'Hortigues, el 17 de desembre de 1363,²⁵ fundà el benefici de Sant Llorenç dotant-lo amb els drets dels delmes

25. A.C.D.C., perg. núm. 45, de 49,5 x 50 cm.

dels masos, els censos i el que havia de rebre a la parròquia de Sant Vicenç de Castellar, al Berguedà. El prior i els canonges de Sant Llorenç celebrarien una absolta sobre la seva tomba un cop acabada la missa matinal.

La Confraria dels Colls, el 6 de juliol de 1408, ordenà la construcció a l'església parroquial de la vila de Sant Llorenç²⁶ d'un altar dedicat a Santa Anna i la fundació del benefici de Santa Anna,²⁷ d'acord amb fra Arnau Guillem de Lordat, prior del monestir de Sant Llorenç, a qui deuria ser presentat l'obtentor del benefici corresponent. L'any 1402, la confraria també participà en la restauració del campanar de torre romànic, destinant a aquest fi 15 lliures d'or.

Consta igualment²⁸ que el 8 de març de 1547, els priors de la Verge Maria dels Colls varen contractar amb l'honorable mestre de cases Joan Boira la construcció de la sagristia nova del temple parroquial de Sant Llorenç. Aquell any eren priors Pere Sarri, Bartomeu Sastre, Joan Gili i Pere Joan Vilasaló, paraires o mercaders de drap els tres primers i teixidor el darrer. Les clàusules del contracte ens indiquen que la sagristia és al costat de la capella dels Colls i amida tres canes i mitja de llarg fins la porta del claustre, "tal com

26. A.C.D.C., perg. núm. 35, de 60 x 5,7 cm.

27. Aquest benefici, dit de Santa Anna i els Sants Apòstols, implicava que l'obtentor havia de tocar l'orgue, almenys des del segle XVI. El 2 de maig de 1781 morí el reverend Joan Quer i fou presentat Agustí Segret per substituir-lo i fou impugnat, es presentà Segismund Bassacs i s'inicià un litigi que el 15 de maig de 1874 encara continuava.

28. A.C.D.C., lligall 11, núm. 10.

Casa de la Mare de Déu i portal de l'església.

Sala del Museu Patronat Vall de Lord a la Casa de la Mare de Déu.

té d'ample el claustre en tres de les quatre parts". En Boira ha de fer el portal d'entrada al claustre i el d'accés a la sagristia i un portal que comunicui les dues sagristies. Els priors prometen donar al mestre el guix i la fusta que calgui, a més de 50 ducats d'or en moneda barcelonina, que li pagaran en dos terminis. Tot plegat haurà de quedar enllestit per la festa de Sant Miquel de setembre de l'any 1548. Actua de notari el prevere Pere Mijana, notari de Sant Llorenç, amb el beneplàcit del prior Joan Piquer. Manuel Segret ha suposat que aquesta sagristia no arribà a construir-se i el contracte li permet senyalar l'existència ja llavors d'un altar dedicat a la Verge dels Colls i que restava ja construït el claustre, al lloc que encara avui ocupa.

El 23 de maig de 1505, els cònsols de la Universitat de la vila lliure de Sant Llorenç, en la seva qualitat d'administradors de l'hospital de la vila de Sant Llorenç, declaren que han rebut dels priors dels Colls la quantitat de 25 lliures.²⁹ Els administradors crearen un censal de 25 lliures i percebien la renda o cens de 25 sous l'any. Ho signà el notari Antoni Ferrer.

El campanar de torre, situat on era el primitiu campanar també de torre, al costat mateix del portal de la Canal, fou construït al peu de l'església l'any 1570, segons consta al dintell d'una finestra que il·lumina l'escala de cargol de pedra que permet accedir al rellotge de campanes i al recinte superior, cobert amb voltes de creu, on s'obren els forats d'arcs semi-

29. A.C.D.C., perg. núm. 34, de 12 x 36 cm.

circulars de les campanes. Un mestre d'obres francès sembla haver estat el constructor del nou campanar, el mestre Robert, del regne de França.

Altar major barroc de la parròquia de Sant Llorenç

Per portar a bona fi la construcció³⁰ de l'altar major barroc de la parròquia de Sant Llorenç de Morunys, ara del bisbat de Solsona, es formà, de comú acord entre el Consell General de dita vila i els confreres de la confraria laïcal dels Colls, una comissió presidida pel reverend Josep Busquets, vicari perpetu de l'església de la vila; Josep Sant, prevere i beneficiat en dita església; Joan Llobet, paraire, i Simeó Rovira, candeler de cera, escollits els dos primers pel consell general de la vila i els dos segons per la confraria dels Colls.

Aquests quatre administradors es reuniren el 2 d'octubre de 1711 a la vila de Sant Llorenç i de comú acord estipularen els capítols per a la construcció del retaule, considerat encara avui, tot i que fou greument mutilat el juliol de 1936, com una peça notable del barroc primitiu. L'escultor de la ciutat de Vic, Joan Francesc Morató, fou l'encarregat de realitzar l'obra, d'acord amb la planta que li fou entregada. Constaria de planta i dos pisos, amb dues portes per entrar a la sagristia en la planta baixa, esculpides en relleu com les del retaule de Ribes. Un *camari* amb portes al primer pis, com el cam-

30. M. RIU, *Notes històriques de la Vall de Lord*, Barcelona, 1948, pp. 191-195; A.C.D.C., lligall II, núm. 11-11 bis; J. SERRA VILARÓ, *Baronies de Pinós i Mataplana*, obra citada, vol. III, pp. 270-271.

brí de Cardona, amb columnes salomòniques, i dos àngels per mostrar la imatge de la Verge dels Colls en el seu tron i dues capelletes, una a cada costat. El segon pis, format per tres capelletes, el presidia la imatge de talla de Sant Llorenç, rodejada per les de Sant Antoni i Santa Rita, i coronat per la representació del bust de Déu pare justicier. Aquest altar s'inseria davant de l'absis de la nau central del temple romànic tapant les pintures del segle XIII que representaven escenes del martiri de sant Llorenç.

Els administradors es comprometen a pagar 760 lliures a Morató, i la fusta serrada necessària per fer l'obra, així com a facilitar-li una casa per viure-hi el temps que duri l'obra. Joan Francesc Morató promet enllestir-la "segons art a la moderna", en quinze mesos. I d'una àpoca signada el 27 d'octubre de 1712 consta que cobrà 900 lliures pels treballs realitzats a l'altar fins llavors. Quantitat que fou pagada a terminis pels priors de la confraria, i que s'elevà fins a 1.087 lliures, 11 sous i 12 diners un cop calculats els jornals, la fusta, els claus i la pedra.

Sabem que Antoni Font picà les pedres, i que Francesc Garriga cobrà 5 lliures i 18 sous per les trenta-cinc bigues dels sostres de l'altar. Amb motiu de la col·locació de la primera andana (o primer pis) se serví un refresc a Joan Francesc Morató i els seus fadrins. A les grades de l'altar —cremades el 1936— es llegien les dates de fer-lo (1712) i daurar-lo (1735) i al cim del retaule, també avui trinxat, la data de 1740.³¹

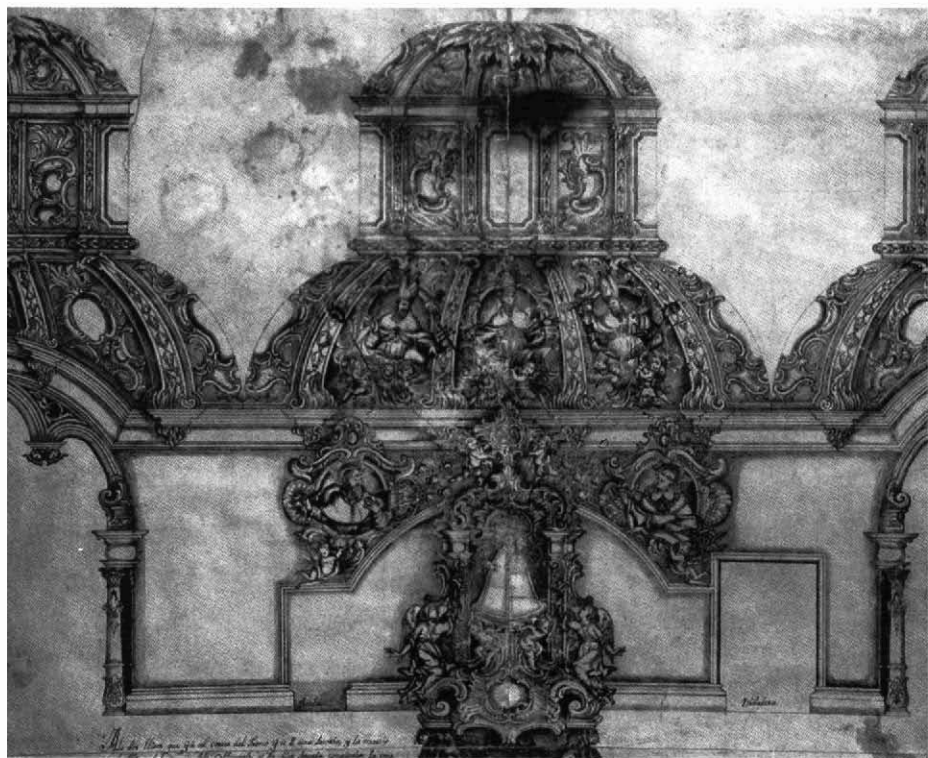
31. J. SERRA I VILARÓ, *Baronies de Pinós i Mataplana*, vol. III, p. 271.

La primera andana, o pis de l'altar, estava dedicada a mostrar la imatge de la Mare de Déu dels Colls en un tron i dosser semblants als de Ribes. Quan, abans de finir el segle XVIII, es construí al costat de l'epístola la capella i l'altar actuals de la Verge dels Colls, la primera andana de l'altar major es modificà per albergar una imatge de la Mare de Déu del Remei, flanquejada per les imatges de talla de més d'un metre i mig d'alçada de sant Josep i sant Benet.

Després de les destrosses del 1936 l'altar ha perdut tot el segon pis i una sèrie de detalls de la planta baixa i del primer pis. Queden les columnes salomòniques que divideixen les capelletes decorades amb raïms, fulles i espigues, diversos medallons, restes de l'ostensori sostingut per àngels, i les posts de la sagristia. També es conserven algunes fotografies, anteriors al 1936, que ens mostren l'altar sencer. La coberta de l'ostensori, amb la bola del món entre núvols, fou pintada, després del 1939, per mossèn Lluís Cirera Soler.

Capella i altar de la Mare de Déu dels Colls

L'obra mestra de la confraria a l'església romànica de Sant Llorenç de Morunys fou la construcció de la capella i l'altar xurrigueresc dedicats a la Mare de Déu dels Colls. Per construir la capella, de planta rectangular, calgué ensorrar l'absis romànic de la nau lateral dreta del temple. Gràcies a la tasca recercadora de Manuel Segret a l'Arxiu de Sant Roc (Arxiu Notarial de la vila) fou trobat el contracte que signà l'escultor Josep Pujol i Juhi (1734-1809) de Folgueroles, amb els priors de

Vista del conjunt del projecte de les dues cúpules de l'altar dels Colls.

Detall del projecte d'una cúpula de l'altar dels Colls.

la confraria,³² el 24 de gener de 1773. El mateixa senyor Segret ha fet una acurada descripció de la troballa del contracte de 1772 i de les seves característiques en el llibre *Altar dels Colls* (Sant Llorenç de Morunys, 1984) publicat en col·laboració amb M. Assumpta Roig i Torrentó,³³ on dedica un capítol titulat "El nou retaule"³⁴ a l'explicació del procés de construcció, pel preu de 2.000 lliures barceloneses.

M. Assumpta Roig, a la segona part del llibre, sintetitza la seva memòria de llicenciatura en història de l'art (UAB, 1983),³⁵ sobre la iconografia de les capelles i altars, completant les conclusions d'un treball preliminar en el qual anticipava la influència dels gravats dels germans Klauber en la composició de la capella.

Aquest meravellós altar, les imatges del qual eren molt superiors als gravats originaris, implica desmuntar l'altar dedicat a la Verge dels Colls que havien fet construir els priors

32. Publicat a la revista *D'Art* (Universitat de Barcelona), núm. 2 (1973), pp. 71-80.

33. Manuel SEGRET; M. A. ROIG, *Altar dels Colls. Història de la Confraria. Iconografia*, Sant Llorenç de Morunys, 1984, 200 pp. amb ils.

34. M. SEGRET, Íd., cap. 9, pp. 68-79. Vegeu també el llibre de Joan VILAMALA i TERRICABRES, *L'obra dels Pujol. Escultors de la Catalunya Central (ss. XVIII-XIX)*, Eds. Farrell (Nostra Història, 2), Sant Vicenç de Castellet (Barcelona), 2001, 133 p. amb ils. La tercera part del llibre està dedicada a l'obra produïda a Sant Llorenç de Morunys per Josep Pujol i Juhí i els seus fills i successors (pp. 79-120) on hi ha una referència molt concreta a l'altar i capella de Nostra Senyora dels Colls amb l'esquema iconogràfic i la descripció de les Lletanies, la Salve i el Magnificat. Trobem altres obres de Josep Pujol i els seus fills, que continuen les tasques d'escultors i dauradors a Sant Llorenç, durant cinc generacions. Una completa anotació relata les obres realitzades, la major part de les quals foren destruïdes el 1936.

35. Pp. 163-197, amb ils. comparatives.

els anys 1658-1660 al mateix lloc, i que ara fou col·locat a la capçalera esquerra i dedicat a la Mare de Déu del Roser. És possible que la sagristia nova impliqués la destrucció de l'absis de la nau dreta.

En tot cas, altar i capella foren acabats d'esculpir el 1784 segons ens indica la data que figura sobre el marc de la porta esquerra que dóna accés a la sagristia, i el 1789 s'enllestí el daurat, segons expressa la data que hi ha al centre del sotabanc reservat als priors. Capella i altar configuren una exaltació sublim de la Verge Maria. La Salve, el Magnificat i les Lletanies o denes del Rosari hi són meravellosament representats, amb les figures i imatges en relleu. Sortosament bona part pogueren salvar-se de la fúria iconoclasta de 1936 i han estat restaurats. Al cambril, la part més castigada, es mostra la troballa de la imatge de la Verge dels Colls pels monjos benedictins i el seu trasllat a l'església. L'escultura és de qualitat, en especial els caps, i el daurat i encarnat també. Josep Pujol i la seva família es quedaren a viure a Sant Llorenç i executaren altres obres no menys valuoses com la imatge de Sant Antoni que presidí fins el 1936 un altar lateral adossat a un dels pilars. La casa on visqueren és coneguda encara per cal Escultor, a la confluència del carrer de l'Església amb el de Sant Nicolau o del Portalet de l'Estudi.

La restauració de l'altar dels Colls, si bé no ha permès de restituir totes les figures, ofereix una visió encara total de les dues cúpules amb les imatges corresponents, presidides per la de Sant Llorenç, la sagristia amb les portes esculpides, el gran plafó del Magnificat i el banc on seien els priors. Una doble

Capella i altar de la Mare de Déu dels Colls (s. XVIII).

reixa de ferro forjat, amb els simbòlics cards dels Cardona, clou la capella, i la rajola florejada d'època completa el conjunt. Fa pocs anys que el gran banc barroc de la sagristia ha estat traslladat al cor per facilitar la seva contemplació.

La família dels escultors Pujol, al llarg del segle XVIII, ha estat minuciosament estudiada per Miquel Codina, de Manresa, el 1998. No cal, doncs, que detallem més aquesta obra cabdal dels Pujol, perfectament coneguda per una bona bibliografia. Al Museu del Patronat Vall de Lord es conserven dos plànols de l'altar amidats en canes catalanes. Un dels plànols revela les estructures fomanentals. L'altre mostra el cambril amb la cúpula i la imatge de la Verge vestida. Ha estat restaurat el 2001 per Carolina Biasi, professora de restauració de paper de l'Escola de la Trinitat, de Barcelona.

LA VETLLA DE L'ESPIRITUALITAT VILATANA DE MORUNYS

Cal remarcar que la primera notícia escrita que tenim de l'existència de la confraria Des Colls, corresponent al 7 de gener de l'any 1310, és el rebut de la quantitat de 205 lliures de Barcelona que els priors de la confraria havien pagat a la reverent comunitat eclesiàstica de Sant Llorenç per tal de dotar les misses matutines dels divendres i dissabtes a l'església de Sant Llorenç de Morunys. Actuaren de procuradors per part de l'església Antoni Ferrer, vicari perpetu de dita església per concessió del prior, i Pere Rovira, prevere beneficiat a l'esmentada església de Sant Llorenç i oficial de la Vall de Lord Superior pel bisbe d'Urgell. I feren aquesta primera

ofrena els priors de la confraria Pere Rovira, Pere Vila i Joan Còdol, tots ells residents a la vila de Sant Llorenç. Foren testimonis Joan Prestater, de la vila de Solsona, i Pere Joan d'Ollers i Bonanat Còdol, ambdós de la vila de Sant Llorenç, i actuà de notari Joan Casafont, notari públic de la vila de Sant Llorenç per l'autoritat apostòlica i per la del prior de Sant Llorenç que s'havia reservat la notaria en fundar la vila al redós del monestir el 1297.³⁶

Un altre exemple, més tardà, el tenim en el testament de madona Caterina, vídua de Bernat Salat, mercader de la vila de Sant Llorenç. Sentint-se malalta fa testament a Sant Llorenç davant del notari Pere Simón, prevere i degà de Sant Pere de Grau d'Escalles i notari públic de la vila de Sant Llorenç per autoritat del prior de Sant Llorenç. El 20 de juliol de 1457, Caterina escull sepultura al cementiri superior de la vila, en el túmul del seu marit, i separa 10 lliures dels seus béns per pagar la sepultura, novena i cap d'any, i reserva 1 lliura a cada invocació de l'església, i 5 sous a cada marmessor i vol que se celebrin les trenta-tres misses dites de Sant Amador per preveres beneficiats de l'església de Sant Llorenç. La resta dels seus béns la deixa a la confraria de la Mare de Déu dels Colls. Actuen de testimonis Joan Crexans i Jaume Riu, sastres, Joan Sala i Pere Gatuères, paraires, i Antoni Barraquer, teixidor. Tots ells de la vila "lliure" de Sant Llorenç de Morunys.³⁷

Tenim altres nombrosos testimonis de la intervenció de la confraria en l'espiritualitat de la vila de Sant Llorenç de Mo-

36. A.C.D.C., perg. núm. 47, de 17 x 32 cm.

37. A.C.D.C., perg. núm. 26, de 25 x 45 cm.

runys. Cal esmentar, per exemple, la fundació de les vespres i completes el dissabte i diumenge de Rams, i altres dies de relleu com els de la festivitat de Sant Joan Baptista i sant i vigília, dia i cap de la vuitada de Corpus Christi, entre altres.

Així, el 9 d'octubre de 1531, es varen fer les ordinations de l'ermita de la Verge Maria de Lord redactades per Bernat Piquer, canonge d'Urgell i prior de Sant Llorenç. Aquest prior del monestir és germà del canonge d'Urgell Bernat VI, fill dels barons d'Ancies, i fou el fundador de la capellania de la Pietat. Els seus pares foren els constructors de la capella de la Pietat als afores de la vila de Sant Llorenç i al costat del camí que conduïa a Berga.³⁸

La confraria també s'encarregà de fer llum amb set llànties a la Mare de Déu dels Colls, que es pagués a un beneficiat organista, i es repartissin ciris per les capelles. Augmentà el nombre de misses, i va fer que la missa del gall se celebrés amb gran solemnitat. Decidí pagar a qui tingués cura de les manxes de l'orgue, toqués la campana grossa del campanar totes les festes principals i a la mort d'algun confrare. Sempre que calgués exposar la Custòdia, per temporals o rogatives, s'exposaria la Custòdia i s'utilitzarien els ciris convenients. La confraria també decidí pagar al mestre de primeres lletres i al predicador de la Quaresma; facilitar els ciris per les processons del Dijous Sant, Diumenge de Rams, Via Crucis, i sempre que s'hagués d'administrar el viàtic a un malalt. Altres ocasions, com la petició de plujes en temps de secada, i moltes

38. A.B.A., vol. XII.

GOIGS SENYORA

VENERADA EN
DE L'ESGLÉSIA
SANT LLORENÇ

Del temple, majestuosa,
en august tron seieu;
*Dels Colls Reina amorosa,
per Sant Llorenç vetlleu.*

Al Puit us ha trobada
un senzill pastoret,
la nova llan pregonada
dos fills de Sant Benet,
per nostra vall sortosa
i enllà del Pirineu: etc.

Morunys son temple us dona,
casal de sos amors,
els Comtes de Cardona
sos béns i sos tressors:
son mare bondadosa
que als fills propet voleu, etc.

Dels Colls vostra capella
de nostra fè és bressol,
sou moreneta i bella
i amable com un sol,
per'xò los precis, gustosa,
dels fills sempre escolteu: etc.

Us fa Deu tresorera
dels seus dons celestials;
i així sou remeiera
de tots els nostres mals,
guarint-los, pressurosa
perquè tant ens aimeu: etc.

Es vostre altar la joia
més rica que tenim,
de flors és una toia
gentil que us oferim;
un cor és cada rosa
que us diu en alta veu: etc.

Contenta l'orenetla
cada any torna al seu niu,
cada any, ¡oh Moreneta!
aquí els devots teniu;
per veure'ns, generosa,
la festa costegen: etc.

Dels Colls vostra campana
al cor ens sol parlar,
sa ven dolça i germana
ens fa riure i plorar;
pels nals vibra joiosa,
pels morts, ens diu, pregueu: etc.

DE NOSTRA DELS COLLS

LA SEVA CAPELLA
PARROQUIAL DE
DE MORUNYS

Tè vostra Confraria
dotze Capitulars,
apòstols de Maria,
que us resen en ses llars;
sa fe ben fervorosa
i dels seus fills gardeu: etc.

Sou Mare, sou Senyora
d'aquex poble senzill,
que us pren i us adora
com a devot i fill;
gardeu de mal zelosa
ses cases i conreu: etc.

En tota malaltia
veniu'ns a consolar;
en l'última agonia
veniu-nos a abraçar,
i al cel tots, piadosa,
els fills acompanyeu: etc.

Puix d'eixa vall sortosa
el vostre cel fareu,
*Dels Colls Reina amorosa,
per Sant Llorenç vetlleu.*

Y. *Pregueu per nosaltres Santa Mare de Déu.*

R. *Perquè siguem dignes de les promesses de Nostre Senyor Jesucrist.*

P R E G U E M

Senyor, concediu als vostres servents de fruit sempre de salut en el cos i en l'esperit; i per la gloriosa intercessió de la sempre Verge Maria, allibereu-nos de la tristesa de la vida present i doneu-nos l'alegria de la vida futura. Per Crist Senyor Nostre. R. Amen.

Lletre del Dr. Agustí Cola prev.

(AMB LICÈNCIA ECLESIASTICA)

Música de Mn. Llorenç Riu, prev.

cerimònies durant l'any, foren inspirades o organitzades per la confraria Des Colls.

La tramitació de causes pies és també un aspecte notable en l'assistència social i espiritual. Així consten, per exemple, en un quadernat de vint folis, les tramitacions dels anys 1523 i 1599 dels diners oferts per mossèn Antoni Esperics a les "ponzelles a casar pobres de son llinatge". Les quantitats ofertes oscil·laven entorn de les 7 lliures, 15 sous i 1 diner, corresponent a una per any, i es lliuraven a filles de paraires, sastres, teixidors, sabaters, ferrers o marxants de Sant Llorenç, Cardona, Solsona i Gòsol. Més endavant en tornarem a parlar.

El 12 de juny de 1850, en uns moments de crisi espiritual i material, quan ja s'havien perdut els béns del seu extens patrimoni, els priors sol·licitaven al vicari general capitular i governador eclesiàstic de la diòcesi de Solsona que poguessin continuar celebrant l'ofici de difunts el segon dia de Festa Major (16 d'agost). El 22 de juliol, el vicari, Domingo Sala, els contestà que tot i que l'oposició del rector era justificada, com que era una pràctica que se celebrava des de temps immemorial, els atorgava el poder de mantenir-la, i signava el decret oportú l'esmentat dia 22 de juliol.³⁹

Capella i altar dels Apòstols

El segle XVI s'obrí una nova capella als peus i al costat de la nau lateral dreta del temple de Sant Llorenç de Morunys, introduïda per un arc escarser presidit per una imatge de la

39. A.C.D.C., lligall 32, doc. 8-B.

Verge Maria cisellada en la pedra de la clau de l'arc d'entrada, decorat amb fulles vegetals i clos per una reixa de ferro forjat. L'obra s'encarregà el 1553 a l'escultor Jeroni Sanxo i la capella, de planta rectangular, restà coberta per una volta d'aresta formada per dos arcs apuntats entrecreuats. Els segments de la volta es van decorar amb pintures sobre tela amb àngels i símbols musicals, entre altres la imatge de Santa Cecília tocant l'orgue. L'altar s'adornà amb les figures dels dotze apòstols rodejant el sepulcre o urna de vidre de la Verge Maria. La confraria sufragà el culte pagant al beneficiat dels Apòstols o de la Dormició de la Verge Maria, que disposava d'un armariet lateral on guardava els ornaments del culte (calze, patena, copó, etc.). Manuel Segret creu que l'escaparata de la Verge és posterior, i esculpida per Josep Pujol o el seu fill Segimon. Correspondria, doncs, a la darrerria del segle XVIII. Fins al 1936 l'escaparata de la Dormició de la Verge era treta en processó pels carrers de la vila, el dia de la festa de l'Assumpció, però l'altar i les imatges dels dotze apòstols, com l'escaparata de la Verge Maria, foren trencats i cremats el juliol de 1936 i no ha estat possible de restituir-los, si bé se'n conserven fotografies.

L'altar dels Apòstols fou construït a mitjan segle XVI. Restava en ús el 1585 i l'11 de juliol de 1593 la confraria dels Colls fundà la capellania dels Apòstols, dotant-la amb 400 lliures de moneda barcelonesa de tern, amb l'obligació, per part del beneficiat, de tocar l'orgue de l'església en totes les solemnitats

de l'any litúrgic.⁴⁰ Aquest orgue de mitjan segle XVI se situava al cor alt que hi havia al final de la nau principal del temple, però no en tenim gaires notícies. Sols consta que el 1612 es va fer el sostre de fusta de l'orgue a la nau lateral i que el 1643 ja estava en mal estat. Quan es modificà aquesta part de l'església obrint la gran porta del nord-est, i se suprimí el cor alt, calgué traslladar l'orgue al centre de la nau lateral dreta i, per pujar-hi, s'arbitrà de buidar un dels pilars romànics cruciformes i construir l'escala al seu interior. Aquesta solució motivà que la volta de l'església s'esquerdés longitudinalment, però el desperfecte no passà d'aquí. El juliol de l'any 1593, els quatre priors de la confraria, Joan Gili, Joan Ferrer, Joan Riu i Joan Casanoves, actuant amb voluntat dels confreres, i amb l'aquiescència del prior benedictí de Sant Llorenç, dom Francesc Coll, no sols instituïren la capellania dels Apòstols, sinó que n'establiren els estatuts i presentaren la persona considerada idònia per ocupar el càrrec, tenint present que a la seva condició eclesiàstica devia sumar l'habilitat per a tocar l'orgue.⁴¹

Orgue nou de l'església de Sant Llorenç

El 27 de setembre de 1832, la confraria dels Colls contractà la construcció d'un orgue nou a l'església parroquial de Sant Llorenç de Morunys, i el mes de febrer de l'any 1834 cridà

40. Vegeu més detalls a M. SEGRET, *Altar dels Colls*, Sant Llorenç de Morunys, 1984, pp. 52-60.

41. A.C.D.C., perg. núm. 43. Notari Pere Gili, de 43 x 58 cm.

dos examinadors, fra Joan Quintana i Manuel Soria, ambdós organistes, per tal d'examinar el nou orgue i emetre la seva opinió. Els dos, del 3 al 8 de febrer de 1834, examinaren l'orgue escrupolosament i digueren que "tot lo construït de nou estava fet amb la major perfecció. En la cadireta, ecos i secreta de contras han observat, afegien, adicions i millores que no entraven al contracte, perfectament construïdes".

"El secret del gran orgue és d'irregular construcció, no té la grandaria suficient pel dipòsit de vent que deu comunicar-se a les flautes. S'han canviat les ventallolles i mollas de tot el dit secret, forrant de luda tot el seu interior. Els dos registres i mig de clarins o de lenguataria, a saber, el registre de clarins i bastons, i el de clarins (aquests dos són enters) com també el clarinet que és mig registre, són enterament imperfectes, no tan solament pel seu escabrós so i desigualtat de to, i també per la gran facilitat en desafinar-se." Declaren que els esmenats registres són enterament inútils.

"Que el contrapés de la manxa deu assegurar-se de altre modo més sòlid que l'actual, a fi que ningú pugui treure'l amb facilitat. En les dues torres laterals de la cadireta els adornos descansen sobre algunes flautes i això perjudica el seu so".⁴²

Indubtablement l'orgue fou obra de diverses mans, tota vegada que quan es va restaurar,⁴³ l'1 de maig de 1839, hom li consignà "Fecit per Onorando Grinda nativo de Nizza,

42. A.C.D.C., lligall 13, doc. 15.

43. A.C.D.C., perg. núm. 43 i programa de la Festa Major de 2001, p. 15 i full parroquial de 28 de juliol de 2002, p. 7.

organero regio de S.M. el Re de Sardegna in compagnia de mi fillo Ramón Riquié o Puqué nativo de Calla [Càller] en St. Lorenzo all i primo maggio 1839". Aquesta inscripció es troba a l'àrea de vents del pedal. Amb tres teclats i el pedal compta amb un total de trenta-quatre jocs, i és un dels més grans de Catalunya.

Entre els dies 27 de gener i 23 de febrer de l'any 1886 la confraria encarregà a l'orguener Juan Florenzano, d'Itàlia, la neteja de l'orgue. Cobrà 13.500 rals per aquesta feina. La confraria havia demanat prèviament un pressupost sobre les mancances de l'orgue. Aquest pressupost-informe, valorat en 9.000 rals, fou fet trobant a manca 140 trompes. Segons el detall, a l'orgue gran mancava un registre de trompeteria reial amb cinquanta-quatre notes. A la cadireta hi feia falta un registre amb llengüeteria de cinquanta-quatre notes. Als ecos hi mancava un registre de violins amb trenta-set notes i una veu celeste de doble efecte de setanta-quatre notes. Als contres un registre de bombarda de vuit peus amb tretze notes i tretze notes més de flautes, i altres flautes i tecles. L'estat de l'orgue podia considerar-se deplorable.

Després de la seva expoliació el 1936, quan se'n va extreure la major part dels tubs metàl·lics, la parròquia de Sant Llorenç, presidida per mossèn Lluís Grifell, els anys 2001-2002 n'encarregà la restauració total a l'equip de l'orguener Gerhard Grenzing, amb taller al Papiol. Aquest, l'11 de maig de 2002, enllestí la primera fase consistent a tornar a sonar 1.000 tubs i quinze registres corresponents a l'orgue major (cinquanta-quatre notes), ecos (trenta-vuit notes) i pedaler (tretze notes).

L'orgue de Sant Llorenç de Morunys, restaurat l'any 2006.

El 15 d'agost de 2002 s'inicià la segona fase fins un total de 2.080 tubs i la restauració de la cadireta (amb cinquanta-quatre notes). Aquesta tasca de reconstrucció ha permès, des del 2006, la celebració de concerts a càrrec d'organistes de qualitat.

L'ADQUISICIÓ DE LA QUADRA DE CLARÀ

Per una conveniència feta l'any 1615 entre el comte Ramon Berenguer IV de Barcelona i Guillem Ramon Dapifer sabem que a la Marca existia ja un *castro* de Clarà (*Clerano*), que tal vegada pot identificar-se amb el castell de Clarà, al Solsonès.⁴⁴ Després d'un llarg parèntesi tornem a tenir notícies de Clarà en començar el segle XIV. Des de llavors, l'adquisició per la confraria de la Quadra de Clarà entra en un procés lent i ben coordinat, que representa l'inici de la formació d'un senyoriu important per part de la confraria dels Colls. Consta que Pere de Casserres, fill, i hereu de Pere de Casserres, el 16 d'abril de 1303 vengué a Ramon i Bernat de Besora, pare i fill, vuit masos de la Quadra de Clarà, per ordre de Guillem de Cascalls, que l'havia nomenat marmessor en el seu testament, pregant-li que fes la venda invertint els diners obtinguts en sufragis per la seva ànima. Dits masos eren anomenats mas de Comelles, mas del Puig, mas de Corrua, de Guardiola i de Solà, de Foradada, i els dos masos del Pla, el d'en Ripoll i el de n'Alzedar. La venda incloïa les terres de cultiu, gallines, fogatges i usatges,⁴⁵

44. P. de MARCA, *Marca Hispanica*, ap. CDXLVI, col. 1345.

45. A.C.D.C., perg. núm. 6, de 41 x 64,5 cm.

amb els homes i les dones que hi habitaven i tots els seus drets, censos i pertinences.⁴⁶ El 15 de desembre de 1305, Ramon de Besora els traspassà a un fill seu, Berenguer, quedant-se'n la meitat. Els masos de n'Alzedar i d'en Ripoll es consideraven un de sol. I els masos de Solà i Foradada també.⁴⁷ No gaire més tard, el febrer de 1319, Bernat de Besora es va vendre els masos que compartia amb Berenguer, amb la intervenció del prestamista Jaume de Solsona. I el mateix Bernat de Besora, el 10 de febrer de l'any 1321, revengué al seu fill Ramon dos d'aquells masos:⁴⁸ el de Corrua i el del Puig, amb els seus cap-masos i els homes i les dones que hi vivien, manant als hereus de dits masos que obeïssin i responguessin als requeriments del comprador. Ramon de Besora n'havia pagat 1.600 sous en moneda barcelonesa de tern, el mateix dia. És possible que el 10 de febrer de 1320, el seu pare, Bernat de Besora, d'aquests sous n'hagués demanat en préstec 1.300 a Jaume Prestador, de Solsona.⁴⁹

No sabem pas com bona part de les terres del terme de Clarà passaren a ser propietat de la família vescomtal de Cardona. Però el cert és que el vescomte Hug vengué en franc alou al mercader de Solsona Francesc Garro o Guarro diversos masos de Clarà per 725 lliures (o sigui, 14.500 sous en moneda de tern), el 6 de febrer de 1347. Aquests masos

46. A.C.D.C., perg. núm. 10, de 60 x 41 cm.

47. A.C.D.C., perg. núm. 3, de 21 x 41,5 cm.

48. A.C.D.C., perg. núm. 12, de 53 x 37 cm.

49. A.C.D.C., perg. núm. 8, de 19 x 30,5 cm.

eren els del Pujol de Bevians de Rocamador, del Solà, de Viladalarich, de Puiggascó i de Puig-Pons o Puig d'Espona. Tots sis del terme també del castell de Clarà. El vescomte els havia comprat al venerable Bernat de Lluçà, cambrer del monestir de Solsona, a Ferrer de l'Om, de Solsona, i a Ramon d'Empiria (rector de l'església de la Vila Nova de l'Aguda de la Valldaria), marmessors del difunt Ramon Guerau, de Solsona, els quals havien nomenat llur procurador el draper de Solsona Ramon de Llobera.⁵⁰ Actuà el notari de Solsona, dit Solsona de Miravé.

Aquest darrer lot de masos de la Quadra de Clarà incloïa els homes i les dones que hi habitaven, amb tots els capmasos que els pertanyien, i amb les masoveries, les bordes, les cases, els casals, les fortaleSES i els edificis; drets d'entrada i sortida, amb les millores que hi fessin; tots els rèdits, eixides i provinences, censos, delmes, usatges, vinyes, aous, horts, boscos, pastures, pedres, emprius i servituds, glebes, aigües, fonts, animals, joves, batudes, obres, guaites, qüèsties, toltes, forces, albergues, intesties, cugucies, eixorquies, hosts, cavalcades i altres servituds de qualsevol gènere..., a més d'agrers, plets, percussions, capcions i ferides. Es retenia, però, el mer i mixt imperi. El preu es fixà com hem anotat en 14.500 sous en moneda barcelonesa de tern. El notari de Solsona Miravé actuà per l'autoritat del prepòsit de la canònica de Santa Maria de Solsona.

50. A.C.D.C., perg. núm. 1. L'original del mateix a perg. 9. També perg. núm. 5.

El 8 de setembre de 1361, el mercader de Solsona Francesc Garro, trobant-se malalt i tement morir, dictà el seu testament, en poder del mateix notari Miravé de Solsona. Nomenà marmessors Pere de Fontestar, vicari perpetu de Solsona, els germans Ponç i Ramon Solà i Ramon Guerra, mercader de Solsona, amb plens poders. Deixà com a administradora dels seus béns la seva esposa Francesca, filla del mercader Bernat Sarró, car els fills d'ambdós eren petits encara. Al dors d'aquest testament,⁵¹ pel qual hem de deduir que els masos de Clarà seguien en poder de Francesc Garro, hi ha la indicació que dits masos "es tenen per la confraria de Santa Maria dels Colls de la vila de Sant Llorenç de Morunys" per raó d'emfiteusi (*ratione emphyteosis*). Cal pensar, però, que l'anotació és posterior.

En efecte, el 20 de juny de 1378, Bartomeu de Vilarons, senyor del castell de Lanera, va vendre a Guillem de Fontestar, mercader habitant a Solsona, els masos que tenia en franc i lliure alou al terme del castell de Clarà pel preu de 19.580 sous barcelonins en moneda de tern.⁵² Eren els masos d'Alzedar, Pomer del Solà, Foradada, Solà, Comelles, del Puig i de Corrua. Els set masos seguien constituint un tot homogeni. El dia següent, 21 de juny de 1378, Pere de Guàrdies, procurador del venerable Bartomeu de Vilarons, reuní en l'era del mas d'Alzedar Guillem de Comelles, Francesc de la Foradada, Ponç del Alzedar, Ponç del Solà i Ramon de Puig (àlies Baro-

51. A.C.D.C., perg. núm. 9, de 56 x 58 cm.

52. A.C.D.C., perg. núm. 4. Actua de notari Guillem Maroni, notari de Solsona.

na) i els comunicà la venda feta a Guillem de Fontestar dels set masos, amb els seus homes i dones, censos i rèdits i altres drets, de manera que els homes de dits set masos haurien de prestar homenatge al comprador i, davant notari i testimonis, els absolia del jurament de fidelitat que havien prestat a Bartomeu de Vilarons. En presència del prevere Pere del Mas, de Ramon de Ventanyola, escrivà, i de Bernat d'Olivelles de Solsona, que actuaren de testimonis, prestaren l'homenatge a Guillem de Fontestar en presència del notari de Solsona Pere Maleni.⁵³

Pere Garro, mercader de Solsona, féu testament el 16 de juliol de 1466 i morí aquell mateix mes. Estava casat amb Margarida i foren senyors del castell de Terrasola i de la Quadra de Clarà, encara de la diòcesi d'Urgell. El seu fill Francesc Garro, que exercia també de mercader a Solsona, el 17 de setembre de 1482 reconeixia deure al seu germà Bernat Garro, igualment mercader, la quantitat de 300 florins en moneda corrent, que valien 165 lliures barcelonines.⁵⁴ Afegint al deute els drets d'herència i legítima sumaren 411 lliures, que Francesc pagava a terminis, per Pasqua de Resurrecció, 50 lliures, i així successivament. El reconeixement del deute fou fet al Castellvell de Solsona el 17 de setembre per Janer Pilós, actuant de testimonis el noble baró Gaspar Joan de Josa, senyor del castell de Madrona, i Bartomeu Canals, pare de

53. Al testament de Pere Garro o Guarro, fet a Solsona el 16 de juliol de 1466, no hi ha cap referència als masos de Clarà. A.C.D.C., perg. 70 i 7. Aquest darrer de 27 x 52 cm.

54. A.C.D.C., perg. núm. 2, de 41 x 43 cm.

la vila de Solsona. El 29 d'abril de 1505 encara se'n féu una còpia. I el 18 de novembre de 1516 els priors de Santa Maria dels Colls: Joan Còdol, Joan Sarri i Jaume Sala, mercader el primer i paraires els altres dos, establiren Pere Comelles en el mas Comelles de Clarà amb pastures, emprius, dret de tallar llenya, etc. i declararen haver rebut per l'establiment 2 lliures i 8 sous en moneda barcelonesa de tern, actuant de notari Janer Pilós de Solsona.⁵⁵

Pere Garro, doctor en lleis i ciutadà de Barcelona, oriünd de la vila de Solsona, fill de Francesc Garro de Solsona i de la seva muller Joana, va fer testament, el dia 5 de maig de 1530, en presència del notari Climent Raspall de Barcelona. Elegí marmessors la seva esposa Elisabet, mossèn Jofre Treginal i el seu germà Francesc Garro, burgès de la vila de Solsona. Deixà els seus béns a la seva filla Anna, a l'esposa Elisabet i al fill que ella portava al seu ventre, en parts iguals. En cas que els fills no sobrevisquessin deixava els béns al seu germà Francesc Garro. Volia que els tutors fessin un encant o subhasta dels seus béns, que en recollissin els diners i hi afegissin censos i rendes, i donessin 53 sous de les pensions per una missa celebradora tots els dissabtes a Santa Maria del Mar, de Barcelona. Indicava altres misses el 28 de maig de 1533 i els corresponents llegats.

Els priors de la confraria dels Colls foren elegits en el testament de 5 de maig de 1530, per administrar els diners. Eren el mercader Joan Còdol i els paraires de Sant Llorenç Joan Gatuellas, Joan Monegal i Antoni Valielles, els quals restituiren

55. A.C.D.C., perg. núm. 13, de 57 x 40,5 cm.

les 91 lliures, 16 sous i 5 diners, preu dels censals morts que donaven lloc a la pensió o cens anual de 91 sous i 10 diners, els quals la pubilla Anna devia pagar cada any el 12 d'abril. El censal fou establert pels priors Joan Còdol, Jaume Torrebadella, Esteve Codina i Joan Monegal, paraires de la vila de Sant Llorenç, i pertanyia a Francesc Garro segons indica un instrument de 12 d'abril de 1532. Els priors li entregaren 96 lliures, 16 sous i 5 diners per la compra dels censals de la pubilla, Anna, a Barcelona el 26 de maig de 1533, amb l'assentiment de la seva mare Elisabet i en presència del notari Joan Castellar de Barcelona,⁵⁶ i d'aquesta forma resta lluit el censal que havia de fer la confraria Descolls a la pubilla Garro.

Els masos de Clarà llavors restaven sota el senyoriu de la confraria dels Colls. El 30 de gener de 1534, Pere Comellas, pagès del terme de Clarà i hereu del mas Comelles, decidí vendre's el mas a Nadal Rossinyol, pagès del castell de Castellar, pel preu de 50 lliures barcelonines i el notari Francesc Castellar de Solsona va fer l'escriptura corresponent, en presència de Bartomeu Meix, botiguer de Solsona, i de Joan Nogués, camperol del terme de Clarà, que actuaren com a testimonis.⁵⁷ Els priors de la confraria Descolls: Pere Joan Ollés, Joan Monegal, Jaume Vila i Pere Grau, calgué que firmessin la carta de venda per raó de senyoriu. Al mateix mas Comelles fa referència un document de 19 de desembre

56. A.C.D.C., perg. núm. 35, de 60 x 57 cm.

57. A.C.D.C., perg. núm. 14, de 70 x 57 cm.

de 1551,⁵⁸ pel qual els priors de la confraria Pere Ferrer, Pere Berenguer, Antoni Vila i Joan Bella, com a senyors del mas Comelles, atenent que Nadal Rossinyol renuncià el 24 de gener de 1549 a dit mas, el venen a Pere Ermengou, àlies Vilaró, amb les seves terres i possessions, pel preu de 65 lliures i 19 sous en moneda barcelonina de tern. Els priors reben un ducat per la signatura per raó de senyoriu. Vilaró pagà 64 lliures, 4 sous i 7 diners per dit mas i el vengué, per aquesta quantitat, a Pere Gispert del castell de Miraver després de reedificar la casa del mas Comelles. Els priors, tenint present que no hi havia hereu en dit mas i que estava deshabitat, en presentar-se a ells Vicenç Comelles, fill i hereu del difunt Antoni Comelles (que fou fill de Pere Comelles), el declaren hereu del mas i anulen la venda feta a Gispert per 155 lliures, 13 sous i 1 diner; apugen la quantitat a 164 lliures, 4 sous i 7 diners, sumant-hi el terç del lluisme, el 4 de març de 1557.⁵⁹ Actua el notari Onofre Tàrrega de Solsona. Els priors Antoni Valielles, Pere Berenguer, Antoni Vilella i Antoni Vila ho confirmen i ho juren. El 14 de maig de 1557, la suma s'havia incrementat a 174 lliures, 6 sous i 11 diners, i Vicenç Comelles restà establert al mas definitivament el 18 de desembre de 1557, quan els priors es consideren ben pagats.⁶⁰

El 20 d'agost de 1569, això no obstant, s'informà als priors dels Colls que Joan Graus s'havia emportat furtivament dels

58. A.C.D.C., perg. núm. 15, de 68 x 65,5 cm.

59. A.C.D.C., perg. núm. 16, de 46,5 x 61 cm.

60. A.C.D.C., perg. núm. 17, de 58 x 43 cm.

campes les garbes de blat que corresponien a la confraria⁶¹ per raó del senyoriu. Llavors els priors ja exercien la justícia, per les qüestions del dret civil, des de feia prop de quaranta anys al terme de Clarà. Un nét de Vicens Comelles, Joan Comelles, hereu del mas Comelles, anomenat Gispert, el 22 d'octubre de 1604, reconeixia que Jeroni Vila de Solsona li havia deixat 22 lliures i es comprometia a pagar-li el cens anual corresponent⁶² de 22 sous, amb l'aquiescència de Jaume Comelles obtinguda el 18 de març de 1607, en garantia d'aquell compromís, car en aquella època no era pas infreqüent el fet de no complir les promences, ni que fossin fetes davant notari i amb testimonis. En aquest cas, per exemple, el batlle que la confraria tenia a Clarà per administrar justícia, per bé que considerava obligatori el pagament del cens anual, l'octubre del 1641 estimà que podia redimir-se pagant 10 lliures a l'església de Sant Andreu de Clarà, dels béns de Jaume Comelles, i el terç a la Cúria. I això ho considerava un benefici de la Verge Maria dels Colls atorgat pels "honorables" priors de la confraria.

Mentrestant, el gener de 1610, els súbdits de la confraria a Clarà s'havien manifestat en contra d'aquesta. Els priors tenien ja llavors un jutge a Clarà i, a la Casa Nova hi havia la presó amb ceps, manilles de ferro i altres instruments per tenir presoners els delinqüents. Els ducs de Cardona havien concedit territori a dits priors en tot el ducat i en la vila de Sant Llorenç i així ho declaraven, entre altres, Gaspar Ra-

61. A.C.D.C., lligall 22, núm. 8.

62. A.C.D.C., perg. núm. 90, de 60 x 14 x 36,5 cm.

Vista panoràmica del poble de Clarà.

Casa Nova de Clarà.

mon i Bernat Nogués invocant el privilegi al qual ja ens hem referit. Per tant els priors podien exercir la jurisdicció civil amb plens drets. Però alguns habitants de Clarà no dubtaven a declarar-se ofesos per l'actitud del batlle envers ells. Les lluïcions de censals, el pagament de censos, els deutoris i àpoques, els préstecs de 200 o 600 lliures, els rebuts de pensions dels censals, les deixes testamentàries, les redempcions o quitacions de censals, apareixen amb una certa freqüència en l'àmbit senyorial.

Els priors, per exemple, havien imposat el pagament de passatge de bestiar pel terme i jurisdicció de Clarà, i Jaume Ramonet, del castell de Solsona, es negà a pagar-lo el 5 de desembre de 1625 alegant que ell hi havia passat moltes vegades amb ramats de porcs sense pagar res.⁶³ Escridassà el batlle i el tractà de lladre. Com es pot suposar li calgué pagar les conseqüències. Per altra banda, els priors dels Colls, pels arrendaments fets a Clarà, l'any 1628 varen percebre la quantitat de 286 lliures,⁶⁴ suma ja considerable, augmentada pels nous establiments emfitèutics dels masos.

La Casa Nova de Clarà

Una de les obres de major empena de la confraria dels Colls va ser la Casa Nova de Clarà que encara es conserva al bell mig del terme del Castell de Clarà. Pel contracte, guardat a

63. A.C.D.C., lligall 22, núm. 7.

64. A.C.D.C., lligall 13, núm. 9.

Parxiu, sabem que els priors dels Colls Pere Sarri, Antoni Vailles, Pere Eroles i Antoni Vilella, el 9 de gener de 1558 feren tractes amb Francesc Borés, picapedrer (*lapicida* diu el text), la seva esposa Joana i la mare de dita Joana Borés, viuda del mestre Antoni Ramon, per la construcció d'una casa a càrrec de la confraria dels Colls al terme del Castell de Clarà.

Francesc Borés ha de portar a terme la casa segons els plànols que li entreguen, fent de pedra les parets, portals, finestres i cantonades. S'obliga a tallar la pedra i carretejar-la. S'ha de procurar tota la fusta per a les bastides, cintres i claus, sogues i el material que li calgui, tret de les bigues que les hi proporcionarà la confraria. La casa amidarà 120 canes d'ample a la façana, per 72 canes d'alçada. Les parets tindran un gruix de cinc pams fins al primer sostre, quatre pams del primer al segon sostre i el que els sembli adequat fins a la coberta. L'escala del primer pis a la planta baixa serà de pedra picada i també la volta de la presó, a la planta baixa, dotada d'una finestreta amb barrots de ferro. Farà un pedrís davant la casa i garita, i xemeneia, a la bescambra, buidada a la paret. Hi farà un porxo de pedra i el ràfec sota teulada. La sorra i la calç les posa el constructor. Les teules i rajoles els confreres, que li avancen 100 lliures per començar les obres.

Als dibuixos pot veure's la porta adovellada enmig de la façana, dues finestres a ambdós costats a la planta baixa amb els forats per encastar les barres que han de cloure la porta i les finestres, tres finestral a la planta noble i una línia de set finestrons a la planta superior, formant una galeria.

Deu anys i mig després, el 12 de maig de 1569, el prevere i vicari de Clarà, mossèn Joan Noguera, contractava les obres de fusteria, que hauria de realitzar el seu germà Geroni Noguera, fuster de la vila de Solsona, per encàrrec dels priors Joan Torredadella i Armenter Vilassaló. Es tractava del sostre de fusta de la sala principal que calia fer com el de la sala de foc, i de la barana. Havia de ser tot enllestit el dia de Sant Miquel de setembre i el fuster percebria a més de les bigues, fusta i hospedatge, 12 ducats.

La Casa Nova allotjaria el centre de la batllia i la presó del castell de Clarà. La planta baixa restava dividida en tres cossos i sis estances, i era quasi rectangular. L'escala restava situada en el d'enmig, amb portes a cada costat. Amidada amb canes de dretre suposaria uns 200 metres d'alçada per 236 metres d'amplada.⁶⁵

Altres cases del senyoriu de Clarà

La venda de la meitat de l'heretat de Pinyana per Francesca Pinyana, vídua de l'honorable Antoni Pinyana, el 7 d'abril de 1581, permeté implicar els fills del matrimoni Antoni i Jerònima. La part de la finca alineada a la parròquia de Sant Andreu de Clarà, ho va ser per 185 lliures i 13 sous que els deixarien els priors dels Colls fent, com en altres ocasions, la carta corresponent. Firmaren per raó de senyoria els quatre

65. El 7 de setembre de 1678 els priors tenien arrendada la Casa Nova de Clarà pel preu de 38 lliures anuals a Isidre Duran de Puigpardines, qui aquell any es negà a pagar-los l'arrendament i els calgué processar-lo. Vegeu A.C.D.C., lligall 22, doc. 11.

priors: Antoni Vilasaló, Jaume Maura, Joan Torreadella i Joan Eroles.⁶⁶

A la mateixa parròquia de Sant Andreu de Clarà, Joana Soler, vídua de Joan Soler àlies Olzedas o Alzedar, usufructuària del mas de l'Alzedar, i el seu fill i hereu Joan, decidiren vendre un tros de terra de dit mas per poder menjar i beure. El tros, dit de Perra, fou venut pel preu de 30 lliures, el 17 d'abril de 1583, amb el consentiment dels priors dels Colls.⁶⁷ Un altre tros de terra, aquesta vegada pertanyent al mas Comelles de Clarà, fou venut per 55 lliures, el 23 d'abril de 1593, per Jerònima Gispert i el seu fill Joan Gispert, àlies Comelles, a Gabriel Ventoldrà, àlies Pla, del mas Solà del terme de Clarà, amb l'aquiescència dels priors de la confraria, obtinguda el 23 d'octubre del mateix any.⁶⁸ Bartomeu Noguer, pagès del mas Noguer, optà per sol·licitar als priors la creació d'un censal de 40 lliures. El 28 d'octubre de 1599, es comprometé a pagar cada any als priors 49 sous barcelonins, l'esmentat dia 28 d'octubre.⁶⁹ Sembla que aquest any els pagesos de Clarà tenien dificultats dineràries. Així, el 6 d'abril de 1617, per la necessitat de pagar un parell de bous, la vídua Bàrbara Pinyana i el seu fill Pere, hereus del mas Pinyana, aconseguiren 15 lliures amb la venda d'unes feixes del tossal de Clarà.⁷⁰ Mentre unes famílies es venien camps per fer front a moments difícils, a altres cases de Clarà hi

66. A.C.D.C., perg. núm. 20, de 67,5 x 46 cm.

67. A.C.D.C., perg. núm. 19, de 56 x 35,5 cm.

68. A.C.D.C., perg. núm. 18, de 31,5 x 50 cm.

69. A.C.D.C., perg. núm. 52, de 65 x 44 cm.

70. A.C.D.C., perg. núm. 21, de 54 x 37,5 cm.

feien obres els priors. Així, per exemple, consta que el 4 d'agost de 1716 els priors Simeó Rovira, Joan Puig i Miquel Torredadella havien encarregat a Pere Ventats, mestre de cases de la ciutat de Solsona, que fes obres al mas Comelles de Clarà, pel preu de 88 lliures, 3 sous i 8 diners. Les darreres obres a realitzar a la Casa Nova consistien a adobar el cup, fer tres graners i reparar els paviments de la casa. És una època en la qual han millorat les collites de raïm i de cereals.⁷¹ Pocs anys després, el 3 de juny de 1730, la confraria Descolls feia un minuciós capbreu de Clarà que s'ha conservat íntegre al seu arxiu.⁷²

CAPBREUS DEL CASTELL I TERME DE CLARÀ

El primer capbreu del castell i terme de Clarà del qual tenim notícia fou endegat pels priors de la confraria Descolls el 18 de maig de 1596.⁷³ Mitjançant una crida, els quatre priors es feren anunciar com a senyors civils de dit lloc i terme, tots els vassalls del qual prestaven censos, serveis, servituds, tasques, fogatges i parts d'esplets, ja fossin homes propis, solius i afo-cats de dita confraria o tinguessin terres, honors i possessions en la senyoria d'aquella.

En el termini de deu dies es reuniren el batlle, els priors i els dos cònsols de Clarà, amb dotze representants dels dotze masos de Clarà, i acordaren:

71. A.C.D.C., lligall II, doc. 9.

72. A.C.D.C., capbreu, lligall 32, núm. 16-B.

73. A.C.D.C., lligall 15, doc. 5, de 51 folis.

Que reconeixien com a senyors del territori els priors dels Colls, als quals prestaven “lo sacrament i homenatge de fidelitat i vassallatge”. Que els priors nombraven el batlle i el canviaven quan els semblava. Que si el batlle convocava a sometent el seguirien per tot el territori, que li prestaven ajut i amb ell apresaven els delinqüents i els castigaven.

La jurisdicció civil i la criminal sense efusió de sang pertanyia als priors dels Colls, i en cas de fusió de sang, al duc de Cardona.

Els priors posen tutors i curadors als pubills. Els béns vacants (*bona vacantia*) són dels priors i els estableixen a qui volen, mitjançant el pagament de censos. No hi ha carnisseria fixa. Els preus de venda de la carn els acorden els cònsols amb el venedor.

El batlle dóna pesos, mesures i canes. Els cònsols els nomenen els vells reunits en consell, presten jurament a batlle i els canvien per Nadal. No tenen un lloc fixe per a reunir-se, i unes vegades el batlle intervé en el consell i altres vegades, no.

Drets del senyor per castelatge: quan passava un ramat de bestiar els senyors exigien dret de passatge consistent en 8 sous i 4 diners per cada 1.000 caps i el batlle per cada ramada prenia un ral. La quèstia la feia cadascú en particular. D'herbes comunes no n'hi havia en el terme.

Antigament hi havia un castell prop de l'església parroquial, dalt del tossal de Clarà; però el 1596 restava enderrocat i de la pedra es féu la Casa Nova (del castell de Clarà).

Els camperols pagaven delme de fruits: blat, sègol, ordi, civada i espelta. De cada vint-i-tres garbes en pagaven tres, i aquestes es dividien entre els priors i el rector. De les garbes del delme, de cada nou garbes en prenién quatre els priors. De mill pagaven d'onze garbes, una. I es partien per igual entre els priors i el rector de la parròquia. Delme de llana: dos vellons, un nadís a Sant Joan de juny, un porcell, pollastres i un formatge en cas de fer-ne.

Pel que feia a les joves el terme es dividia en dos: la part de la dreta compresos els masos i heretats del Noguer, Pinyana, el Pla, l'Alzedar, la Foradada, el Solà, Comelles i Bajona, portava les garbes del terme a un lloc i cada casa es cuidava de batre la seva part. La part de baix, dita "Quadra de mossèn Garro", que comprenia el mas de Pujol, el de n'Iglesias dit d'en Ventolra, el de Bevia, el de Puigaltell, Viladalerich i el mas d'en Cardona, feien als priors joves de llaurada, un dia en sembrar, i una jova de tragí. Portaven amb una bèstia i un home una càrrega de blat, on els priors volien, mentre puguessin tornar a casa el mateix dia. I de vermada, un dia amb un home, i també feien joves de batuda: un dia, amb un home i un animal.

Límits del terme de Clarà

El capbreu de 1596 detalla amb molta precisió els límits del terme que transcrivim al peu de la lletra:

A sol ixent afronte part al Coll de la Perella que es del terme del Castell Vell i va discorrent tota serra avall passant per lo camí ////

ramader que és un camí general que va a [Sa]nahuja, i après va fins la Coma de Na gra i afronte també ab lo terme del Castell Vell, migensant una Segrera de pedres ficades, i de aquí corre prenent sempre del terme del Castell Vell fins al terme de Torregassa, i del dit terme de la Torregassa passa fins al terme dels Colomers, que hi ha una terma de pedra de alçaria sobre la terra de alguns dos palms o tres ab ses fivoles i tire camí general de les Ramades i fins a 50 passes hi ha una creu en una Codina que es del terme encara dels Colomers, del Castell Vell i tire tot camí avall de les Ramades fins a la Coma dita dels Jueus que és de dit terme dels Colomers, en la qual Coma hi ha una terma que és d'alçaria de algun palm i mig i és al cap del tros de dita Coma de sos un singlo, i que aquí va fins a la Collada del Pedró tot camí general de les Ramades.

A migdia Serra avall camí de les Cabanes fins a cent passes més avall dels Fangars i en dit lloc trenque la Serra i passe per una rasa avall i a mitja rasa hi ha una terma d'una alçaria de una mà, i en lo cap de la qual rasa hi ha una fita, i de aquí tira fins més avall dels Sistadors d'en Ramon. En la qual hi ha dues termes, que la una de l'altra no és més lluny de un tir de pedra i de aquí passe per baix i après, com és un poc abaix de cent passes, de dites termes puja *als Canemars* de Caria i de dits canemars tira per una rasa avall anomenada lo Pont de Puig de Pons, i de aquí puja per una rasa amunt fins a la font de Pujaltell tirant rasa amunt i deu passes més amunt del tros de Pujaltell, dit lo tros de l'Obac, fins a la vora de una rasa en la qual hi ha una creu, i afronte ab lo terme de Caria, i un tirat de pedra més amunt seguint dit terme de Caria hi ha una terma que termena amb lo terme de Caria, i de dita terma puje costa amunt *al terme de Miravet* [Miraver] fins al camí de les Ramades, i de dit camí tire tota serra avall de Sant Hiscle del terme de Miravet fins un poc més avall de *la capella de Sant Hiscle*, que és en un tossal dit lo tossal de Bevia, i lo qual afronte ab lo terme

de Miraver, i de dit tossal va tirant sot el camí de les Ramades fins a la Creu de Sant Climens, i més amuntet de dita creu, a deu passes, hi ha una fita que termene lo terme de Miraver i de dita *creu de Sant Climens* va per un serradell avall del terme del *Castell de Pinell* aiguavessant i va fins a Mesavall de la Spluga de Clarà i termene ab lo dit terme de Pinell i de aquí baxe per un torrent dit de la Esplugassa, i aquí comense de entrar a sol ponent.

I de dit torrent puja per la Solana amunt seguint lo terme de Pinell fins a una tossal, de sos del qual en lo single hi ha una fita que divideix lo terme de Clarà ab lo de Pinell, i de dita fita torne per lo tossalet amunt i va per una ribeta amunt, que és d'aquest terme i tire al Prat de Pinell, i de dit prat tire tot dret a un singlo de roques que divideix lo terme de Clarà ab lo de Pinell, i de aquí passe per lo Serrat avall al forcant del torrent fins al forn de la teula que és a l'encontra e los torrents, lo u dels quals se diu el torrent de Costa i lo altro, de Vilagines, i al encontrant de dits torrents, hi ha un singlo de terra i de aquí tire tot torrent amunt de Villagines i [...] més avall del Colomer de Vilagines, i de aquí passa al serrat de Çorba i va agua vesant amunt fins al terme de Castellar, tres termes mitjançant, i de aquí tire el camí que va de Vilagines a Solsona, fins al sol de la Rasa dels Olms, en la qual hi ha una terma que divideix *lo terme de Castellar* ab lo de Clarà, i de dita fita puje tota rasa amunt fins al cap de dita rasa en la qual hi ha una pedra que hi està esculpida una creu i dita pedra és grossa i perquè no caigués hi ha fet un peu de paret, i de dita pedra puje tota serra amunt dita la Serra de Torra Morell, i del Coll de Comelles fins a una codina que hi ha una creu a la part de tremuntana i de aquí tire fins a una terma que ha al cap del Reguer dels Ars i de aquí passe fins al lloc Despluga de Cabana, tirant tota serra amunt dita la Serra de Castellar agua vessant, i passa fins al tossal nomenat dels Romanins que termene ab lo terme de Castellar i tire tota serra amunt fins a 50 passes en lo qual lloc hi ha

una fita que divideix lo terme de Clarà i de Castellar, i après va tota serra amunt fins al coll dit Lo Coll de la Beria (?) i de aquí sempre serra amunt fins al coll de la Foradada i de aquí ha una Codina en la qual hi ha una creu i una terma, i de aquí tire tota terra amunt fins al *Tossal de les Forques*, i sempre serra amunt fins de sos la creu de Castellar a 40 o 50 passes.

I a tremuntana de dit lloc pren tota serra amunt i afronta ab una sort d'en Alzedar que es del terme de la parròquia de la Llena, i tire tota serra amunt fins a la Creu de Castellar, i tire tot *camí general va de Solsona a Castellar* i de aquí tire tot dret per lo camí de Solsona a Oliana tirant tot dret a la Creu de la Perella afrontant tot ab lo *terme de la Llena*.

Hom indica que el 1596 fou prospectat el tossal del Castell de Clarà i que trobaren el pas antic per anar els habitants del castell a l'església, fragments de parets antigues, l'antiga era de batre que fou convertida en plaça i considerada propietat dels priors dels Colls, i una sitja fonda que es cregué que havia servit de presó, però que podia haver estat també el dipòsit de l'aigua de pluja.

Consta al capbreu de 1596 que actuà de jutge i rebé les declaracions Joan Cots, donzell, i que el vicari de la parròquia de Sant Andreu de Clarà, el reverend Joan Nogués o Noguer, confirmà la possessió de dues peces de terra. Bartomeu Noguer, que devia ser un parent seu, confessava posseir un mas "de cel a terra", amb les seves terres, entre elles tres vinyes, esmentant el document en què el seu avantpassat Bernat Noguer hi fou establert el 18 de novembre de 1516, pels priors

dels Colls: el mercader Joan Còdol, senyor de Canalda, Joan Sarri, teixidor de draps de llana, i Jaume Sala, paraire.

Altres cartes d'establiment de l'any 1516, foren consignades en aquest capbreu de 1596, com les cases de Pinyana i Comeselles, on consten vinyes a diversos indrets del terme i un "perxe per a tenir garbes", o una vinya de quaranta jornals. Francesc Viladelerich declara, al terme del mas Viladelerich, posseir "un cup per bullir verema vora la porta de casa" i diverses vinyes de sis a dos jornals, i esmenta l'establiment fet pels priors el 7 d'agost de 1559. Pere Sola, del mas de Sola, i Gabriel Pla, del mas del Pla, posseeixen diverses vinyes d'un a sis jornals. Igualment, Pascari Bevia, del mas Bevia, Gaspar Ramon, del mas d'en Cardona, i Jaume Pujol, del mas Pujol, tenen vinyes de deu i dotze jornals. Francesc Vantolra, del mas Iglésies, té vinyes de set i vuit jornals. Joan Sole, àlies Pobrà, del mas Pobrà, hereu del mas de l'Alzedar, mostra l'establiment del 1516. Els Bajona, des de 1516, posseeixen també el mas Bajona. El mas Puigaltell resta establert des del 1559 i Cosme Mir, àlies Llorenç, possessor del mas de la Foradada, consta que el 1562 l'havia comprat a Antoni Foradada, "teixidor de devantals".

Un altre capbreu "de la baronia de Clarà", datat l'any 1695, i en conseqüència cent anys posterior, posa de manifest que els priors dels Colls conserven la jurisdicció civil plena dels castells i baronies de Clarà, Precamps i els Torrents. Desitjant capbrevar, els magnífics Josep Guix, Marià Nogués, Josep Vidal i Josep Segret, priors dels Colls, el 24 de setembre de 1695 nomenen jutge de la capbrevació el notari de la vila de Sant

Llorenç, Josep Vidal, i procurador de la capbreuació Marià Nogués. Es convoca a Consell, en la Casa Nova de Clarà, pel manament del batlle, “al ple dels” singulars de la universitat de Clarà, al qual acudeixen onze representants d’altres cases i els dos còsols de Clarà, Miquel Foradada i Pere Pla. Els absents pagaran a la confraria 300 lliures, en tres terminis del gener de 1696 a 1698, restant en mans del procurador la possibilitat d’absoldre els singulars de la universitat del pagament de terços, mitjos terços, lluïsmes, mitjos lluïsmes i altres drets dominicals que devien, així com censos, delmes, servituds, agrers, joves i qualssevol altres drets.

Hom senyala els límits del terme de Clarà, amb petites modificacions: “Termene a solixent ab la creu de la Perella ahont ara i bé lo territori del terme de Ladurs i ab lo terme dels Palleresos, jurisdicció del molt ilustre capítol de Solsona i ab jurisdicció del terme del Castell Vell ab una segrera de pedres ficades a la Serra del Pendís... ha ont hi ha una creu ab una codina deyal enforçament dels camins, que lo un va a Sanahuja i lo altre a Oliana, i lo que va serra avall és lo que termena que va a Sanahuja i és camí de ramades, i ab lo terme de la Torregassa del Castell Vell, terres emperò de la jurisdicció de Miraver, camí general de les ramades mitjançant i ab terres dels Colomers que hi ha una terma de pedra de la altsària sobre terra dos palms o tres ab ses filloles i tire camí general de les ramades i fins a 50 pases hi ha una creu en una codina que és del terme encara dels Colomers del Castell Vell i tire tot camí avall de les ramades fins a la Coma dita dels Jueus

que és del dit terme dels Colomers, en la qual Coma hi ha una terma que és de alçària un palm i mig i és al cap del tros de dita Coma de Jos un singlo i de aquí va serra amunt fins al coll de la Foradada, i aquí hi ha una codina en la qual hi ha una terma i una creu. Y de aquí tire tota serra amunt i en un altre collet o en una codina hi ha una creu i tot serra amunt fins al Tossal de les Forques, i sempre serra amunt en una altra codina que hi ha una creu a 40 o 50 passes al departiment dels camins que van a Ugern i a Castellar i a Tremuntana de dit lloc pren tota serra amunt i afronte ab una sort d'en Alzedar que és del terme de la parròquia de La Llena i tire tota serra amunt passant fins a la Creu de la Llena dita avui la Creu Escapsada, i tire tot lo camí general que va de Solsona a Castellar i de aquí tire tot dret per lo camí de Solsona a Oliana tirant tot dret a la Creu de la Perella afrontant sempre ab lo terme de La Llena fins a trobar dita Creu de Perella i afrontació de sol ixent.”

Comença a continuació la descripció dels catorze masos de Clarà:

Mas la Foradada
Mas Pla
Mas Noguer
Mas Cardona, àlies Gaspar
Mas Bajona
Mas Solà
Mas Alseda (Alzedar)
Mas Viladalerich
La Caseta del Pla
Mas Bevia

Mas de Iglesias, àlies Ventolrà
Pujaltell
Pinyana
i mas Pujol.

Acaba el 17 de setembre de 1696 i es completa el 17 d'agost de 1697, data en la qual Josep Pallarés, apotecari de Solsona, capbreva als priors que té una casa a Clarà dita el Puig de Pons, amb erms i vinyes, etc.

Tot plegat són quinze cases, a més de la Casa Nova, que constitueixen el domini del castell de Clarà, al Solsonès.

CASTELL DE SANTA MARIA DE PERACAMPS

Seguint el costum d'entregar amb un bé els documents que hi feien referència, quan canviava de mans, i qui adquiria una finca en coneixia així els antecedents, gràcies a la documentació conservada a l'arxiu de la confraria dels Colls podem rastrejar els orígens dels seus dominis de Clarà, Peracamps i els Torrents.

Pel que fa a Peracamps, consta en un pergami incorporat a l'arxiu i datat el 4 de juny de 1210⁷⁴ que el prior del capítol d'Urgell, Ramon, amb consentiment de tots els membres del capítol, i del bisbe Pere en primer lloc, empenyorà per 12.000 sous barcelonesos a Andreu de Costa el castell, vila i terme

74. A.C.D.C., lligall 11, doc. 1, pergami original (129 x 309 mm). Els comunitaris són: Guillem de Peramola, Pere de Josa, Bernat de Vilàr, B. de Saga, R. de Soto, Guillem de Cardona, B. de Alzamora, Ramon d'Argollol, B. de *Merce-rubio*, 4 de Costa jove, T. de Melgar.

del lloc de Peracamps, situat al comtat d'Urgell dintre dels termes de Sorba i Sorbola. El prior de la canònica urgellenca indica que aquesta podrà redimir el préstec de la propera festa de Pentecosta en un any i Andreu de Costa, amb l'ajut dels homes i les dones que viuen a Peracamps, haurà de destinar 220 sous a les obres del castell. Els canonges consideren de gran utilitat per a l'església d'Urgell aquest tracte i signen el document, amb el bisbe i el prior, onze comunitaris més, amb Pere de Pallerols que ho va escriure per manament del prior i clergue Ramon.

Pel contingut d'un llibre de deutes a la confraria dels Colls, que es conserva al seu arxiu, consta que a Peracamps hi havia l'any 1340 disset masos els quals devien:

Mas de la Torre,	3	punyeres de forment	
Mas de Serres,	3	"	"
Mas de Soldevila,	5	"	"
Mas de Na Ferrera,	3	"	"
Mas de Graus,	7	"	"
Mas de Povia o Pubia	5	"	"
Mas de Puig,	3	"	"
Mas de Peracamps,	6	"	"
Mas de Guardiola,	5	"	"
Mas de Teixidor,	3	"	"
Mas de Capdevila,	3	"	"
Mas de Daltinus,	5	"	"
Mas de Folchs,	5	"	"
Mas de Nal,	3	"	"
Mas de Vime,	3	"	"

Mas dels Peres,	7	“	“
Mas de Bernat Cebrià,	3	“	“ 75

Madona Beatriu d'Altarriba, que fou filla d'Arnau d'Altarriba, donzell, nora de Guillem de Fontestar i mare de mossèn Joan Ramon d'Altarriba àlies de Josa, com a hereva del pare del senyoriu de Pinós i dels Torrents, nomenà procurador Joan de Besora, mercader de la vila de Solsona. Guillem de Fontestar morí intestat. Es va haver de nomenar amigables componedors i del 10 al 19 de desembre de 1400 reafirmaren Beatriu com a hereva i senyora dels castells de Peracamps i de Clarà i els habitants de la *domus* d'Alzedar o Olzedar i dels masos de Foradada, Solà, Puig, Comellas, etc. Reconegueren el senyoriu de la confraria, reunits a so de campana de la parroquial del castell de Peracamps, en el cementiri que hi ha entre l'església i el seu entorn, on solien reunir-se. Hi eren presents a més dels esmentats, els homes dels masos de Montraveta, Puig, Guardiola i Pubia, el 19 de desembre de 1400.⁷⁶

La confraria dels Colls progressà notablement el seu primer segle de vida i l'any 1447 comprà el castell i la baronia de Peracamps a Ramon d'Altarriba, senyor d'Oliana, fill de madona Beatriu i nét d'en Guillem de Fontestar, pel preu de 23.000 sous.⁷⁷ Quedaren en caixa tan sols 64 sous i 6 diners. I la possessió del nou castell no fou gaire pacífica.

75. A.C.D.C., perg. núm. 26, de 25 x 45 cm.

76. A.C.D.C., perg. núm. 11, de 49 x 60 cm.

77. A.C.D.C., perg. núm. 11, el 19 de desembre de 1400.

Torre i restes del castell de Peracamps.

Església i rectoria de Peracamps (s. xx) al costat de l'Hostal Nou.

Francesc Montravet, del mas Montraveta, de Peracamps, per exemple, consta per un document signat el 8 de gener de 1498, que havia de pagar cada any als priors el cens de 9 sous, per haver rebut dels dits priors dels Colls 9 lliures al for del 5%⁷⁸ i alguns anys se n'oblidava, com també dels censos que havia de pagar per la possessió del mas. El 25 d'octubre de 1522 Joan Sarri, teixidor de Sant Llorenç, com a prior dels Colls i delegat per la confraria al castell de Peracamps, obligava el fill de Francesc, Antoni Montraveta, a pagar el cens anual de 9 sesters de forment i 9 més d'ordi, a mesura de Solsona, que devia per la possessió del mas Montraveta, del castell de Llovera, a la confraria.

El 26 d'agost de 1638, els priors litigaren amb el mateix batlle de Peracamps perquè no volien que es tragués del terme els fems del bestiar, ni que es venguessin les herbes. La possessió de les baronies de Clarà, Peracamps i els Torrents, els anys 1748 a 1750 provocava altres drets dominicals que la mestressa del mas Peracamps, Francesca Vilana, es negava a fer efectius. A la cúria es fallà naturalment a favor de la confraria el 1750.⁷⁹

Capbreus del terme de Peracamps

Francesc Montraveta, del mas Montraveta, Gabriel Povia, del mas de Povia, i Pere Castell, del mas Castell de Peracamps, el 23 de març de 1526, amb consentiment i per voluntat dels

78. A.C.D.C., perg. núm. 50, de 50,5 x 53 cm, amb un tigre dibuixat amb tinta negra.

79. A.C.D.C., lligall 22, doc. 1, consta de 216 folis.

priors dels Colls, senyors de Peracamps, Joan Còdol, mercader, Jaume Vila, Bartomeu Sastre i Joan Migana, paraires de la vila de Sant Llorenç de Morunys, de la diòcesi d'Urgell, priors de la confraria, i en nom d'ella senyors del castell de Peracamps, procedeixen a cabrevar, atenent que no havien intervingut en la declaració de béns el 21 de febrer. Recordaven que el mas de Povia tenia unes terres per les quals havia de pagar, el dia de la Mare de Déu d'agost, a dits senyors; una aimina de forment i una altra d'ordi a mesura de Solsona, en concepte de cens anual.

Joan Peracamps, per la terra cultivada i erma del bosc, promet pagar cada any el 15 d'agost, tres punyeres de forment i tres d'ordi. I Montraveta declara tenir al bosc de Peracamps vint-i-nou jovades (*jugera*) de terra, per les quals promet pagar dos punyeres de forment i dos d'ordi, a mesura de Solsona. Pere Castell i els altres poden herbejar i pasturar cinquanta caps de bestiar de llana o bé cabres, quatre bèsties grosses de llom i dos ases, cadascun al bosc de Peracamps que serà considerat empriu. En un repartiment que feren entre els quatre, el cinc de setembre de 1526, s'adjudicaren sis jovades cadascun.⁸⁰

El 12 de juny de 1596, els priors dels Colls feren una nova capbreuació de Peracamps i nomenaren jutge, encarregat de rebre les declaracions de béns, Joan Cortés. Veus ací les declaracions resumides:⁸¹

80. A.C.D.C., lligall 15, doc. 1, folis 1-4.

81. A.C.D.C., lligall 15, doc. 3, 19 folis.

1) Jaume Montraveta declara tenir el mas Montraveta, amb un cup per fer vi, perxe, corral, era, hort, bassa i setze peces de terra, pels quals paga delmes i censos als priors. Francesc Montraveta fou establert al mas pels priors dels Colls, el 15 de novembre de 1516.

2) Pere Castell, del mas Castell, el posseeix amb perxe, corral, hort, era, bassa i dotze feixes. Paga delme dels fruits. De cada vint-i-tres garbes, tres a partir entre els priors dels Colls i el rector de Peracamps, dos per als priors i una per al rector. Cens: set punyeres de forment, set d'ordi, quatre de civada, 48 sous i 7 diners, a pagar cada 15 d'agost. El 14 de desembre de 1564, els priors establiren al mas Pere Vilaseca, àlies Castell.

3) Antoni Montraveta té una cambra al mas de Montraveta de Llobera, en domini dels priors, un tros d'era i dues peces de terra. Paga 21 diners de quèstia per Nadal i una aimina de forment, una d'ordi i una de civada, el 15 d'agost. Invoca un capbreu de 1562.

4) Joan Peracamps té el mas Peracamps, amb un forn de coure pa, perxe, corral, corral de bous, era, dos horts, vint-i-cinc feixes, dues vinyes: una dita la Peniora (de tres jornals) i l'altra dita de Farreres (de cinc jornals). Paga delme de fruits, de cada vint-i-tres garbes, tres. Cens: onze punyeres de forment, onze d'ordi, nou d'espelta el 15 d'agost i dos gallines i 11 sous per Nadal. El 6 de març de 1517 els priors dels Colls havien establert el seu pare Joan Peracamps.

5) Montserrat Peres, del mas del Puig, paga censos i delmes. La família consta establerta en el "capbreu vell" fet el 14 de novembre de 1516.

6) Joan Soler, àlies Pobia, hereu del mas Pobia, amb perxe, corral, tres vinyes (de set o vuit jornals), vuit peces i emprius al bosc de Peracamps, delme de fruits i esplets, un nadís, un velló de llana, un porcell, un pollastre, un formatge. Cens: nou punyeres de forment, divuit d'espelta, cinc d'ordi. Per Nadal, una gallina i 16 sous. Establiment datat pels priors el 16 de novembre de 1516.

7) Antoni Ribera. Té una casa que ell mateix ha construït al terme del castell de Peracamps, amb una vinya (un jornal i mig) i hort. Cens: 6 sous en diners, una punyera de forment, una d'ordi i una de civada. 40 sous d'entrada. Els esposos Rovira presten homenatge de mans i de boca en poder de Joan Maura, prior en cap de la confraria dels Colls.

El dia 9 de juny de 1596, Pere Castell, batlle del castell de Peracamps designat pels priors, procedeix a l'interrogatori. Respongueren que tenen per senyors en la jurisdicció civil plena del castell, lloc i terme de Peracamps, els priors Descolls, i en afers criminals el duc de Cardona.

Els priors posen a Peracamps el batlle, jutge, notari i nunci. Els habitants de Peracamps presten homenatge i jurament de fidelitat i vassallatge als senyors priors. Es presenten al to de sometent i segueixen el batlle. Els béns vacants del terme són dels priors i els concedeixen a qui els plau. Sols tenen el bosc per comunal, segons concòrdia de 23 de març de 1536. Les dues basses, una bruta per abeurar les bèsties, i una una altra per les persones, són comunes. No hi ha carnisseria. Mata qui vol amb permís del batlle. Els pesos i mesures els proporciona

el batlle. El preu de la carn deu convenir-se amb el batlle. Mai no hi ha hagut cònsols a Peracamps. No hi ha tampoc casa del Consell. S'apleguen davant l'església convocats pel batlle, quan és necessari.

El senyor tenia castell i torre en el terme. Ara la posseeix Pere Castell. Els priors es reservaren la torre antiga que és al costat de la casa del castell. Els priors tenen entrada a la torre fins al segon sostre, i la poden tancar i obrar com vulguin. Des del segon sostre es puja amunt amb "scales levadisses", i poden fer servir la torre per presó. Per raó de castelatge el senyor rep el dret de passatge de les ramades: 8 sous i 4 diners per milenar. I un ral per ramada al batlle. La quèstia la fa cadascú als priors. Cadascú té les seves herbes i pot tenir cinquanta caps de bestiar. Els camins i les planes del terme són empriu dels habitants. Campanes i fonts baptismals són dels habitants. El delme del blat es paga de trenta-tres garbes, una. Afegint els delmes de vint-i-tres garbes, tres. No paguen delme de llegums, canènous, ni fruits de secà. Pel delme de verema fan igual que el blat: de cada vint-i-tres càrregues, tres a partir. Fan joves de batre, i de tregí del que toca de delme.

Límits del terme de Peracamps (1596)

El capbreu de 1596 indica que:

[Peracamps] a sol ixent afronte ab lo terme de Lobera comensant a la Font de l'Om i passa tot torrent avall fins al camí Real i discorre tot camí Real fins a mijja Coma de Carabases, que hi ha una creu ab una pedra, i tire baxant per avall fins a una fita que hi ha al cap de

la Pujada de Coma de Carabases, i après baxe a una altra fita que ha més avall en la Clotada, i baxe dret baix al torrent dit de la Fogona fins a les terres d'en Quadros del terme de Lobera.

A mig jorn des del dit Torrent de la Fogona e ha una creu que ha al cap de un Single de Roques i de dita creu tire dret al torrent de la Passada, i del dit torrent va a una terma de part de dit torrent i puje per la sarradet amunt fins a una creu que stà ab una pedra redona ficada en terra, i de allí tire baix al sol de la plana d'en Pobia i de aquí passe per un Cadenat o Rench de Pedres que passe collet amunt i de dit collet tire baix fins al torrent dels Quadros i de dit torrent dels Quadros passe per amunt i ve per la vinya dels Quadros terme de Lobera i tira al Tossal de Morera que és a la part de ponent.

I de dita bassa de Morera tire ab una codina larga i ve per avall i ve a confrontar ab una terra que es d'en Peres, Senyoria de la Mensa Episcopal de Solsona, i de dita terra passe i tire al terme de Loberola. En dret de una sort d'en Castell i de aquí va tot Collet amunt nomenat lo Collet de Miravall i de dit collet tire per una Segrera de Pedres que és entre lo terme de Peracamps i de Loberola, i après de aquí passe tot Sarradell avant i cadenat avall de pedres fins al Enforcat de dos Torrents, la u dels quals se diu lo torrent de la Mata del Huc, i l'altre lo Torrent de les Planelles i de aquí tire tot torrent avall fins a la Ribera de Miraver i va tota ribera amunt fins al Gorch dit de Sant Joan.

I de aquí comense tremuntana i de dit gorch... va tot torrent amunt de la Tosquela fins al sol de Roca de Queralda, i de aquí puje tot dret dalt a una roca grossa que hi ha i tire tot sarradel amunt de Curt en fins a Comagilia i de aquí torne al Serradell i tire dret a la feixa que ha de sos lo hort den Montraveta del terme de Lobera i de là un cantó tire dret al altre i pren part de la era de dit Montraveta i tire dret a una riba i de aquí dret més avall del Tossal de les Lohasses i de

aquí tira baix a una roca grossa que's Miraver fins un poc més avall de la capella de Sant Iscle que és a un tossal dit lo tossal de Bevia, lo qual afronta ab lo terme de Miraver, i de dit tossal va tirant tot camí de les ramades fins a la Creu de St. Climent dita avui la Creu Escapsada, i més amunter de dita creu, a deu passes, hi ha una fita que termena lo terme de Miraver i de dita Creu de Sant Climenç va per un serradell avall del terme del Castell de Pinell aigua vessant, i va fins a més avall de la Espluga de Clarà i termena ab lo dit terme de Pinell i de aquí baixa al torrent de la Esplugassa.

I aquí comence de entrar la afrontació de sol ponent i de dit torrent puja per la solana amunt, seguint lo terme de Pinell fins a un tossal dejos del qual en lo single hi ha una fita que divideix lo terme de Clarà ab lo de Pinell, i de dita fita torne per lo tossalet amunt i va per una ribeta amunt que és de Clarà, i tire al Prat d'en Ventolrà que fa termenat ab lo terme de Pinell i de dit Prat tire tot dret a un single de roques que divideix lo terme de Clarà ab lo de Pinell, i de aquí passa per un serrat avall al forcant del torrent fins al forn de la teula que és a l'encontre dels torrents, lo un dels quals se diu lo torrent del Cerba i lo altre de Vilagines, i a l'encontrant de dits torrents hi ha un single de terra, i de aquí tire tot torrent amunt de Vilagines fins més avall del Colomer vuy canemar de Vilagines i de aquí puge a la serra de Çorba i va aigua vessant amunt fins al terme de Castellar, tres termes mitjançant, i de aquí tire al camí que va de Vilagines a Solsona fins al sol de la rasa dels Homs en la qual hi ha una terma que divideix lo terme de Clarà ab lo de Castellar, i de dita fita puge tot rasa amunt fins al cap de dita rasa en la qual hi ha una pedra que hi està escupida (sic) una creu i dita pedra és grossa i per què no caigués, se hi féu antigament un peu de parct, i de dita pedra puge amunt dita serra amunt, dita la Serra de Torra Morell i del Coll de Comelles, fins a una codina que hi ha una creu, i entrant a la afrontació de la part de Tramuntana aquí tire fins a una terma que hi ha al cap del Reguer dels Arts, i

de aquí passe fins al Collet de Espluga de Cabana, tirant tota serra amunt dita la serra de Castellar aigua vessant i passe fins al tossal anomenat dels Romanins que termena ab lo terme de Castellar i tire tota serra amunt fins a 50 passes, en lo qual llocs hi ha una fita que divideix lo terme de Clarà i lo de Castellar, i després va tot serra amunt fins al coll dit lo Coll de la Bena i de aquí sempre serra amunt fins al Coll de la Foradada, i aquí hi ha una codina en la qual hi ha una terma i una creu. Y de aquí tire tota serra amunt i en un altre collet o en una codina hi ha una creu i tot serra amunt fins al Tossal de les Forques, i sempre serra amunt en una altra codina que hi ha una creu a 40 o 50 passes al departiment dels camins que van a Ugern i a Castellar i a Tremuntana, de dit lloc pren tota serra amunt i ha una creu i afronte ab terme de Lobera. I de aquí va per avall tro una creu que hi ha a un colletó i poses en la rasa i tire tota rasa dret fins a la Font de l'Om afrontant tot ab lo terme de Lobera.

A continuació els homes de Peracamps prestaren homenatge de mans i de boca, de fidelitat i vassallatge al prior en cap de la confraria, i el capbreu de 1596 es donà per finalitzat.

CASTELL DE SANT JULIÀ DELS TORRENTS

El senyoriu dels priors dels Colls es completà el segle XVII amb l'adquisició del terme del castell de Sant Julià dels Torrents que pertanyia als cònsols del municipi o universitat de la vila de Sant Llorenç de Morunys.

Els precedents que en tenim són, però, escassos. Consta, això no obstant, que el dia 25 de juny de 1514 Jaume Monegal comprà als esmentats cònsols de Sant Llorenç el feu del castell

dels Torrents pel preu de 24 lliures barceloneses en moneda de tern, “incloses les rendes fetes pels homes dels Torrents, a la caritat de la Verge Maria de Lord, a la comunitat dels clergues de Sant Llorenç la quantitat de deu sous per un òbit, i ‘vuit sous per maitines’ que us prometo pagar”. La compra del feu del castell i dels deutes no implicava, però, la propietat del territori. Un altre document, del 3 de maig de 1550, ens certifica que els senyors del castell dels Torrents seguien sent els cònsols de la vila de Sant Llorenç de Morunys. Tota vegada que a requeriment del seu procurador fiscal es reuniren a l'església de Sant Julià dels Torrents, convocats pel rector de la parròquia, mossèn Pere Almuselles, els habitants de les cases dels Torrents, reafirmaren el senyoriu directe i útil sobre els masos de Puig de Pons, del Puig i de Codines⁸² que hi tenia el municipi de Sant Llorenç.

El terme dels Torrents limitava amb el del senyoriu d'Ancies, car un altre document, del 28 de desembre de 1568, ens diu que “del bosc d'Isanta fins el Coll de Sant (San) és terra d'Ancies” senyalat per l'aigua vessant i el camí general, a excepció de la “claueta” dels Sirers que “fins el Coll de Sant pertany al termenat dels Torrents”.⁸³

Al castell i terme dels Torrents pertanyien els catorze masos següents: mas de les Cases de Codina, de Foix, del Puig, de Casa Juliana, de Puig de Pons, de Sant Andreu, de Costafre-

82. A.C.D.C., perg. núm. 95, de 33,5 x 33 cm.

83. A.B.A. [= Arxiu de la Baronia d'Ancies], vol. IV, plec 7, lletra M.

da, de Torrentoles, de la Salada, d'Olivelles, de Castelló, de Capdevila i de les Esplugues.

El 6 de juliol de 1626, els cònsols de la vila de Sant Llorenç de Morunys Pere Monegal, cònsol primer, Joan Casanovas i Joan Sala, confessen que tenen encara a la parròquia de Sant Julià dels Torrents masos, molins, cases, terços, honors, possessions, censos, agrers, taces, parts de fruits, esplets i batudes, joves, tragins, altres drets dominicals, vassalls, carlans, homes propis, joves, borderia, emfiteutes i altres *reddituarios* i els seus vassalls i homes propis que els deuen lluïsmes, terços, foriscapis i altres drets.

I per tal de capbrevar nomenen amb plena autoritat August Font, doctor en dret de la vila de Cardona, procurador i actor seu per la capbrevació, i notari Joan Bella, notari de Sant Llorenç.

Terme dels Torrents (el 1626)

[El terme dels Torrents] “termena a solixent començant a la obaga de Capdevila de Sant passant a una nure que's diu Sant Jaume que és sobre lo Cavall dret al Portet i fins a mig Collet i davalla per una costa avall fins al Torrent de Castelló, i aqueix torrent davalle a mitja costa i ha una terma ab unes lloses grosses dret a Cardoner i aigua avall fins a la rasa del Molí de Foix, després a Migdia rasa amunt fins al torrent del Pas de la Sarga. Confrontant ab una Clau de Vilaseca que és a part allà del torrent i ab terras de Santandreu que són a la altra part del torrent les quals avui posseeix don Anton

Vista dels Torrents.

Els Torrents. Vista de l'absis per la part interior, cobert encara amb una petxina de guix. Agost de 1978.

Bordons de Solsona, i ditas terras afrontan ab terras de Vilaseca que divideixen lo terme de Ladurs ab lo dels Torrents, i després dret a un collet que termena Vilaseca, i dret collet amunt fins a una fita que hi ha prop de Vilaseca, i de aqueixa fita costa enllà que hi ha un cademat de pedra que termene ab lo terme de Vilaseca a tramuntana fins a un torrent que hi ha que's diu la Colilla i torrent amunt fins al Rec de Pedra, i tot Camí Real mediant ses termes fins al Soldevall de la Canal de Las Llenes i després vora del single enllà arribant a la dita obaga de Sant".⁸⁴

Capbreu dels Torrents de 1626

El 9 de juliol de 1626, el nunci dels Torrents, Saldoni Segret, declara davant del notari Joan Bella de Sant Llorenç que ha convocat el 8 de juliol de 1626 els dotze pagesos d'altres tantes cases dels Torrents, perquè, amb el batlle, es reunissin en consell en el porxo de la rectoria de Sant Julià, per tal de contestar les preguntes que els formulessin.⁸⁵ Hi acudiren també el rector de Sant Julià, mossèn Jaume Barbert, i el cònsol dels Torrents, Jaume Raigada. Els interrogatoris començaren el 31 d'agost de 1626. Els homes dels Torrents constestaren que els cònsols de Sant Llorenç escollien el batlle dels Torrents. Que tenien dos cònsols, nomenats el 15 d'agost, els quals juraven en mà del batlle. Fins llavors els cònsols de Sant Llorenç eren els seus vertaders senyors, els pagaven terços, lluïsmes i drets

84. A.C.D.C., lligall 15, doc. núm. 2, paper doblegat sense data.

85. A.C.D.C., lligall 15, doc. 8.

dominicals. Administraven justícia en les causes civils els cònsols de Sant Llorenç, el seu jutge o assessor o el batlle. La justícia criminal era del duc de Cardona si hi havia efusió de sang i mutilació de membres. Fets els interrogatoris prestaten el jurament de fidelitat i homenatge als cònsols de Sant Llorenç i el 20 d'octubre de 1626 començà la descripció de finques feta a la població de Sant Llorenç:

1) *Mas de les Cases*, el posseeix Joan Vilanova al terme dels Torrents.

Fa cens: el 15 d'agost, de tres punyeres de blat, tres d'ordi, tres d'espelta.

Delme dels fruits: un cavalló cada deu, que es reparteixen entre el rector i els cònsols de Sant Llorenç

Carnalatges: un velló de llana, un nadís, un porcell cada any per Sant Joan (24 de juny).

2) *Mas de Codina*, el posseeix Pere Perella. Fa cens: 17 sous, delmes: un de cada deu cavallons de blat. Carnalatges, igual que l'anterior.

El juny de 1564 els cònsols de Sant Llorenç ja eren senyors dels Torrents, segons consta en una venda d'aquesta casa que signaren per raó de senyoriu.

3) *Mas de Foix*, el posseeix Jaume Vilar, amb un seguit de capmasos (finques antigues arruïnades i incorporades a aquest mas).

Produeix: forment, ordi, civada, mill i altres grans: llegums, alls, cebes i oli.

Paga delme.

Promet pagar delme de formatges, de llana, un poll, un nadís i un porcell. De bestiar gros: si és mascle, una pell i si és femella, un poll.

Cens: tres almuts d'ordi, tres de forment i tres de civada.

- 4) *Mas del Puig*, el posseeix Pere Puig.
 Cens: 13 sous i dues punyeres de blat, dues de civada i dues d'ordi.
 Delmes: igual, carnalatges: igual que l'anterior.
- 5) *Casa Juliana*, la posseeix Joan Tapia. Cens 5 sous i mig.
- 6) *Puig de Pons*, la posseeix Joan Riart. Cens: 32 sous per Nadal.
 Delmes: un nadís/delme de llana.
- 7) *Mas de Sant Andreu*, el 8 de novembre de 1518 ja pertany als cònsols de Sant Llorenç. Signada Bernat Piquer, per raó de senyoriu.
- 8) *Mas de la Salada*, el posseeix Joan Isanta, pagès de Sant Agustí d'Isanta, sufragània de Sant Julià de Canalda.
 La té amb dos capmasos.
 És situat al camí ral de Solsona a Sant Llorenç.
 Cens: 6 sous, total 23 sous.
 4 sous de quitrà (?).
 Delme de tots fruits a repartir entre el rector de Sant Julià i els cònsols.
- 9) *Mas d'Olivelles*, el posseeix Pere Sanpons.
 Amb tres capmasos.
 Censos: 34 sous per Nadal.
 Un sester de forment, un d'ordi, un de civada.
 Tres pollastres.
 Delme de fruits i de llana.

Set anys després, el 1633, l'Ajuntament de Sant Llorenç es vengué el senyoriu dels Torrents a la confraria dels Colls.

Capbreus de 1730 i 1760

S'han conservat dos capbreus més dels Torrents: un de 1730 i un altre de 1760. El 30 de juny de 1730 no són els cònsols de Sant Llorenç sinó els priors dels Colls els qui capbreven, com a propietaris, els qui nomenen el batlle i els que posseeixen la jurisdicció civil plena.⁸⁶ Els delmes es repartien entre el rector dels Torrents (dues terceres parts) i els priors des Colls (una tercera part), segons la zona. Els carnalatges eren a mitges, pagant pels caps de bestiar gros, per nadís; si era mascle, una polla; si era femella, un pollastre. I fent les servituds que havien de declarar. Pràcticament segueixen en peu totes les cases capbrevades el 1626 a les quals ja ens hem referit. Alguns masos tenen dos i tres capbreus, i capmasos incorporats. Els censos s'han reduït.

El capbreu de 1760, del 26 de juny, ens resumeix la capbrevació que fa el 26 de juny de Joan Riart, de la parròquia de Sant Martí de Ladurs, el qual posseeix el mas de Puig de Pons, que presta per Nadal un cens de 33 sous a la confraria des Colls i delme dels fruits.

Sembla que aquest capbreu de 1760 es produí pel fet que els vassalls, homes propis, camperols, colons, terratinents, emfiteutes i altres "redituaris" de la confraria dels Colls a Clarà, Peracamps i els Torrents es negaven a pagar els drets deguts a la confraria.

86. A.C.D.C., lligall 15, doc. 11, 16 folis.

La baronia de Sant Julià dels Torrents

El primer quart del segle XVII, fins al 1633, eren encara senyors dels Torrents els cònsols de la vila de Sant Llorenç de Morunys. De manera que el 1625 els afectava dit senyoriu i havien d'intervenir-hi. Els litigis es traslladaren a la vila on els cònsols tenien el seu procurador fiscal de la baronia. Eren freqüents les causes per insults⁸⁷ i altres contingències. L'Ajuntament de la vila, obligat per la necessitat de recursos, el dia 5 de maig de 1633 es vengué per 3.000 lliures a la confraria dels Colls la Baronia dels Torrents.⁸⁸ I la confraria la retingué en el seu poder i en fou senyora fins que el 14 de desembre de 1803 el rei Carles IV comunicà als priors que Pere Serra, apoderat de l'Ajuntament de la vila de Sant Llorenç, s'havia presentat a la cort i audiència de Barcelona dient que l'Ajuntament desitjava recuperar la baronia dels Torrents mitjançant la restitució del preu que n'havia pagat el comprador. Que se cités els priors i se'ls obligués a retornar la baronia a l'Ajuntament.

Els priors nomenaren procurador Joan Jou i Ginebrosa, i aquest els representà a la Reial Audiència i en la sala presidida per Antoni Pellicer, per a signar la revenda a favor de la universitat de la vila de Sant Llorenç, de la baronia dels Torrents.⁸⁹

87. A.C.D.C., lligall 23, docs. 7 a 10.

88. Els priors dels Colls des del 1633 actuaren com a senyors dels Torrents havent adquirit el senyoriu de part del municipi de Sant Llorenç perquè aquest no havia pagat els deutes contrets amb la confraria.

89. A.C.D.C., lligall 18, doc. 12, paper segellat de 1803.

LA CASTLANIA DE PEDRA I COMA

La confraria dels Colls senyorejà també la castlania de Pedra i Coma, que trobem esmentada com *castlania* o *carlania*. La castlania corresponia als drets del castell que un document tardà ens detalla. És el “llevadó” d’allò que paguen diferents particulars de la Coma i la Pedra de Santa Maria del Coll, “per la carlania”:⁹⁰

Mas Puig rodonet, dit “Lo Puit”:	forment, 14 punyeres; ordi, 14 punyeres.
Mas Plana	blat, 14 punyeres; ordi, 14 punyeres.
Casa Guerra.....	forment, 8 punyeres; ordi, 14 punyeres.
Mas del Jou	blat, 6 punyeres; ordi, 6 punyeres.
Mas Argelaguer.....	forment, 3 punyeres; ordi, 3 punyeres.
Insoles i Guilla.....	forment, 3 punyeres; ordi, 3 punyeres.
Insoles de Çarradell	blat, 3 punyeres; ordi, 3 punyeres.
Noguer	forment, 3 punyeres; ordi, 3 punyeres.
Riu.....	forment, 4 ½ punyeres; ordi, 4 ½ punyeres.
Muntada.....	forment, 3 punyeres; ordi, 3 punyeres.
Pasquet.....	forment, 3 punyeres.
Tregines.....	forment, 3 punyeres.
Iverns	forment, 3 punyeres; ordi, 3 punyeres.
Melés	forment, 3 punyeres; ordi, 3 punyeres.
Casabella	forment, 3 punyeres.
Bertràn} 6	
Vilella} 3	forment, 1 punyera.
Argelés dir lo Batlle	forment, 1 punyera.
Cap de Astella.....	forment, 1 punyera; ordi, 3 punyeres.

⁹⁰. A.C.D.C., lligall del s. XIX.

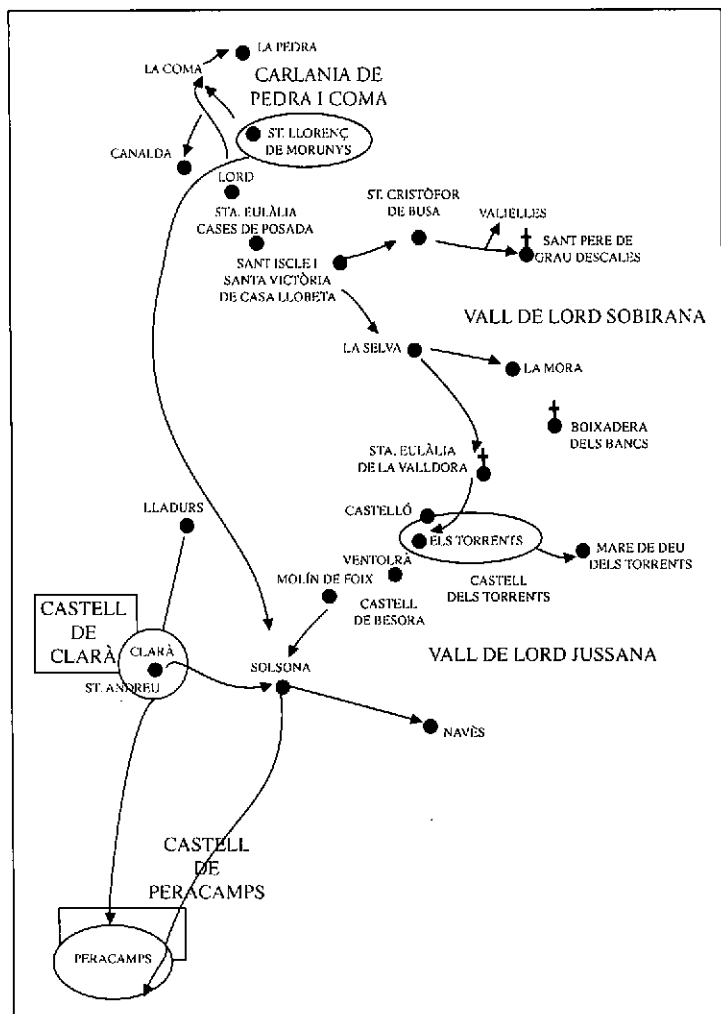
Pons	(no consta)
Tarrés	(no consta)
Simón.....	forment, 1 punyera; ordi, 2 punyeres.
Perris la Casa del Pujol	forment, 1 punyera; ordi, 3 punyeres.
Aragó dit lo Batlle	(no consta)
Mas Finosa dit lo Serradó	(no consta)
Bernardic lo Perot.....	(no consta)
Subirà dit lo Ribera	forment, 4 ½ punyeres; ordi, 2 punyeres.
Bernat de la Pedra.....	forment, 4 ½ punyeres.
Mas Casal.....	el forment i l'ordi ara no es cobra.
Mas Joval.....	el forment i l'ordi ara no es cobra.
Mas Tort.....	el forment i l'ordi ara no es cobra.

La carllania de Pedra i Coma la componien aquests trenta-dos masos i havien de pagar anualment vuitanta punyeres de forment i altres tantes de blat, i trenta punyeres d'ordi a la confraria.

El 1838, aquests trenta-dos masos representaven encara un bon ingrés, però els censos no sempre eren fets efectius en aquestes dades tardanes.

ALTRES BÉNS PATRIMONIALS DE LA CONFRARIA

La confraria laïcal de Nostra Senyora dels Colls, el 29 de febrer de 1716 adquiria dels cònsols i consell general de la vila de Sant Llorenç la venda per cinc anys dels molins fariners i drapers situats en dos casals separats, “un d'ells on hi ha els molins fariners i en l'altre els drapers”, a la riba del Car-

Localització esquemàtica dels béns alodials del senyoriu de la confraria laical de la Mare de Déu dels Colls.

dener, i partida del Pont de Guixers, pagant-ne 1.702 lliures i 12 sous, quantitat a la qual caldria afegir el pagament de mig terç al duc per raó de senyoria. Aquell any eren priors dels Colls Simeó Rovira, Joan Puig i Miquell Torredadella, i cònsols de la vila Joan Monegal, Jaume Gatuelles i Josep Vilasaló, formant el Consell General dinou persones més, qualificades de *singulares omnes dictae villae* els quals convocats a so de campana i de trompeta, i reunits a una aula de la Casa del Consell de dita vila de Sant Llorenç, reconeixien haver rebut els diners dels priors de la confraria.⁹¹ Prèviament, el 29 d'agost de 1715, Francesc Fortic, cònsol primer i regent de la batllia per concessió del duc de Cardona, havia sol·licitat i obtingut el permís per aquesta venda, a carta de gràcia i per cinc anys, de la meitat dels molins fariners i draper. Els priors dels Colls pagaren el preu estipulat i prengueren possessió dels molins el 22 de desembre de 1718, i Josep Folc, procurador del duc, ho signà per raó de senyoriu a favor de la confraria dels Colls, el 27 de novembre de 1724.⁹²

La venda incloïa una peça de terra dita "La Vinyeta" valorada en 80 lliures barceloneses i situada al costat dels molins. Procedia dels béns de mossèn Francesc Vilasaló,⁹³ prevere de la comunitat de Sant Llorenç, que havia heretat un seu nebot dit Llorenç Vilasaló, juntament amb dita comunitat.

91. A.C.D.C., lligall 5, docs. 1 a 5.

92. A.C.D.C., lligall 5, docs. 6 a 7.

93. A.C.D.C., lligall 5, docs. 8 a 13, anys 1732 a 1767.

ALTRES BÉNS MOBLES PAGATS PER LA CONFRARIA

Entre els béns mobles adquirits per la confraria s'ha conservat notícia escrita d'alguns, que demostren el seu poder econòmic i la varietat de les seves inversions, relacionades amb la millora del culte.

a) Canelobres de plata: Maria, muller d'en Pere Naral, el 13 de desembre de 1441 féu donació a l'església del monestir de Sant Llorenç i al seu prior Bertran Barber de la meitat de dos canelobres de plata, en part daurada, que la confraria dels Colls destinà a les processons i altres solemnitats de l'església;⁹⁴ actuà de notari Bernat Pi.

b) Dos retaules: l'encàrrec fou fet a mitjan segle xv, de dos retaules, un d'ells dedicat a la Verge Maria i l'altre a sant Sebastià. El pintor Pere Therri, afincat a Puigcerdà, fou l'artista escollit. El projecte de contracte, conservat a l'arxiu, n'és la prova,⁹⁵ si bé no podem saber si es realitzaren.

c) Una campana: el 25 d'agost de 1569 els priors dels Colls encarregaren una campana al campaner francès Pere Calvet, llavors a Solsona, i el 29 d'agost de 1571 aquest reconeix des de Daurills (Foix) haver rebut les 338 lliures que valgué dita campana,⁹⁶ construïda probablement per al nou campanar que s'estava edificant en el temple parroquial de Sant Llorenç de Morunys; i estava destinada a la crida a reunió dels confreres. Per pagar-la calgué vendre alguns censals morts.⁹⁷

94. A.C.D.C., perg. núm. 32, de 32 x 46 cm.

95. A.C.D.C., lligall II, doc. 2.

96. A.C.D.C., lligall II, docs. 4 i 3.

97. A.C.D.C., perg. núm. 41 amb més detalls, de 65 x 57,2 cm.

d) Brodat: el 25 de juny de 1578, el brodador a “torc” Martí Ochoa presentà un rebut de 30 lliures i 7 sous als confreres, probablement per brodar un dels vestits de la Mare de Déu dels Colls.⁹⁸

e) Daurar un altar?: el 6 de gener de 1662 el daurador Joan Andrés ha cobrat 396 lliures, 11 sous i 6 diners dels priors de la confraria. No s'indica què daurava.⁹⁹ Cal creure que es tracta de l'altar dels Colls situat a l'absis de l'església de Sant Llorenç abans de construir la capella actual.

f) Encensers: el 4 de març de 1694 l'argenter Bartomeu Aguilar cobrà dels priors 34 lliures i 12 sous per fer uns encensers de plata nous, fonent els vells, i adobar o arreglar l'espelmatòria.¹⁰⁰

g) Corones: es conserva també, com ja hem indicat en parlar de les imatges de la Verge, el compte presentat per l'argenter de Solsona Bartomeu Aguilar el 10 d'agost de 1717 als priors dels Colls, de les corones de la Verge Maria dels Colls i del Nen Jesús,¹⁰¹ imatge romànica que presidia l'altar de la confraria al temple parroquial.

LA CONFRARIA PRESTAMISTA

La confraria dels Colls des del segle XIII es dedicà a deixar diners o crear censals “morts” a cens. Els seus deutors i beneficiaris foren, entre molts altres:

98. A.C.D.C., lligall 11, doc. 5.

99. A.C.D.C., lligall 11, doc. 12.

100. A.C.D.C., lligall 13, doc. 5.

101. A.C.D.C., lligall 13, doc. 6.

El municipi de Berga, al qual el 22 d'abril i el 14 d'agost de 1391 li deixà diners (4.000 sous) per invertir-los en la construcció de les muralles de la vila.¹⁰²

La universitat de la Seu d'Urgell, i la de Lavança, també rebren diners de la confraria el 20 d'agost de 1405, per exemple, els priors dels Colls i el prior de Sant Llorenç, fra Arnau Guillem de Lordat, deixaven 6.000 sous barcelonins als canonges d'Urgell¹⁰³ i percebien un cens anual de 15 sous.

I entre 1406 i 1408 en deixaren a una sèrie de persones singulars: Berenguer Celat, Pere Nogueres, Pere Solà, Berenguer Ponç, Bonanat del Mas, Bernat de Guixerons, etc. Les quantitats a pagar oscil·laven entre 5 i 100 sous.¹⁰⁴

Els habitants del mas dels Melers, de la Vall de Lord superior, Francesc i Constança dels Melers i el seu fill Francesc, d'acord amb els cònsols de la vila, varen vendre el censal que havia tingut Ramón Canaldó *ad opus karitate que fit in supra dicta vila* de 12 lliures barceloneses anuals que rendien 12 diners l'any, el 24 de maig de 1408.¹⁰⁵

El 13 de febrer de 1514, els priors de la confraria dels Colls declararen haver rebut de Joan Piquer, mercader, les 65 lliures que aquest devia a la confraria pel benefici de Sant Antoni del qual ells eren patrons. Sembla que els hi havien deixat a cens.¹⁰⁶

102. A.C.D.C., perg. núm. 79 i perg. núm. 48, de 70 x 72 cm i de 97 x 55 cm respectivament.

103. A.C.D.C., perg. núm. 82, de 14,5 x 32 cm.

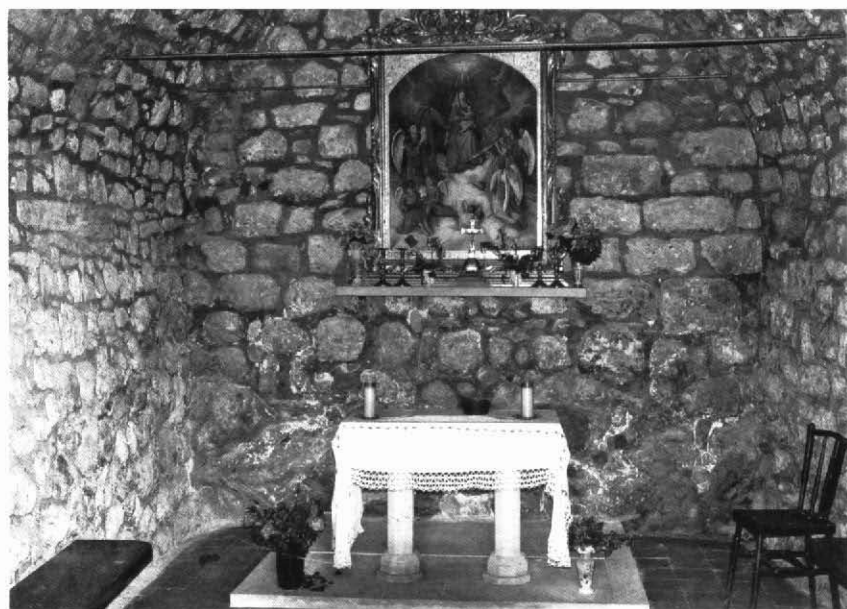
104. A.C.D.C., perg. núm. 51, de 22 x 50 cm.

105. A.C.D.C., perg. núm. 31, de 58 x 61 cm.

106. A.B.A., vol. III, fol. 98 (vegeu nota 83).

Sant Llorenç de Morunys: el Puit, capella dels Àngels i cementiri parroquial.

Interior de la capella de la Mare de Déu dels Àngels.

CAUSES PIES “AD PUELLAS MARITANDAS”

El 20 de gener de 1497, els priors de la confraria dels Colls Joan Piquer, Bernat dels Canals, Antoni Lois (àlies Vilasaló) i Antoni Vilasaló reconeixen en una carta de censal feta a Sant Llorenç “prop de la capella novament construïda de Santa Maria d'en Piquer”, al prevere Antoni Grau, per part de mare, i al venerable Jaume Riu, mercader, per part de pare, hereus de certes causes pies, que els entregaren la quantitat de 130 lliures en moneda barcelonesa de tern, per les quals els hereus vengueren als priors la causa pia, que rendiria a la confraria la quantitat de 130 sous anuals. De fet, fou el mercader Pere Joan d'Ollers¹⁰⁷ el qui en dos terminis va bestreure les 130 lliures en nom dels priors, que donà a l'argenter de Barcelona Pere Joan Palau.¹⁰⁸ El maig de 1505 mossèn Antoni Grau diu que els priors dels Colls pagaren íntegres les 130 lliures i promet no reclamar-los res més.¹⁰⁹ I el 5 de setembre de 1505 renuncià a l'administració de la causa pia i la traspassà als priors, perquè era molt vell i Jaume Riu i l'altre administrador havien mort.¹¹⁰ I el 26 d'octubre de 1510 la comunitat de preveres beneficiats de l'església de Sant Llorenç sol·licità dels priors dels Colls contreure un censal i els priors li entregaren 84 lliures amb les quals va contreure la comunitat un censal per aquest preu obligant-se a pagar 84 sous anuals de cens.¹¹¹ De fet, els

107. A.C.D.C., perg. núm. 59, de 68 x 64,5 cm.

108. A.C.D.C., perg. núm. 56, de 30,8 x 50 cm.

109. A.C.D.C., perg. núm. 61, de 12,5 x 25 cm.

110. A.C.D.C., perg. núm. 60, de 42 x 63,5 cm.

111. A.C.D.C., perg. núm. 58, de 26,5 x 35 cm.

comunitaris beneficiats podien així pagar a la comunitat de la Seu d'Urgell les 84 lliures que li devien.

Aquesta causa pia era la instituïda pel prevere mossèn Pere Riu, natural de la vila de Sant Llorenç, resident a la Seu d'Urgell. Dirigí un memorial al seu oncle Jaume Riu, de la vila que de Sant Llorenç, exposant-li que volia que s'encarregués de l'administració d'aquesta causa pia destinada a dotar a donzelles pobres del seu llinatge perquè es poguessin casar. Desitjava, però, que la primera pensió anual es destinés a la confecció d'un mantell de seda blanc per a la Verge Maria de Lord.

La fundació de la causa pia, datada el 20 d'agost de 1497, anava destinada primer a les filles dels seus germans, designades per l'oncle Jaume Riu i Antoni Riu. L'agraciada havia de resar cinc parenostres, tots els dissabtes i les vigílies de les festes de Santa Maria, a honor de les cinc plagues, i set avemaries a honor dels set goigs per un any, i fer dir una missa a la Verge de Lord, del primer goig, des dels inicis del segle XVI. Actuà de notari mossèn Joan Casafont, per l'autoritat del prior benedictí de Sant Llorenç.

Ben poc després de la fundació de la causa pia de mossèn Riu, tenia lloc també la fundada el 18 de març de 1501 per mossèn Antoni Desperics, prevere de l'església de Sant Llorenç de Morunys¹¹² i oficial de l'oficialat de Berga, pel bisbe d'Urgell. Mossèn Esperics va fer testament i nomenà marmessors Pere Joan d'Ollers i Joan Desperics, rector de Gósol.

112. A.C.D.C., perg. núm. 57, de 46 x 46 cm.

Escollí sepultura a l'interior de l'església de Sant Llorenç, al costat de l'altar dels sants Antoni i Pere del qual era beneficiat. Entre altres donacions deixà una lliura d'oli a l'església de Sant Llorenç i a cadascuna de les esglésies de Sant Serni del Grau, Santa Creu d'Ollers, Santa Maria Magdalena (de les Tragines) i Sant Cristòfor (dels Pasquets), 10 sous a Santa Maria de Lord, 50 sous a Sant Climent de Castelltort i 50 sous més a Sant Martí de Guixers. A l'altar de Sant Antoni, 20 lliures per una casulla de domàs blanc. Entre altres ofrenes cal esmentar que va fer donació de les vinyes de l'horta del Portal d'en Gatuelles, i de les deveses del Solà de les Valls, a Francesc Desperics per "contemplació de matrimoni" i destinà un censal de 20 lliures "aplicant-lo a la causa pia de les donzelles a maridar", pobres de la seva família, causa que seria administrada primer pels seus marmessors i després de la mort d'aquests, pels priors de la confraria. Actuà de procurador el degà de Sant Pere de Graudescales i de notari, Bernat de Senars, notari de Solsona per autoritat del bisbe d'Urgell, Pere de Cardona.

Romeu Ollés i Pere Jaquetó, procuradors de la causa pia de mossèn Desperics, entregaren 22 lliures a Antoni Ferrer, de la vila de Sant Llorenç de Morunys, el 27 de desembre de 1521, fent-li un censal que l'obligava a pagar a la causa pia la quantitat anual de 22 sous en moneda barcelonesa de tern, en concepte de cens o renda perpètua. D'aquesta forma s'invertia el capital de la causa pia i es feia rendible.¹¹³

113. A.C.D.C., perg. núm. 64, de 44,5 x 59 cm.

Una tercera causa pia fou fundada el 19 de setembre de 1560, a Sant Llorenç de Morunys, pel prevere Joan Gatuelles, el qual la destinà a donzelles del seu llinatge, com era llavors habitual, perquè tinguessin un dot per casar-se. Les dotà amb un capital de 300 lliures que invertides a cens donessin un interès de 300 sous anuals. Els priors la gestionen i actua de notari Pau Mallol.¹¹⁴

OBRA SOCIAL

L'obra social de la confraria fou molt variada, fruit del prestigi i el relleu adquirits en l'exercici de la sobirania dels seus senyorius. El refléx d'aquests variats aspectes es troba en la vida diària dels vilatans de Sant Llorenç que constitueixen el grup majoritari dels confreres. Els contractes matrimonials i els testaments en són una prova explícita. Així, per exemple, veurem que en el testament d'Antoni Blanc, pagès del mas de Casablanca, resident a Sant Llorenç, instituí hereva Nostra Senyora de Lord, i, el 15 de març de 1523, nomenà com a executors testamentaris els priors de Nostra Senyora dels Colls i marmessors Bernat Bella, paraire, Esteve Blanc, el seu germà, pagès de la parròquia de Sant Jaume de Vilacireres, i el prevere Joan Codonyers. Vol que a la seva sepultura, novena i cap d'any hi intervinguin quinze preveres i que facin una absolució general sobre la seva sepultura, segons costum. Que el seu cos sigui portat a enterrar per pobres. Que es doni

114. A.C.D.C., perg. núm. 63, de 75 x 57 cm.

una dotzena de mesures d'oli a les invocacions de l'església de Sant Llorenç, a Santa Maria de Lord, a Santa Magdalena de les Tragines, a Santa Maria de la Pietat (capella d'en Piquer) i a Sant Serni de Castelltort. Els pilars de les campanes del campanar de Sant Llorenç, ordena que es paguin quan siguin enllestits. I fa encara altres deixes als germans i a l'església. Però els diners vol que siguin administrats pels priors de la confraria dels Colls, i invertits al 5% en un censal que doni 60 sous anuals de cens. Actuà de notari el prevere de Sant Llorenç Pere Mitjana, per autoritat del prior Bernat Piquer, prior benedictí de la vila.¹¹⁵

La cessió d'una quantitat de diners per invertir-los en negocis sembla un fet constant. Per aquest mitjà la confraria exerceix autèntiques activitats bancàries. Així, per exemple, el 3 de febrer de 1532 els priors deixaren al mercader Joan Còdol, de la vila de Sant Llorenç, la quantitat de 300 lliures,¹¹⁶ creant un censal mort que l'obligaria al pagament d'un cens anual de 300 sous. Això no obstant, fou redimit el 2 de febrer de 1539, en retornar en Joan Còdol els diners, amb l'interès del 5% anual, o sigui de 15 lliures l'any.¹¹⁷ Els priors havien obligat sis masos de Clarà que havien pertangut a Francesc Garro de Solsona. Mentrestant, el 20 de març de 1536, per tal de redimir el censal, la confraria pagà a Francesc Garro la quantitat de 87 lliures, 3 sous i 7 diners, part del censal de 279 lliures.¹¹⁸ Cal

115. A.C.D.C., perg. núm. 29, de 33 x 49 cm.

116. A.C.D.C., perg. núm. 39, de 43 x 67 cm.

117. A.C.D.C., perg. núm. 38, de 35 x 39 cm.

118. A.C.D.C., perg. núm. 36, de 31 x 32 cm.

tenir present, a més, que Joan Còdol era a la vegada mercader i prior de la confraria dels Colls, i que el novembre de 1536, simultàniament, havia pagat 52 lliures, 7 sous i 8 diners en moneda barcelonesa de tern,¹¹⁹ per lluir o liquidar un censal de 50 sous de pensió que els priors dels Colls devien als priors de la confraria de la Santíssima Trinitat de l'església de Santa Maria de Solsona.

També hom contraïa censals pel pagament de deutes. Així, el moliner del molí del Monegal, Tomàs Monegal, demanava als priors dels Colls Antoni Vilasaló, Antoni Codina, Jaume Vilasaló i Joan Eroles que li deixessin 46 lliures a cens anual de 46 sous. Els hi deixaren el 26 de maig de 1580, aplicant-los a la causa pia de mossèn Riu.¹²⁰ I mossèn Pere Torrentoller, de Solsona, que havia rebut dels priors el 1569 la quantitat de 160 lliures barceloneses, redimia el cens de 160 sous anuals, el 27 de febrer de 1586, en presència del notari de Solsona Onofre Tàrrega.¹²¹ Els mateixos procuradors de la comunitat de preveres de Sant Llorenç solien fer sol·licituds de préstecs als priors dels Colls entre els anys 1585 i 1596 i es comprometien a pagar els censos de 2 a 10 sous anuals.¹²² No res menys que un mestre de cases, Antoni Cabanyes, i la seva esposa Jerònima, el 19 d'octubre de 1624, contraïen a Sant Llorenç, davant el notari Joan Della, un censal de 6 lliures que els obligava al

119. A.C.D.C., perg. núm. 37, de 26 x 40 cm.

120. A.C.D.C., perg. núm. 65, de 54 x 63 cm.

121. A.C.D.C., perg. núm. 40, de 20,4 x 31,5 cm.

122. A.C.D.C., perg. núm. 46, de 44 x 32 cm.

pagament de la renda de 6 sous anuals. Els priors dels Colls havien entregat el capital.¹²³

El patrimoni de la confraria restava immers en el ducat de Cardona, de manera que cada nou duc, en prendre possessió del ducat de Cardona, havia d'aprovar i confirmar, personalment o per delegació, els usos, privilegis i altres prerrogatives de què gaudien les universitats i els particulars de Clarà, Peracamps i els Torrents i la confraria de la Mare de Déu dels Colls i els seus priors. Una mostra clara d'això la tenim en el document signat pel notari de Barcelona Francesc Bartroli el 19 d'abril de 1643.¹²⁴

No sembla pas que els segles XVII i XVIII els veïns de Clarà respectessin gaire, amb tot, els drets senyorials de la confraria sobre el seu terme. Car consta que el batlle dels priors, Sebastià Bajona, el 30 de setembre de 1667 va denunciar Anton Gaspar de Clarà per haver-lo trobat caçant amb dos gossos blancs un diumenge, en sortir de missa matinal, a la Costa del Pujol.¹²⁵

El fet de restar "sota el domini i alou" dels priors de la confraria dels Colls no impedia pas que els vassalls que residien als seus dominis poguessin traspasar, vendre o alienar els béns que hi posseïen. Així, per exemple, veiem que el pagès Valentí Alzedar, possessor de la *domus et hereditas* d'Alzedar, del terme i parròquia de Sant Andreu de Clarà, el 4 d'abril de 1699, es va vendre a Maria Soldevila les seves possessions d'Alzedar,

123. A.C.D.C., perg. núm. 55, de 65 x 36,5 cm.

124. A.C.D.C., lligall 32, doc. 14-B.

125. A.C.D.C., lligall 22, doc. 12.

entre elles un hort i la cambra que hi havia entre el menjador i la cuina (*quod est inter triclinium et conquinam*).¹²⁶

ALGUNS ASPECTES ECONÒMICS DE L'OBRA SOCIAL

L'obra social de la confraria era molt variada. Així consta, per exemple, que cada any, de 1524 a 1644, pagava una consignació d'1 lliura, 8 sous i 6 diners a una noia pobra que es casés aquell any. Aquesta consignació provenia d'una de les almoines de la causa pia fundada per mossèn Antoni Desperichs, per ajudar les noies casadores del seu llinatge i l'administració de la qual havia recaigut en la confraria.¹²⁷ Aquesta, com hem vist, no fou l'única causa pia gestionada pels priors. Una altra causa pia fou instituïda pel prevere Pere Riu¹²⁸ i una altra pel doctor Joan Gatuelles.¹²⁹

Igualment freqüent és la institució de violaris, com el que va fer Jaume Pla, paraire de Solsona, el 18 d'abril de 1589,¹³⁰ de 36 sous anuals de pensió, o bé el que van fer Domingo Bordes i la seva esposa Joana, obligats per la necessitat, el 12 de febrer de 1580, de 30 sous anuals.¹³¹

El pagament de deutoris per lliurar-se de la presó de la confraria era també freqüent. La suma, els anys 1629 a 1641, solia ser de 20 a 25 lliures. I podien incórrer-hi els

126. A.C.D.C., lligall 32, doc. 11-B.

127. A.C.D.C., lligall 27, doc. 3.

128. A.C.D.C., lligall 27, docs. 1 i 2.

129. A.C.D.C., paper solt al lligall núm. 7.

130. A.C.D.C., perg. núm. 68.

131. A.C.D.C., perg. núm. 74.

mateixos batlles posats per la confraria als llocs de les seves baronies.

Entre els anys 1756 i 1776 la universitat o municipi de Sant Llorenç s'endeutà amb la confraria per valor de 893 lliures, 2 sous i 9 diners. Poc després, el 1793, els priors deixaren "graciosament" 230 lliures més a l'ajuntament per fer front a un plet que el 1786 havia posat contra en Farguell, de Berga, per la destrucció del bosc del Cardener que implicava la seva farga construïda al junyent del Cardener amb el riu Mosoll i coneguda com la Gafa,¹³² metàtesi de "la Farga".

Els anys 1795 a 1816 foren freqüents els préstecs que la confraria hagué de fer als regidors de la vila "per ahogos del comú". Consta que, successivament, els priors els varen deixar 300, 210, 300, 260, 220, 118, 100, 600, 400 i 500 lliures. L'ajuntament els hi pagava dels fruits dels molins fariners i drapers que posseïa la vila al Cardener. El darrer préstec, però, del 15 de juny de 1816, estava destinat a "fer venir l'aigua de la Canal" a la vila de Sant Llorenç.¹³³

La guerra del Francès, a la fi del segle XVIII, obligà a suspendre els plets i armar vuitanta-quatre particulars, encara que llavors la vila sols comptava amb uns 850 veïns.¹³⁴

Els ajuts al municipi, als veïns de la vila i a la clerecia foren constants. Encara Marcia Ferrer i Antic, subdiaca, el 28 de setembre de 1831, sol·licitava des de Serrateix, per ser fill

132. A.C.D.C., lligall 7, docs. 3-B a 6-B.

133. A.C.D.C., lligall 7, docs. 7 a 16.

134. A.B.A., vol. XI, exposició al rei, 21-XI-1793 (vegeu nota 83).

de Sant Llorenç de Morunys, que la confraria dels Colls li facilités un ajut econòmic per acabar la carrera eclesiàstica, ja que era pobre.¹³⁵

ELS COMPTES DE 1639

Els comptes conservats corresponents al 1639, extrets del Llibre Major de Comptes de la Confraria, pel notari de Sant Llorenç Antoni Torredadella, ens mostren la complexitat d'una economia dispersa. Vegem-ne el detall,

Aquí consta la confraria com a senyora de Clarà, Peracamps i Els Torrents,

pels arrendaments dels quals he rebut	370 lliures
per censals de particulars	13 lliures, 16 sous
per arrendament de la casa Yezela	33 lliures
paga en cera per la Candelera.....	113 lliures
paga en oli per set llànties.....	65 lliures
paga als 3 capellans per 3 capellanies	36 lliures [o sigui 12 lliures anuals per capellania].
paga a l'organista i manxador.....	25 lliures
paga al mestre d'estudi.....	12 lliures, 6 sous
paga al predicador de la Quaresma	16 lliures
paga a l'adjutori del dia de Corpus	3 lliures, 24 sous
paga als reverends que assisteixen a la vetlla del Santíssim Sagrament les octaves del Corpus	[no consta]

135. A.C.D.C., lligall "A", doc. 19.

paga a l'escolà de tot l'any.....	1 ducat
paga al tocador de la campana de la confraria les festivitats de Ntra. Sra. i els enterros dels confreres ...	1 ducat
paga tots anys a l'advocat i procurador que té a Barcelona	12 lliures
paga tots anys de censal pla a la Rnt. Comunitat de la vila.....	40 lliures
paga per propietat de 800 lliures a la Sra. Alienor Caules de Barcelona.....	40 lliures
paga als tutors dels pubills Saletes de Barcelona	30 lliures
paga a l'hereu del difunt Mn. Pejoan rector de La Coma	22 lliures, 10 sous
paga als músics i prior que els fa la despesa el dia de Ntra Sra. d'Agost.....	12 lliures
Suma en total	485 lliures, 2 sous (sic).

Segons aquests comptes, el 1639 la confraria havia cobrat 416 lliures i 16 sous i s'havia gastat 428 lliures i 2 ducats, tenint un ròssec de 11 lliures, 4 sous i 2 ducats.

VALORACIÓ DELS BÉNS I LA RENDA DE LA CONFRARIA

En finalitzar l'any 1809 la renda de la confraria sumava 1.463 lliures, 7 sous i 10 diners. Però aquesta renda comportava una sèrie d'obligacions: mantenir el mestre d'ensenyança de primeres lletres i de gramàtica (220 lliures), mantenir tres capellans beneficiats a l'església de Sant Llorenç (167 lliures), mantenir l'organista i beneficiat de l'Assumpta i Sants Apòstols; man-

tenir el manxaire de l'orgue i tocador de la campana grossa de la confraria; fer cremar en la colegiata i església set llànties; mantenir el predicador de Quaresma, i el predicador dels dies de Sant Llorenç, Nostra Senyora d'agost i Sant Roc.

L'obligació de pagar el Reial de les Baronies de Clarà (32 lliures), Peracamps (10 lliures) i els Torrents (14 lliures). L'obligació de tenir escolà major a l'església, donar cera als capellans, tenir robes sacerdotals, casulles, terns, bordons, capes, netejar la roba blanca, mantenir quatre altars a l'església de Sant Llorenç, pagar als priors (24 lliures), pagar per la Casa Nova de Clarà i per les cases Rovira i Orriols (22 lliures), pagar al sagristà per tocar les campanes, pagar al secretari de la societat (10 lliures), donar ciris per les candeles als confreres i als enterraments dels confreres.¹³⁶

Socórrer els pobres malalts de l'hospital de la vila de Sant Llorenç, i dels de la vila, i subvenir les necessitats dels moradors de dita vila.

Aquesta renda s'obtenia principalment, com exposaven els priors de la confraria dels Colls pel batlle Jaume Llobet i Serres, de la vila de Sant Llorenç, comissionat per l'il·lustre senyor intendent del Principat de Catalunya, de la quantitat de 10 rals que pagaven els confreres en ingressar a la confraria.

Una comissió d'experts va fer llavors una valoració dels béns que posseïa la confraria (1800-1809):

136. A.C.D.C., lligall 18, docs. 1-4.

1. El castell de Clarà amb els seus drets és evaluat en.....	72.247 lliures, 1 sou, 8 diners
la seva renda anual comporta	2.167 lliures, 8 sous, 3 diners
2. El castell de Peracamps és evaluat en	15.782 lliures, 10 sous
la renda anual suma	473 lliures, 9 sous, 6 diners
3. El castell baronia de Els Torrets és evaluat en.....	13.635 lliures, 6 sous, 8 diners
la renda anual comporta	409 lliures, 1 sou, 5 diners
4. La castania de Pedra i Coma amb els drets importa.....	7.400 lliures
la renda anual comporta	222 lliures
5. La Casa Nova de Clarà amb terres i honors ¹³⁷	8.758 lliures, 6 sous, 8 diners
la renda anual importa.....	262 lliures, 14 sous, 2 diners
6. La Rovira, amb terres i casa, en conjunt.....	1.825 lliures
la renda anual importa.....	54 lliures, 5 sous
7. La Casera d'Orriols, amb les torres, en conjunt.....	776 lliures
la renda anual importa ¹³⁸	23 lliures, 5 sous, 8 diners
Suma total (sic)	120.424 lliures, 5 sous
	Suma real: 124.024 lliures i 13 sous]

137. A.C.D.C., lligall 18, doc. 7: les obres de dita Casa Nova de Clarà varen costar 4.375 lliures, 15 sous i 11 diners.

138. A.C.D.C., lligall 18, doc. 7: les obres d'Orriols importaren 900 lliures i 17 sous. Les obres de les Rovires 1.395 lliures, 15 sous i 11 diners.

ARRENDAMENTS I PARCERIES

Com a senyors, els priors de la confraria dels Colls arrendaven les herbes, les terres, els delmes i les cases dels seus dominis, i també els censos. Els arrendaments els fan a qui ofereix més, davant notari, per un nombre determinat d'anys, generalment tres, els mesos de març o abril.

El *Llibre d'arrendaments i parceries* ens en proporciona notícies dels segles XVII i XVIII.

Així, per exemple, veiem els priors arrendant a Jaume Bosc, el juliol de 1669, per tres anys i pel preu de 1.060 lliures Clarà i Peracamps. El mateix dia, arrenden per tres anys també i per 300 lliures, a Domingo Nogués, els Torrents. Uns cent anys més tard, el febrer de 1776, els priors arrendaren Clarà i Peracamps a Josep Martí, comerciant de Cardona, per 733 lliures, 6 sous i 8 diners l'any, per un període de tres anys (1776-1778).

Tres ciutadans de la vila de Solsona: l'adroguer Francesc Bordons, el fuster Ramon Pla, menor d'edat, i el sabater Antoni Llanes, el 16 de febrer de 1770, nomenaven procurador Joan Masramón, cirurgià de dita vila de Solsona, per a l'arrendament dels termes de Sant Andreu de Clarà i del lloc de Peracamps, sufragani de l'església parroquial de Santa Maria de Torradenagó, pels anys 1770 al maig de 1773 pel preu de 1.875 lliures, en presència del notari de Solsona Domingo Aguilar. Aquesta vegada els priors lliuraven el nomenament a favor del serraller Josep Pla de Solsona.

La castlania o "carlania" de Pedra i Coma, el 4 de febrer de 1776 era arrendada, pels anys 1776, 1777 i 1778, davant del notari de la vila de Sant Llorenç Joan Company, al paraire de dita vila Josep Farrer, pel preu de 190 lliures els tres anys. A continuació foren dos fusters de Sant Llorenç, Anton Monegal i Llorenç Majoral, els qui arrendaren pels quatre anys de 1779 a 1782, el 3 de febrer de 1779 i pel preu de 255 lliures per tot el temps estipulat, la castlania de Pedra i Coma, compromentent-se al pagament a terminis de dita quantitat.

En algun cas són els masovers els arrendataris, però en general són vilatans de Solsona i gent d'oficis: paraires i mercaders, daguers, marxants, argenters, etc. Per l'albarà dels tractes que fan els priors de la confraria amb Isidro Solanelles, masover de la Casa Nova de Clarà, el 15 de maig de 1792, sabem que aquest s'obligà a treballar les terres "a ús i pràctica de un bon pagès". Que el blat i els mestalls aniran a mitges, els llegums de cada tres quarteres dos seran per al masover, per les herbes el masover donarà 10 lliures i pels porcs pagarà 12 lliures.¹³⁹ Se li permet de tenir sis cabres i se l'obliga a treure quinze "cortans" de boïga.

Un altre contracte de parceria, establert a Josep Gaspar el gener de 1799, pels priors del Mas Oriol o Obiols de Clarà, indica igualment que els grans seran a mitges, i els llegums al terç, però el masover Josep Gaspar haurà de donar dues gallines als priors, cada any, el dia que baixin de Sant Llorenç a fer

139. A.C.D.C., lligall 12, doc. 1 a 16. En aquest punt segueix la frase "mes pel catastro se li desfalcà 10 sous cada trasa".

visita. La confraria pagarà la meitat del cadastre, i donarà el comiat el dia 24 de juny, festivitat de Sant Joan. Tan sols podrà tenir una dona “per consol de la seva”, però no cap cambrer.

El 21 de febrer de 1815 els priors dels Colls arrendaren per quatre anys (que deuriem finalitzar el 1818) a Miquel Melet, comerciant de la vila de Sant Llorenç, la “carlania” de Pedra i Coma, amb tots els censos i drets dominicals, pel preu de 400 lliures, pels quatre anys, davant del notari Josep Jou.¹⁴⁰

Igualment, per quatre anys, del 1838 al 1841, la confraria arrendà els delmes, censos, joves i altres drets dominicals que tenia als Torrents. Indica que no hi considera compresos els lluïsmes, terços i foriscapis.¹⁴¹

Mentrestant, davant del notari de Solsona Joaquim Devesa, el 19 d'abril de 1830, el rector de la parròquia de Sant Julià dels Torrents, mossèn Josep Culell, àlies Secanell, i els priors dels Colls havien arribat a un acord sobre la part dels delmes que corresponia a cadascú, dels delmes de les terres del mas Puigdepons i dels capmasos de Sarret-foràs, Sentforés i Coll. El rector volia les dues terceres parts dels delmes i els priors el terç restant,¹⁴² però el rector pretenia tot el delme de la quadra anomenada de Sarret-foràs, on hi havia tingut una “cabalia” (cavalleria o assignació de cavaller). El rector es basava en el text d'un capbreu de 12 de juny de 1570 en poder del reverend Joan Piquer, prevere de la vila de Sant Llorenç i oficial de la

140. A.C.D.C., lligall “A”, doc. 24.

141. A.C.D.C., lligall “A”, doc. 25.

142. A.C.D.C., lligall “A”, doc. 26.

Vall de Lord sobirana pel bisbe d'Urgell. La disensió es basava en tres documents més, fruit d'altres tantes capbreuacions, fetes el 20 de maig de 1696, el 13 d'abril de 1730 i el 26 de juny de 1760. L'acord final, de l'any 1830, es concretà a fer nou parts del delme i cedir-ne cinc al rector i quatre als priors.¹⁴³

L'arrendament dels delmes i censos de les baronies de Clarà i Peracamps fet pels priors dels Colls pels anys 1829 a 1833 a favor de l'espardenyer de Solsona Domingo Pintó, s'estipulà per 2.450 lliures. El mateix arrendament de dites baronies pels anys 1815 a 1818 s'havia fixat en 3.012 lliures. Igualment, variava d'un període a altres segons la collita, l'arrendament de la castlania del terme i parròquia de Pedra i Coma, que pujava 367 lliures els anys 1829-1833, i havia pujat 506 lliures el període de 1807 a 1810.¹⁴⁴ Pel que fa als delmes i censos de la baronia dels Torrents, el quadrienni de 1829 a 1833, sumà 725 lliures. L'arrendatari fou Josep Casals, paraire de la vila de Sant Llorenç. El febrer de 1838 fou Domingo Pintó de Solsona qui arrendà per quatre anys els delmes dels termes de Clarà i Peracamps (per 2.590 lliures) i dels Torrents (per 700 lliures), abonant la suma de 3.290 lliures.¹⁴⁵

LA PÈRDUA DEL PATRIMONI

L'alienació del patrimoni territorial de la confraria estigué basada en una reial cèdula de 25 de setembre de 1798, una

143. A.C.D.C., lligall "A", doc. 26.

144. A.C.D.C., lligall "A", docs. 27 a 33.

145. A.C.D.C., lligall 7, docs. 2-3.

circular de 30 de gener de 1799 i una ordre de l'intendent general del Principat, de 18 de gener de 1800.

Entre molts altres béns de patrimonis eclesiàstics, l'Estat espanyol, l'any 1803, decidí quedar-se amb el patrimoni de la confraria dels Colls. De res valgueren els esforços dels priors per convertir la confraria en companyia; Gaspar Gómez de la Serna, el 2 de juliol de 1803, comunicava des de Cervera al batlle de la vila de Sant Llorenç que la Comisión Gubernativa de Vales Reales "havia denegat la instància dirigida per la confraria demanant que els seus béns es declaraessin lliures de enagenació". El 3 de gener de 1804, el síndic procurador general de la vila els feia saber que calia suspendre la venda. És evident que es tractava d'una maniobra feta de comú acord entre la confraria i l'Ajuntament, però l'alegació no fou acceptada.¹⁴⁶ La Comisión considerà compresos en els reials decrets dits béns i, en conseqüència, decidí que sense cap condescendència es procedís a la ràpida alienació, formant un expedient per part del batlle, el qual havia de demanar comptes i papers a la confraria.

L'advocat de la confraria, Vicenç de Travy, de Barcelona, veient que no hi havia res a fer, el 19 de desembre de 1804, presentà factura de 281 lliures, 3 sous i 9 diners a la confraria. Per dita factura ens assabentem que el 28 de juliol de 1803 s'havia fet un recurs al rei per aconseguir la suspensió de la venda. El 28 de novembre d'aquell mateix any s'examinaren

146. A.C.D.C., lligall 18, doc. 13.

els papers per a la defensa de les baronies. I el 30 de desembre es va fer un recurs al rei. El 21 d'abril de 1804 s'envià un recurs a la junta governativa per la suspensió de la venda. I el 16 de maig de 1804 un nou recurs al rei sobre el mateix assumpte de la venda. Un altre escrit encara el 14 de juliol, reiterant al rei la declaració de la llibertat de les finques. El 26 d'octubre formalitzà el model dels certificats dels béns que calia remetre per salvar el patrimoni de la confraria, i el 5 de desembre de 1804 va incloure els certificats per defensar les baronies. Però tot plegat fou debades.

Per tal d'aconseguir l'anul·lació de la venda dels béns, els priors dels Colls nomenaren agent a Barcelona en Josep Coromines, germà d'Antoni Coromines. Però entre els avisos publicats al *Diario de Barcelona* del 6 i del 14 de maig de l'any 1806¹⁴⁷ hi trobem que aquest últim és el darrer dia per concórrer a la subhasta dels béns de la confraria, fent ofertes davant de l'església de Sant Jaume de Barcelona. Entre els béns en venda hi ha: "La casa, mas i heretat dita Casa Nova i les seves casetes dites Oriols i La Rovira, amb les terres que les componen, situades al terme i parròquia de Sant Andreu de Clarà, bisbat de Solsona, pertanyent a la confraria de Ntra. Sra. Descolls, erigida en la vila de Sant Llorenç de Morunys; del castell i baronia dels Torrents, del castell i baronia de Peracamps, del castell i baronia de Clarà; de la castlania de Pedra

147. "D. de B.", p. 601.

i Coma...” Era el primer dia, com hem vist, per presentar ofertes¹⁴⁸ de compra dels territoris senyoriais.

Mentrestant, els priors dels Colls cercaren altres solucions. El 23 d'abril de 1807 Esteve Llobet, agent oficial de la subdelegació de “Bienes, mostrencos, vacantes i ab instestats”, firmava a Barcelona un rebut de 480 lliures i 10 diners a compte de 1.440 lliures, 2 sous i 7 diners que li pagava Antoni Coromines pels béns patrimonials de la confraria dels Colls. Una nota afegida al rebut per Antoni Coromines indica que ha rebut aquelles lliures d'en Francesc Colilles, que aquell any era prior de la confraria.

En efecte, una reial ordre de 2 d'agost de 1807 ens mostra el dret de reivindicar la venda feta a favor d'Antoni Coromines, veí de Sant Llorenç de Morunys, pel preu de 2.440 lliures, 2 sous i 7 diners, de les finques de la confraria. Antoni Coromines, comerciant de Sant Llorenç, el 5 d'octubre de 1807 reconeixia que la compra de tots els béns de la confraria havia estat feta amb diners propis de Francesc Colilles, Llorenç Llohis, Miquel Melet i Joan Gili. Però era evident que aquells quatre aquell any eren priors de la confraria i el que desitjaven era vincular la venda del patrimoni abans que fos a encant públic¹⁴⁹ o bé enviar un representant, Coromines, per poder comprar els béns.

148. Pel que fa a la castlania de Pedra i Coma, aquesta havia estat del monestir de Sant Serni de Tavèrnoles i, possiblement, en la decadència d'aquest, l'havia comprat la confraria abans del final del segle xvii.

149. A.C.D.C., lligall 32-B, docs. 6-B, 10-B, 12-B.

Però Josep Coromines comunicava el 23 de gener de 1808 que el gestor de Madrid havia fet dues representacions i que se li denegava l'anul·lació de la venda dels béns. En resposta a la seva lletra els priors li digueren que tenien un ofici de la Junta Suprema en el qual aquesta els requeria perquè paguessin 1.000 duros per contribuir a les despeses de la guerra. I el 28 de desembre de 1809 es reunien els priors i confreres Joan Maura, Francesc Sala, Josep Torredadella, Joan Llobet, Josep Coromines, Fidel Riu, Josep Pintó, Joan Cases, Josep Serra, Perejoan Antic, Francisco Colilles, Gabriel Llobet, Josep Graus, Llorenç Vila, Llorenç Cases i Llorenç Majoral¹⁵⁰ per tal d'arbitrar solucions al problema de la pèrdua o alienació d'aquest patrimoni.¹⁵¹ Per tal d'evitar la pèrdua del molí de la confraria proposaren fer una venda simulada del dit molí a una persona determinada i per impedir que els poguessin preguntar com era, en tal cas, que havia continuat percebent-ne anualment, des del 1798, els fruits, proposaren que el simulat comprador hagués signat un primer contracte d'arrendament amb els priors.

Per portar a bon fi les qüestions destinades a preservar el patrimoni, el 14 d'agost de 1809 la confraria es reorganitzà, nomenant el batlle i regidor degà Llorenç Monegal, els regidors Miquel Melet, Josep Vilasaló i Francesc Riera, el procurador síndic Joan Galí, com a síndic personer Fidel Antic, com a priors Josep Llobet, Josep Cases, Francesc Colillas i Antoni

150. Reconstrucció.

151. A.C.D.C., lligall 18, doc. 8.

Sant, a més de designar vint capitulars, cinquanta-nou amos, individus o confreres i trenta pares de família i confreres, que passaven a constituir el magnífic capítol de la confraria. Un *Llibre de resolucions* consignaria per escrit els acords com ja es feia almenys des del 1717.

Els anys 1811 a 1813 trobem els rèdits dels béns de la confraria en poder de la Direcció General de Hospitales del Ejército de Cataluña. Consta que l'any 1818 s'empraren amb aquesta finalitat assistencial les rendes que sumaven 1.413 lliures, 7 sous i 9 diners.¹⁵² El 24 de juny de 1812 el comissionat Jaime Quintana dirigia una carta als priors, des de Sant Llorenç, ordenant-los la suspensió de tot tipus de despeses ja que les rendes, els censos i els endarreriments de totes les causes pies i confraries havien de destinar-se als hospitals militars, restant responsables de qualsevol omissió els priors. Dit comissionat actuà amb energia per recaptar rèdits i fruits de la confraria, però el setembre no havia aconseguit encara que els hi fessin efectius. Finalment, el 3 de maig de 1813, els priors convingueren que entregarien 200 lliures anuals a la Direcció dels Hospitals. I el tresorer general dels Reials Hospitals de l'Exèrcit de Catalunya, Valentí Torres de Amat, certificà haver rebut el 17 de maig les primeres 200 lliures convingudes de mans de Josep Coromines en nom de la confraria dels Colls. Però el director dels Hospitals, el 22 de desembre de 1814, sense tenir en compte allò convingut, exigí 400 lliures més alegant que els priors havien cobrat tot

¹⁵². A.C.D.C., lligall 20, docs. 1 i 2.

el delme corresponent a l'any 1814, i que des de l'abril de 1812 la Direcció General d'Hospitals havia de percebre els delmes sencers sense deducció de la meitat, encara que els mitjos delmes s'haguessin arrendat a tercers.¹⁵³ La comunitat de preveres de Sant Llorenç acudí el setembre de 1812 en ajut de la confraria dels Colls manifestant que no disposava d'altres ingressos que els que li proporcionava la confraria per al manteniment del culte i que si els delmes es destinaven a un altre fi l'església quedaria desemparada.

Un decret de Corts del 6 d'agost de 1814 declarà abolides totes les prestacions reials i personals i les regalies, però no les territorials. I examinats els documents i capbreus atorgats a favor del duc de Cardona, el 6 de desembre de 1724, pels amos dels masos del Jou, Riu, Porta i Bertran, els quals posseïen Ermenter Sangrà, Ramon Pujol i Joan Muxí, hom veié que Sangrà pagava cada any de censos sis punyeres de blat i sis de civada del mas del Jou, quatre i mitja de blat, i quatre i mitja de civada en Ramon Pujol pel mas del Riu, i sis de blat i sis de civada en Joan Muxí pel mas Bertran, a la confraria dels Colls per la castlania de Pedra i Coma i els tres continuaren pagant aquests censos fins al 1840, tot i que la llei de 3 de maig de 1823 abolí els drets de "castellania", ja que aquests censos eren censos claus de propietat i no havien estat abolits. Mentre, els priors vetllaven per la conservació del patrimoni de la confraria i el 6 de juliol de 1818 encara confessaven haver comprat per a la confraria els drets de lluir i quitar els censos de la casa

153. A.C.D.C., lligall 20, docs. 9 a 14.

i heretat de Sant Andreu dels Torrents per 1.600 lliures als germans Josep i Jaume La Garriga, fargaires d'Olius.¹⁵⁴ Un decret de Corts, de 23 d'agost de 1837, ben al contrari, afegia que es considerarien de propietat particular els censos i que, com a tals, "no els afavorien els decrets de Corts" i que havien de seguir-se pagant. El pagament, doncs, fins a 1840 es féu al castlà de Pedra i Coma. Però el 5 d'abril de 1842 una resolució donada a Barcelona per Joaquim Ruyra, Joan de Balle i Isidro Valls decidí que Sangrà, Pujol i Muxí no havien de continuar pagant les prestacions de blat i civada a la cas-tlania de Pedra i Coma ja que els decrets de Corts havien abolit tota mena de prestacions feudals i procedents de senyoriu jurisdiccional.¹⁵⁵ I el 10 de novembre de 1843 una sentència donada a Solsona eximia del pagament dels esmentats censos de la castlania de Pedra i Coma als Pujol, Muxí i Sangrà.

Però, mentrestant, l'agost de 1842 Josep Colilles havia aconseguit que se li reconegués la propietat d'una de les finques. Amb tot, els masos de Clarà i de Peracamps es resistien a pagar els censos als priors. Hom esmenta aquells anys deutes dels masos de Clarà: Iglésies, Gaspar, Pla, Pinyara, Noguer, Foradada, Solà, Viladric, Comelles, Alzedar, Bajona, Bebies i Pujol. I dels masos de Peracamps els dos de Montraveta, Rivera, Peres, Pobiya, Peracamps i Castell.

Els tretze masos de Clarà devien 233 lliures, 6 sous i 4 diners. I els set masos de Peracamps 111 lliures, 15 sous i 10 diners. El

154. A.C.D.C., lligall 15, paper solt.

155. A.C.D.C., lligall 32-B, doc. 1-B, 2-B, 7-B.

blat a Peracamps es pagava a 20 pessetes la quartera i a Clarà a 19 pessetes. Per cada quartera de forment es donava quinze quartans de sègol. L'ordi es pagava a 12 pessetes la quartera, la civada a 7 pessetes la quartera, l'espelta a 6 pessetes la quartera. Els porcells i els anyells es pagaven a 6 pessetes cadascun. Les gallines a 5, els pollastres a mitja pesseta.¹⁵⁶ Dos anys més tard es van abolir els senyorijs jurisdiccionals.

Consta que delmes, censos i altres drets dominicals del 1831 al 1841, foren arrendats i l'arrendament solia fer-se per tres o quatre anys, com abans. Des del 1845, això no obstant, la confraria dels Colls havia perdut tot el seu patrimoni. Ja no podia desenvolupar la seva funció espiritual, social i humanitària com havia fet des de la baixa edat mitjana. I, encara que la confraria de Sant Llorenç continuà existint fins al 1948, amb pocs recursos, no pogué recuperar la seva antiga esplendor, havent perdut tots els béns patrimonials i el senyoriu que havia posseït al Solsonès.

El 15 de gener de 1948 s'envià còpia de l'acta de renúncia a la Cúria de Solsona, i el 16 de març el prior major dels Colls rebia la contestació del secretari de la Cúria, mossèn Joan Santamaria, en la qual sol·licitava que se li enviessin els estatuts de la confraria, amb els efectes i documents, acceptant la dimissió dels priors. Això no obstant, els dotze capitulars que devien assessorar els priors (segons els nous Estatuts de 1904) no s'havien pronunciat encara.

¹⁵⁶. A.C.D.C., lligall 4, doc. 14.

A requeriment dels priors i dels vilatans de Sant Llorenç, mossèn Cabra fou transferit a Solsona i el nou rector de Sant Llorenç, mossèn Urbici Santamaria, actuà de pacificador però ja no es rehabilità la confraria. Quaranta anys després, el 25 de març de 1985, es reuniren de nou els priors supervivents per tal de reivindicar el restabliment de la confraria amb l'aplicació dels Estatuts de l'I de gener de 1904, aprovats pel bisbat de Solsona el 22 de juny de 1904 i signats pel vicari general Jaume Viladrich. No ho aconseguiren,¹⁵⁷ tota vegada que el bisbat considerava definitivament suprimida la confraria i incorporats els seus cabals a la parròquia de Sant Llorenç de Morunys.

157. A.C.D.C., quadern mecanografiat l'any 1985. Còpia al Museu Patronat Vall de Lord.

APÈNDIX
Els priors (1391-1948)

Coneixem alguns anys, gràcies als “coerns” (quaderns), els noms dels quatre priors que, renovats, regiren la confraria entre 1391 i 1948. Són els següents:

1391 Pere de Gatueres Bonanat de Gatueres Guillem de Marunys Pere Bertran	1406 Jaume del Mas Pere de Gatueres Antoni Niubó Bernat Celat
1399 Francesc Rossinyol Guillem de Marunys Pere Cerdà Antoni d'Ortigues	1408 Joan del Mas Pere Narall Bernat d'Ollers Antoni d'Artigues
1400 Pere Cerdà Antoni Ortigues Guillem de Marunys Ramon Reyrt	1423 Joan del Mas Pere de Gatueres (o Gatuelles) Bernat d'Ollers Pere de Turneula
1405 Antoni de Niubó Pere de Gatueres Jaume del Mas Bernat des Salat	1424 Bernat Gelat (o Çelat) Joan Riu

- 1429 Joan del Mas
Ramon Costa
Bernat Çelat
Joan Rovira
Arnau Gili
Bernat d'Ollers
- 1450 Pere Joan Oller
Bernat Codol
Matias Barber
Joan Monegal
- 1453 Joan del Mas
Joan Rovira
Joan Torruella
Francesc Rovira
- 1454 Bernat Codol
Macià Barber
Joan Monegal
- 1469 Matias Barber
Agustí Rovira
Bernat Canals
Pere Rovira
- 1470 Antoni Sala
Benet Canals
- 1488 Bartomeu Pla
Agustí Rovira
Bernat Canals
Agustí Pla
- 1489 Bartomeu Pla
Agustí Rovira
Bernat Canals
Agustí Pla
- 1490 Antoni Vilasaló
Agustí Pla
Pere Rovira
Joan Valielles
- 1492 Pere Joan d'Ollers
Bernat Canals
Ramón Galí
Joan Sarri
- 1497 Joan Piquer
Bernat [des] Canals
Antoni Lois
Antoni Vilasaló
- 1505 Pere Rovira
Joan Sarai
Joan Simon
Francesc Loys
- 1510 Pere Rovira
Pere Joan d'Ollers
Pere Vila
Joan Còdol
- 1516 Joan Còdol
Joan Sarri
Jaume Sala

1517	Joan Còdol
Joan Sarri
Jaume Sala	1557	Antoni Valielles
Pere Berenguer
Antoni Vilella
Antoni Vives
1525	Jaume Sala
Bernat Bella
Jaume Vila
Pere Sarri	1558	Pere Sarri
Antoni Valielles
Pere Eroles
Antoni Vilella
1530	Joan Còdol
Joan Gatuelles
Joan Monegal
Antoni Valielles	1559	Pere Sarri
Antoni Valielles
Antoni Vilasaló
Pere Eroles
1532	Joan Còdol
Jaume Torredadella
Esteve Codina
Joan Monegal	1564	Joan Bella
Pere Eroles
Francesc Maura
Toni Vila
1534	Pere Joan Ollés
Joan Monegal
Jaume Vila
Pere Grau	1569	Joan Torredadella
Armenter Vilasaló
Joan Bella
Antoni Codina
Jaume Vilasaló
Bernard Vila
1547	Pere Sarri
Bartomeu Sastre
Joan Gili
Pere Joan Vilasaló	1580	Antoni Vilasaló
Antoni Codina
Jaume Vilasaló
Joan Eroles
1551	Pere Sarri
Pere Berenguer
Joan Bella
Antoni Vilasaló		

1581	Antoni Vilasaló
Jaume Maura
Joan Torreadella
Joan Eroles	1631	Jaume Rovira
Bernat Galí
Francesc Guix
Toni Vilasaló
1596	Joan Maura
Antoni Sarri
Joan Onofre Riu
Jaume Gili	1632	Joan Casanoves
Onofre Riu
Pere Vilasaló
Manuel Valiellas
1599	Joan Gili
Jaume Rovira
Joan Eroles
Joan Santsebrà	1633	Joan Pascuet
Joan Monegal
Pere Joan Vilasaló
Pere Martí
1613	Joan Mijana
Joan Bella
Jaume Grau
Jaume Sarri	1635	Bartomeu Casanoves
Antoni Gatuelles
Francesc Fortic
Llorenç Guix
1624	Joan Bella
Jaume Casanovas
Melcior Torreadella
Jaume Vilasaló	1641	Tomé Vilasaló
Francesc Fortic
Pere Maires
Jaume Sastre
1626	Joan Bertràn
Joan Ferrer
Joan Rovira
Jeroni Riu	1642	Joan Casanoves
Francesc Fortic
Jaume Sastre
Francesc Gatuelles
1629	Bartomeu Casanoves
Joan Casanoves
Joan Rovira	1688	Isidre Rovira
Joan Llobet
Joan Maura
Josep Segret

- 1693 Josep Ferrer
Josep Cases
Francesc Vilasaló
Francesc Fortic
- 1695 Josep Guix
Marià Nogués
Josep Vidal
Josep Segret
- 1697 Francesc Fortida
Josep Vilasaló
Pere Màrtir Rossell
- 1704 Joan Maura
Jaume Gatuelles
Josep Vilasaló
Josep Vilasaló (sic)
- 1717 Simeó Rovira
Simeó Segret
Miquel Torrebadella
Francesc Vidal
- 1765 Josep Coromines
Joan Vilasaló
Josep Llohis
Ramon Pintor
- 1773 Joan Vilasaló
Josep Coromines
Gabriel Pujol
Llorenç Llohis
- 1779 Domingo Pujol
Josep Llobet
Josep Gili
Llorenç Melet
- 1782 Ramon Pintor
Josep Coromines
Jaume Llobet
Llorenç Lluís
(podria ser Llohis)
- 1792 Joan Majoral
Fidel Riu
Ramon Gil
Josep Farrer
- 1793 Fidel Riu
Josep Llobet i Vidal
Josep Serra
- 1799 Josep Torrebadella
Joan Galí
Joan Gili
Llorenç Llohis
- 1803 Josep Cases
Josep Llobet
Francesc Colilles
Antoni Sant
- 1807 Francesc Colilles
Llorenç Llohis
Miquel Melet
Joan Gili

- 1808 Francesc Colilles
Llorenç Llohis
Anton Sant
Joan Maura
- 1815 Joan Maura
Josep Graus
Antoni Obach
Josep Coromines, fill
- 1830 Josep Graus
Pere-Joan Antic
Llorenç Canal
Llorenç Teixidor
- 1941 Josep Rovira i Cabanes
Josep Pintó Gaspar
Joan Pintó Parcerisa
Carles Rovira i Monegal
- 1948 Ramon Melet Graus
Ramon Graus i Cirera
Jaume Rovira i Palau
Manuel Cots i Obach
[Josep Canal]

Índex

Advertència preliminar	11
La possible data de fundació	12
El document fals del suposat 1343	15
Les relacions amb la Cúria	20
Les imatges de la Mare de Déu dels Colls	21
Organització de la confraria: els priors i els confreres	25
Els "Coerns" o Quaderns	28
Les famílies dels confreres.....	31
La Cúria o tribunal de la confraria.....	33
Inventari dels béns de la confraria.....	35
Ordenacions de la confraria de la	
Mare de Déu dels Colls	37
El privilegi del 28 d'octubre de 1577.....	42
Adquisició de cases a la vila de Sant Llorenç	44
La casa de la Mare de Déu.....	48
Obres i beneficis a l'església de Sant Llorenç	50
Altar major barroc de la parròquia	
de Sant Llorenç	55
Capella i altar de la Mare de Déu dels Colls	57

La vetlla de l'espiritualitat vilatana de Morunys	63
Capella i altar dels Apòstols.....	67
Orgue nou de l'església de Sant Llorenç	69
L'adquisició de la Quadra de Clarà	73
La Casa Nova de Clarà.....	83
Altres cases del senyoriu de Clarà	85
Capbreus del castell i terme de Clarà	87
Límits del terme de Clarà.....	89
Castell de Santa Maria de Peracamps.....	96
Capbreus del terme de Peracamps	100
Límits del terme de Peracamps (1506).....	104
Castell de Sant Julià dels Torrents	107
Terme dels Torrents (el 1626).....	109
Capbreu dels Torrents de 1626.....	112
Capbreus de 1730 i 1760.....	115
La baronia de Sant Julià dels Torrents.....	116
La castlania de Pedra i Coma.....	117
Altres béns patrimonials de la confraria	118
Altres béns mobles pagats per la confraria	121
La confraria prestamista.....	122
Causes pies <i>ad puellas maritandas</i>	125
Obra social	128
Alguns aspectes econòmics de l'obra social.....	132
Els comptes de 1639.....	134
Valoració dels béns i la renda de la confraria	135
Arrendaments i parceries	138
La pèrdua del patrimoni	141
Apèndix: els priors (1391-1948)	151

SERIES MAIOR

- RIQUER, Alexandra de, *Teodulfo de Orleans y la epístola poética en la literatura carolingia*, 1994, 285 pàgs.
- DARDER LISSÓN, Marta, *De nominibus equorum circensium. Pars occidentis*, 1996, 402 pàgs., XVI làms.
- RIPOLL LÓPEZ, Gisela, *Torèutica de la Bètica (siglos VI y VII dC.)*, 1998, 397 pàgs., 51 figs., XLIII làms.
- RIPOLL, G.; i J. M. GURT (eds.), *Sedes regiae (ann. 400-800)*, 2000, 620 pàgs., 119 figs.
- DURAN, Martí; i Eulàlia DURAN (curadors), *Joan Baptista Anyés, Obra profana. Apologies, València 1545*, coedició amb la UNED, 2001, 448 pàgs., 3 figs.
- ROQUÉ, Lluís; i Joan VERNET (curadors), *Alcorán. Traducción castellana de un morisco anónimo del año 1606*, coedició amb la UNED, 2001, 413 pàgs.
- RIPOLL PERELLÓ, Eduard, *Abate H. Breuil, antologia de textos*, coedició amb la UNED, 2002, 402 pàgs., 74 figs.
- ROMEU I FIGUERAS, Josep, *De Salvador Espriu a joves poetes. Crítica i lectures de poemes*, 2003, 192 pàgs.
- ILLA MUNNÉ, M. Carme, *Catàleg raonat dels ex-libris catalans de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 2007, II vols., 1022 pàgs.

SERIES MINOR

- RUIZ DOMÈNEC, José Enrique, *Cruzando los Pirineos en la Edad Media*, 1999, 62 pàgs.
- FERNÁNDEZ DÍAZ, Jorge, *La Universitat, un repte de futur*, 2000, 45 pàgs.
- OLIVAR, Alexandre, *Homilies de les misses d'inauguració dels cursos acadèmics (1987-2000)*, 2001, 97 pàgs.
- RIU, Manuel, *Mosén Joan Melet i Serra (1879-1958), un misionero catalán en Chile*, 2002, 82 pàgs.
- BUTINYÀ JIMÉNEZ, Júlia, *Del «Griselda» català al castellà*, 2002, 100 pàgs.
- RIQUER, Isabel de; i Maricarmen GÓMEZ MUNTANÉ, *Las canciones de Sant Joan de les Abadesses. Estudio y edición filológica y musical*, 2003, 94 pàgs.
- RIQUER I MORERA, Martí de, *La leyenda de Galcerán de Pinós y el rescate de las cien doncellas*, 2004, 63 pàgs.
- MAS I SOLENCH, Josep M., *Bibliografía del Dr. Josep M. Font i Rius*, 2005, 62 pàgs.
- TORALLAS TOVAR, Sofia, *Identidad lingüística e identidad religiosa en el Egipto grecorromano*, 2005, 116 pàgs.
- DÍAZ-PLAJA, Ana; Elvira ROCA-SASTRE DÍAZ-PLAJA i Nora VELA (eds.), *Bibliografía del Dr. Guillem Díaz-Plaja*, 2007, 99 pàgs.

Edicions Quaderns de la
Confraria Nostra Senyora dels Colls

